

Hållbarhet, kvalitet och ekonomi

En uppföljning av
Politik för gestaltad livsmiljö 2023
och medskick inför framtida arbete

ArkDes

Passagenhuset, Kv. Hästen
(fd. Kv. Forsken).
Bengt Lindroos, 1969.
ArkDes samling.

Innehåll

Förord	5	Del 3: Medskick – vägen framåt	92
Det nationella målet	7	ArkDes medskick och förslag på åtgärder	96
Inledning och läsanvisning	8	<ul style="list-style-type: none">• Samordning och stärkt ansvarstagande inom staten• Ökade incitament för investeringar i kvalitativ gestaltning• Ökad värdering av kvalitet och hållbarhet• Kunskap och forskning inom gestaltad livsmiljö	
Sammanfattning	10	Tidigare års medskick och förslag på åtgärder	98
Del 1: Hur är läget och vad har hänt sen sist?	12	Bilagor	104
Hur är läget?		Fyra samverkansmyndigheter – sex års arbete	106
<ul style="list-style-type: none">• Intervju med branschens experter	14	Källor	111
Vad har hänt sen sist?		Referenser	
<ul style="list-style-type: none">• Nuläge och omvärldspaning• Politik för gestaltad livsmiljö – i hela Sverige• Nedslag i arbetet med implementeringen av Politik för gestaltad livsmiljö• Genomslag av Politik för gestaltad livsmiljö inom akademien	19 24 28 30	Intervjulistan	
Aktörens röst			
<ul style="list-style-type: none">• Marge Arkitekter – utformar arkitektur och livsmiljöer som ger tillbaka till platsen• Varvsstaden – tar kulturen och historien med sig in i framtiden• Diös fastigheter – skapar stadsdelar där människor vill bo, jobba och umgås• Lunds universitet – etablerar och utvecklar gestaltad livsmiljö inom akademien	44 48 52 56		
Del 2: Utmaning i fokus – hållbarhet, kvalitet och ekonomi	58		
Inledning	61		
Forskarens röst			
<ul style="list-style-type: none">• Ida Sandström – Goda livsmiljöer är inte statiska• Sara Brorström – Att översätta värden till siffror och mått förändrar vad vi värderar• Erik Stenberg – Att förvalta vårt byggda arv borde prioriteras högre	62 64 66		
Lärande exempel			
<ul style="list-style-type: none">• Stadsflytten i Kiruna• Studentboendet Trilling i Stockholm• Förskolan Hoppet i Göteborg• Konstprojekt i Norrbottens byar	69 79 82 92		

Förord

Karin Nilsson
Tillförordnad överintendent
ArkDes

UNDER FÖRRA ÅRET revs Passagenhuset som låg vid korsningen av Mäster Samuelsgatan och Regeringsgatan i Stockholm. Det var en sex våningar hög byggnad, klädd i en karakteristisk orangefärgad puts, med kontorsvåningar där varje våning stack ut 20 centimeter längre än den närmast underliggande. Takvåningens tillbakadragna utformning, tillsammans med våningarnas horisontella uppdelning, gav spel för sol och skugga och skapade kontraster som fängade ögat. Vi är många som vistats i det huset och som kommer ihåg hur det har förändrats genom åren. När jag var tonåring låg Filmstaden i bottenvåningen.

Det var arkitekt Bengt Lindroos (1918–2010) som ritade Passagenhuset i början av 1970-talet. Trots att Passagenhuset bara var 50 år gammalt hade debatten om att riva eller bevara det pågått i över ett årtionde. De som förespråkade rivning talade om behovet av en högre kommersiell byggnad med mer utrymme för att ta vara på tomtens värde. De som motsatte sig rivning förespråkade vikten av en heterogen stad, byggnadens specifika kulturhistoriska värde och vikten av att sluta riva byggnader och i stället bygga om dem för att möta nya behov. Allt för att kunna skapa ett mer hållbart samhälle.

Bengt Lindroos ritningar finns bevarade i ArkDes samling. Denna museisamling omfattar cirka fyra miljoner objekt och berättar om arkitekters kreativa tankegångar och deras påverkan på svensk stads- och samhällsbyggnad. Museet presenterade nyligen en mindre utställning om Lindroos verk där besökarna kunde ta del av Bengt Lindroos och hans fru textilkonstnären Gunvor Lindroos arbete med geometriska experiment där kvadraten, rektangeln och triangeln användes som utgångspunkt. Till exempel använde han kvadraten som bas när han skapade Kaknästornet (1962–1967), där den roterades mot grundplanen för att skapa ett dynamiskt uttryck. Lindroos ritningar utgör en viktig del av den kunskap

som ArkDes bevarar för att alla ska kunna ta del av och uppleva Sveriges arkitektoniska arv, en historia om skapandet av det moderna Sverige. De historiska kopplingarna bakåt i samlingen ger oss en förståelse och en djupare kunskap att ta avstamp från för att kunna möta dagens utmaningar.

ArkDes museiuppdrag kombineras av regeringen med uppdraget att verka för och följa upp politiken för gestaltad livsmiljö. I Proposition 2017/18:110 för Politik för gestaltad livsmiljö står att läsa att *ett omsorgsfullt gestaltungsarbete skapar värden som har stor betydelse för människors hälsa och livskvalitet, men det stärker också hållbarheten över tid*. Det omsorgsfulla gestaltungsarbetet omfattar arkitektur, form, design, konst och kulturmiljö, områden som olika statliga aktörer har uttalade ansvar för. Därför arbetar ArkDes, med utgångspunkt i arkitektur och design och på uppdrag av regeringen, tillsammans med Boverket, Riksantikvarieämbetet och Statens konstråd för att dessa områden ska spela en central roll i att skapa meningsfulla platser vi kan känna stolthet över. Myndigheternas olika perspektiv samspelar och skapar en nödvändig helhetssyn. Tillsammans kan vi fyra aktörer ta ett bättre och större grepp om frågorna för att skapa just värden som påverkar människors hälsa och livskvalitet och för att skapa ett hållbart samhälle.

Den rapport du just nu läser utgör den fjärde i rapportserien som följer upp politikområdet. Den fokuserar på den del av politiken som stipulerar att *hållbarhet och kvalitet inte ska underställas kortsiktiga ekonomiska överväganden*. Du får ta del av olika perspektiv och röster, undersökningar och analyser, möjligheter och utmaningar. Rapporten belyser flera arenor runt om i landet, från norr till söder, där lokala och regionala insatser pågår för att främja dialog om byggandet och förvaltningen av våra gestaltade livsmiljöer.

Välkommen att ta del av arbetet!

Mälardalens högskolas campus, Eskilstuna.
Högskolebiblioteket är inrymt i det tidigare
badhuset Vattenpalatset.
Inredningsarkitekt: AIX Arkitekter.
Foto: Åke Esson Lindman

Det nationella målet för arkitektur, form och design

Arkitektur, form och design ska bidra till ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer, där alla ges goda förutsättningar att påverka utvecklingen av den gemensamma miljön.

Målet ska uppnås genom att:

- Hållbarhet och kvalitet inte underställs kortsiktiga ekonomiska överväganden.
- Kunskap om arkitektur, form och design utvecklas och sprids.
- Det offentliga agerar förebildligt.
- Estetiska, konstnärliga och kulturhistoriska värden tas till vara och utvecklas.
- Miljöer gestaltas för att vara tillgängliga för alla, genom systematisk tillämpning av universell utformning.
- Samarbete och samverkan utvecklas, inom landet och internationellt.

Inledning och läsanvisning

Hur ska vi bo, arbeta och leva våra liv för att möta ekonomiska, sociala och miljömässiga utmaningar i omställningen till ett hållbart samhälle? Årets rapport fördjupar sig i frågor om hållbarhet, kvalitet och ekonomi kopplat till gestaltningen av våra livsmiljöer. Rapporten visar att omställningsarbetet rymmer såväl utmaningar som möjligheter när vi skapar nya miljöer och utvecklar befintliga. Med höjd kunskap, ökat incitament för investeringar och nya sätt att värdera kvalitet och hållbarhet kan politikområdets frågor ta stora kliv framåt.

DET ÄR 2024 och sex år har gått sedan propositionen *Politik för gestaltad livsmiljö*¹ lanserades. Politiken tar ett helhetsgrepp kring de fysiska miljöer som omger oss, framför allt de gemensamma rummen och platserna. Den fungerar som ledstjärna och utgör ett stöd i arbetet med omställningen till ett hållbart samhälle, och understryker den demokratiska rätten att delta i samtalet och genomförandet av hur samhället ska planeras, utformas, byggas och förvaltas.

Enligt myndighetsinstruktionen ska ArkDes, Statens centrum för arkitektur och design, verka för att det mål som riksdagen fastställt för arkitektur, form och design uppnås, samt följa upp politikens genomslag. ArkDes kan också föreslå åtgärder för att stärka målfyllelsen. Varje år gör ArkDes därför ett arbete med att beskriva de stora dragen i hur politikområdet utvecklas, vilka framsteg som gjorts och vilka utmaningar som bör hanteras. Syftet är att återrapportera politikens genomslag, med utgångspunkt i myndighetens ansvarsområde, och säkerställa att många röster kommer till tals.

Årets rapporttema tar utgångspunkt i det nationella målets delprecisering att *hållbarhet och kvalitet inte ska underställas kortsiktiga ekonomiska överväganden*. Rapporten bygger på ett gediget underlag av intervjuer, statistik, forskningsrapporter, artiklar och exempelstudier. I rapporten intervjuas en expertpanel, politikens genomslag följs upp hos ett antal arkitekt-, bygg- och fastighetsbolag, integrationen av politikens frågor inom akademin

belyses, och intervjuer med representanter från branschen nyanserar bilden ytterligare. Forskare från olika discipliner problematiserar det nationella målets delprecisering. Därefter följer fyra lärande exempel som illustrerar det praktiska arbetet med hållbarhet och kvalitet på olika platser i Sverige. Avslutningsvis lanseras fyra medskick till regeringen och branschens aktörer för att visa vägen framåt.

För att fördjupa kunskapen inom politikområdets hela bredd och främja det långsiktiga arbetet med implementeringen av politiken har Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd fått uppdraget att samverka. De fyra myndigheterna har erhållit såväl enskilda som gemensamma uppdrag genom propositionen. Samarbetet mellan samverkansmyndigheterna har fördjupats under de sex år som gått. Politikområdet har sedan 2021 speglats mot det europeiska initiativet *New European Bauhaus*.²

Arbetet med att omsätta politiken i praktiken pågår med full kraft. Genom myndighetsgemensam kunskapsuppbyggnad, aktiviteter, utlysningar och praktiska forskning söks och prövas nya vägar framåt. Olika samverkansorgan och nätverk bestående av akademi och bransch är centrala för utveckling, kunskapsförhöjning och spridning av politikens budskap. I samtliga 21 svenska regioner har det bildats nätverksnoder där aktörer samtalar, får inspiration, ger inspel till och får stöd från nationell nivå.

Konstverket *Meeting Place* av Birgitta Linhart.
Foto: Birgitta Linhart

Läsanvisning

Rapporten inleds med förord, inledning, läsanvisning och sammanfattning. Därpå följer tre delar som återrapporterar ArkDes uppdrag enligt instruktionen, det vill säga att beskriva de stora dragen för hur politikområdet utvecklas och implementeras. Rapporten avslutas med en bilaga.

Del 1: Hur är läget och vad har hänt sedan sist?

Kapitlet beskriver hur politikområdet har utvecklats, vilka framsteg som gjorts och vilka utmaningar som bör hanteras. Beskrivningen utgörs av en expertpanelsintervju, en omvärldsbevakning, en lägesuppdatering kring etableringen av politiken i landet genom en enkätundersökning riktad till arkitekt-, bygg- och fastighetsbolag, samt en beskrivning av integreringen av politikområdets frågor inom akademin. En fördjupad bild ges genom fyra intervjuer.

Del 2: Utmaning i fokus

Kapitlet fokuserar på årets rapporttema och det nationella målets delprecisering om att hållbarhet och kvalitet inte ska underställas kortsiktiga ekonomiska överväganden. Denna del handlar primärt om hållbarhet, kvalitet och värdeskapande vid planering, byggande, gestaltning och förvaltning av våra livsmiljöer – problematisering, utveckling, möjligheter och hinder. Utmaningen belyses genom tre forskartexter och fyra lärande exempel.

Del 3: Medskick – vägen framåt

Kapitlet redovisar fyra medskick med förslag på åtgärder riktade till regeringen, för att stärka politikens genomslag och målfyllelse.

Bilagan

Avslutningsvis presenteras ett urval av de fyra samverkansmyndigheternas insatser inom politikområdet under sex år.

¹ Prop. 2017/18:110. *Politik för gestaltad livsmiljö*.

² European Union. *New European Bauhaus*.

Sammanfattning

Enligt myndighetsinstruktionen ska ArkDes, Statens centrum för arkitektur och design, verka för att det mål som riksdagen fastställt för arkitektur, form och design uppnås, samt följa upp politikens genomslag på området. ArkDes ska också föreslå åtgärder för att stärka måluppfyllelsen. Varje år gör ArkDes därför ett arbete med att beskriva de stora dragen för hur politikområdet utvecklats, vilka framsteg som gjorts och vilka utmaningar som bör hanteras. Syftet är att återrapportera politikens genomslag med utgångspunkt i myndighetens ansvarsområde och säkerställa att många röster kommer till tals.

Del 1: Hur är läget och vad har hänt sen sist?

Kapitlet inleds med en expertpanelsintervju där riksarkitekten intervjuas tillsammans med Sveriges arkitekters förbundsdirektör, vd:n på Byggherrarna, ordföranden i Fastighetsägarna och vd:n på Svensk Form, en intervju som ger en lägesbild av implementeringen av politiken i bygg-, förvaltnings- och designbranschen. Efter att arbetet med Politik för gestaltad livsmiljö de första åren handlat om att implementera politiken i offentlig sektor, är det nu dags för privata bygg-, fastighets- och designaktörer att på allvar börja engagera sig i frågorna. Under samtalet diskuteras bland annat vilket stöd politiken utgör för att driva frågor om arkitektur, form, design, konst och kulturmiljö, samt vilka framsteg, utmaningar och behov av förändring expertpanelen ser för att öka genomslaget av politiken. Ett centralt medskick från intervjun är att hållbarhet och kvalitet ska prioriteras i design, byggande och förvaltning, men att arbetsformerna och finansieringsmodellerna bör ses över, samt att värdeskapande kalkyler inom området behöver utvecklas.

Därpå följer en omvärldsspaning för 2023, som redovisar ett antal internationella konferenser som fört arkitektbranschen och politikområdet framåt. I omvärldsspaningen summeras innehållet vid fyra EU-konferenser, som bland annat samverkansmyndigheterna stod värdar för under Sveriges EU-ordförandeskap våren–sommaren 2023. Likaså sammanfattas innehållet från två stora konvent, arrangerade av Europeiska rådet för inredningsarkitekter (ECIA) respektive Internationella federationen för landskapsarkitekter (IFLA), som samlade arkitektbranschen på internationell nivå i Stockholm. Här summeras även Internationella arkitektförbundets (UIA) världskongress i Danmark och de så kallade *Copenhagen Lessons*, som utgör tio vägledande principer för vad som krävs för att byggsektorn ska bidra till att uppnå de globala hållbarhetsmålen.

Läsaren får därefter en lägesuppdatering kring etableringen av politiken i landet, i år genom en enkätundersökning riktad till arkitekt-, bygg- och fastighetsbolag, samt genom en beskrivning av integreringen av politikområdets frågor inom akademien. En fördjupad bild ges genom att representanter från respektive aktörsgrupp intervjuas. Uppföljningen visar att intresset för politikens frågor är stort och att implementeringen ökar successivt och på olika sätt inom respektive aktörsgrupp. Ekonomiska spörsmål, låg kunskapsnivå inom området och politikens generella karaktär lyfts fram som de tre största hindren som bolagen stött på vid implementeringen av Politik för gestaltad livsmiljö. För att stärka arbetet med politikens frågor lyfts bland annat kunskapshöjande åtgärder om gestaltad livsmiljö, färdigställda lärande exempel, samverkan mellan privata och offentliga aktörer, samt behovet av mötesplatser för kunskapsutbyte.

Del 2: Utmaning i fokus – hållbarhet, kvalitet och ekonomi

Det andra kapitlet fokuserar på årets rapporttema *Hållbarhet, kvalitet och ekonomi* och det nationella målets delprecisering om att *hållbarhet och kvalitet inte ska underställas kortsiktiga ekonomiska överväganden*. Kapitlet inleds med, av ArkDes beställda, reflektioner kring propositionen från tre forskare. Utgångspunkten och fokus för deras reflektioner är det nationella målets delprecisering ovan. Forskarna närmar sig frågan från tre olika perspektiv: Det första perspektivet rör de gestaltande professionernas förmåga att skapa livsmiljöer som samtidigt är både robusta och flexibla och utgår från att allt liv äger rum i ett rumsligt sammanhang. Det andra perspektivet beskriver de organisatoriska lösningar som hindrar en styrning mot hållbarhet och kvalitet, och hur både budgetprocesser och styrmodeller försvårar satsningar på långsiktiga värden. Den tredje texten beskriver dagens byggande och

förvaltning i en historisk kontext och varför lösningar på bostadskrisen bör sökas inte i nybyggnation, utan i en bättre förvaltning av det befintliga beståndet. Forskarnas artiklar ger exempel på hur hållbarhet och kvalitet kan värderas tydligare i relation till ekonomiska värden.

Fyra lärande exempel presenteras därefter: stadsflytten av Kiruna, studentbostäderna Trilling i Stockholm, förskolan Hoppet i Göteborg och stensulptören Birgitta Linharts inkluderande konstprojekt i byarna i Norrbotten. Samtliga exempel visar hur arkitektur, form, design, konst och kulturmiljö, samt processerna kopplade till utvecklingen av dessa projekt, kan bidra till att hållbarhet och kvalitet inte underställs kortsiktiga ekonomiska överväganden. Aktörer från de gestaltande professionerna delar här med sig av hur de arbetar med avvägningar och målkonflikter för att nå högsta möjliga kvalitet utan att fastna i kortsiktiga kalkyler.

Del 3: Medskick – vägen framåt

Det tredje kapitlet redovisar fyra medskick med förslag på åtgärder riktade till regeringen, för att stärka politikens genomslag och måluppfyllelse. Medskicken handlar om

1. Samordning och stärkt ansvarstagande inom staten.
2. Ökade incitament för investeringar i kvalitativ gestaltning.
3. Ökad värdering av kvalitet och hållbarhet.
4. Kunskap och forskning inom gestaltad livsmiljö.

Bilaga

Rapporten avslutas med en bilaga där ett urval av de fyra samverkansmyndigheternas arbete inom politikområdet de senaste sex åren presenteras. Där listas rapporter och vägledningar, genomförda utlysningar, konferenser, seminarier, utmärkelser, utbildningar och projekt samt olika former av nätverk och samarbetsforum.

Bruksladugården i Robertsfors. I det praktiska forskningsprojektet *För allmänt bruk*, ett samarbete mellan ArkDes, Riksantikvarieämbetet och Robertsfors kommun, fick teamet Robertsforsgruppen i uppdrag att utveckla den gamla bruksladugården i Robertsfors. Foto: Johannes Samuelsson, Robertsforsgruppen

Del 1

Hur är läget
och vad har hänt
sen sist?

Helena Bjarnegård,
riksarkitekt, Boverket.
Foto: Hanna Franzén

Tobias Olsson,
förbundsdiröktör Sveriges Arkitekter
Foto: Jonas Malmström

Tommy Lenberg,
vd Byggherrarna
Foto: Byggherrarna

Ingela Lindh,
ordförande Fastighetsägarna
Foto: Fastighetsägarna

Mats Widbom,
vd Svensk Form
Foto: Rana Van Pellecom

Hur är läget?

Intervju med branschens experter

När offentliga aktörer i stat, region och kommun nu tagit stora steg för att implementera Politik för gestaltad livsmiljö, har det blivit dags för privat sektor att komma med på allvar. I ett samtal kring aktuella utmaningar resonerar riksarkitekt Helena Bjarnegård, Byggherrarnas vd Tommy Lenberg, Fastighetsägarnas ordförande Ingela Lindh, Sveriges Arkitekters förbundsdiröktör Tobias Olsson och Svensk Forms vd Mats Widbom om nuläget för samhällsbyggnadssektorn och den nödvändiga utvecklingen mot ett byggande som rymmer samtliga hållbarhetsdimensioner.

Helena Bjarnegård – De privata aktörerna är centrala i omställningen till ett hållbart och omsorgsfullt gestaltat samhälle, och nu är det dags att bjuda in dem till bordet. Vårt uppdrag från regeringen handlar om att arbeta med främjande och kunskaphöjande insatser till offentliga aktörer på statlig, regional och lokal nivå. Det är med de offentliga aktörerna som vi har startat stora nätverk: med akademien, regionerna, länsarkitekter, stadsarkitekter, konstkonsulenter med flera. Där kan jag se att politik för gestaltad livsmiljö är en samlande kraft, och många organisationer driver nu frågorna på egen hand. I och med att regeringen också pekar ut Rådet för hållbara städer som en viktig aktör så kopplar man även arbetet till Tillväxtverkets frågor, till forsknings- och innovationsfrågor, till Trafikverkets frågor och Naturvårdsverkets frågor och så vidare, vilket visar på politikens bredd.

Det kniviga är att god kvalitet ofta kostar lite mer i det korta perspektivet. Knäckfrågan handlar till stor del om att möjliggöra långsiktighet och att skickligt gestalta med hänsyn tagen till alla tre hållbarhetsaspekterna. Hur ser vi till att det blir görbart med högre kvalitet; har vi förmåga, har vi färdigheter, har vi skicklighet, har vi kunskap att handla upp, har vi skickliga beställare och så vidare? Vi bjuder nu in de privata aktörerna till

dialog om hur vi tillsammans kan skapa en hållbar och kvalitetsdriven samhällsomställning i Sverige.

Vilket stöd kan ni se att politik för gestaltad livsmiljö gett i era respektive branscher?

Tobias Olsson – Politiken är angelägen för kåren och för Sveriges Arkitekter som organisation. Det vi inledningsvis ville med politiken, och som vi har fortsatt att arbeta med, är att hitta en långsiktig arkitekturpolitik som kan göra skillnad. Vi ville arbeta med att få in det institutionella, alltså den offentliga styrningen som kan påverka arkitektur, form och design. Politiken var ett steg i ett långsiktigt arbete, där jag anser att det har hänt väldigt mycket.

Tommy Lenberg – Att det finns en politik är viktigt i sig. De insatser som görs, att vi exempelvis har en riksarkitekt och att kommuner verkar för frågorna, betyder mycket. Men det är fler aktörer som behöver ökad insikt och kunskap. Framför allt om vad som definierar omsorgsfull och medveten gestaltning. Man kan tycka olika om hur det ska se ut. Men att god arkitektur är värdefull, det vet långsiktiga fastighetsägare som äger och förvaltar. Är det en attraktiv livsmiljö, så är det med stor sannolikhet även en god förvaltning som ligger bakom.

Ingela Lindh – Det är fortfarande många inom fastighetssektorn som inte har en direkt koppling till arkitekturpolitiken. Däremot finns ett stadigt ökat intresse för att prata om arkitektur. Ibland är det intresset riktat mot en konfliktlinje, vad som är fint och fult, och att fler politiker går in och styr och vill ha exempelvis klassicistisk arkitektur. Den diskussionen handlar mycket om yta och väldigt lite om den långsiktiga hållbarheten i projekt och miljöer.

Mats Widbom – Det är fortfarande ojämnt fördelat mellan regionerna huruvida designfrågorna har kommit in i de regionala utvecklingsplanerna. Men vi som arbetar med design ser att politiken lett till nya samarbeten och nya nätverk runt om i Sverige. Till exempel finns ett nytt nätverk för form- och konstkonsulenter, och för Svensk Forms regionala föreningar har politiken blivit viktig. Framför allt för Svensk Form Syd som driver Form/Design Center i Malmö, som numera utsetts av regeringen till nationell nod för gestaltad livsmiljö. Samtidigt konstaterar både Form/Design Center, Röhsska museet och vi på Svensk Form att designdelen har blivit underordnad frågorna kring arkitektur och stadsbyggnad i Politik för gestaltad livsmiljö.

Vilka förflyttningar har skett sedan politiken infördes för sex år sedan?

Tobias – Rent konkret finns exempelvis vägledningar från Boverket och Upphandlingsmyndigheten som är viktiga för offentliga aktörer. Att över hälften av landets kommuner har en arkitekturpolicy nu påverkar ju också. Även det som har hänt på forskning- och utvecklingsidan, med koppling till Formas och Vinnova och deras utlysningar, forskningspropositionen och så vidare, är reellt. Den offentliga styrningen tror jag är mycket viktig och ger en bättre spelplan för att åstadkomma god gestaltning. Vi har samtidigt långt kvar, det finns ett glapp mellan det institutionella och verkligheten. **Tommy** – Det finns flera statliga fastighetsägare som är medlemmar hos oss, och även regioner och kommuner.

Det har tydligt anvisats att de ska agera förebildligt inom gestaltad livsmiljö. Det finns även många som jobbar med gestaltungsfrågorna i de tidiga skedena, där man anställer arkitekter inom den egna organisationen. Då blir politik för gestaltad livsmiljö ett sätt för organisationen att ta till sig kunskap och ställa rätt frågor, likaså att välja ut rätt kompetenser och få in rätt erfarenheter i projekten.

Mats – Att vi, 2021, fick i uppdrag av Kulturdepartementet att ta fram studien *Design som utvecklingskraft*³ ser jag som ett tecken på att man vill stärka designdelen inom Politik för gestaltad livsmiljö. Jag tycker generellt att vi ser ett ökat intresse för designfrågorna inom politiken, inte bara inom kulturpolitiken utan även inom politikområden som klimat, näring och utrikeshandel. Det är bra att påminna sig om att det var tre ministrar som lade fram den här politiken: bostadsministern, miljöministern och kulturministern.

Helena – Det tar tid att skapa en rörelse i hela Sverige där många olika aktörer själva driver frågan. Det tar ännu längre tid innan resultatet syns på plats. De detaljplaner som antogs när politiken lanserades 2018 är de som börjar byggas nu. Vi har arbetat väldigt intensivt genom Rådet för hållbara städer och kan nu se ett resultat av det arbetet: dels hos Tillväxtverket med sina stora regionala utvecklingsfonder där det finns med krav på gestaltad livsmiljö, dels hos Trafikverket med sitt arkitekturråd som är rådgivande till ledningsgruppen.

Gestaltad livsmiljö är såväl ett synsätt som måste finnas med i allt som berör vår fysiska miljö, som den fysiska miljön i sig. Begreppet omfattar arkitektur, form, design, konst och kulturarv.

³ Daram Westling, L., Byström, D., Eriksson, C., & Svengren Holm, L. (2022). *Design som utvecklingskraft: en studie om att tänka och arbeta för samhällets transformation i hållbar riktning.*

Formas, Vinnova och Energimyndigheten har nya Impact innovationprogram som ska gälla de kommande 10 åren. Det är tre gigantiska program där "attraktivitet" finns med som tema. Riksantikvarieämbetet har fått stora uppdrag, ArkDes har verkligen klivit fram i arbetet och även Statens konstråd.

Jag är mycket glad att över hälften av landets kommuner har en arkitekturpolicy och att 100 procent av regionerna svarar i Kantar/Sifo-undersökningen i förra årets Gestaltad livsmiljö-rapport⁴ att de jobbar med politikområdet. Likaså att så många länsarkitekter och stadsarkitekter kommer till våra nätverksmöten och är aktiva i de här frågorna. Men detta räcker naturligtvis inte, nu vill jag verkligen att resultatet av alla aktörers ansträngningar ska börja synas i livsmiljöer runt om i hela landet.

På vilket sätt har händelser i omvärlden påverkat möjligheten att arbeta med politikens frågor?

Tommy – Det var ju lite dålig timing med lanseringen av Politik för gestaltad livsmiljö. Vi gick in i en pandemi och när vi trodde pandemin var över blev det krig. Vi har under dessa år haft stort fokus på hur vi kan minska olika kostnader. Men nu måste vi börja titta ordentligt på hållbarhetsfrågan; vilka byggnader har kvaliteter som vi faktiskt kan återbruka? Det kommer även att ge oss en bild av vilken typ av byggnader vi inte ska uppföra. Vi behöver komma bort från nyproduktionsnormen och titta mer på andra aspekter. Det handlar om ökad kunskap hos byggherrarna, det vill säga de som har ansvar inför både brukare, finansierare och myndigheter. De behöver knyta till sig nya typer av kompetenser och kanske göra andra värderingar av vad det är som får kosta och vad som skapar de långsiktiga värdena.

Ingela – Det finns en problematik i att hållbarhet och kvalitet inte ska underställas kortsiktiga ekonomiska överväganden. Det går ju an att säga, men någon ska ha råd att betala för det som mina medlemmar hyr ut eller bygger, vilket dessutom är särskilt svårt med tanke på den rådande ekonomiska situationen. Men med det sagt, de flesta byggherrar som bygger för egen förvaltning vet att kvalitet lönar sig. Även de som bygger bostadsrätter vet att en god byggd miljö går lättare att sälja. Så det

"Politik för gestaltad livsmiljö"

(från Boverkets hemsida): Propositionen "Politik för gestaltad livsmiljö" (Prop. 2017/18:110). Politiken tar ett helhetsgrepp om arbetet med den gestaltade livsmiljön och utgör en samlad nationell arkitekturpolicy. Det politiska målet slår fast att arkitektur, form, design, konst och kulturarv har avgörande betydelse i samhällsbygget eftersom den gestaltade livsmiljön påverkar alla människor i deras vardag utifrån bland annat hälsa och välbefinnande. Gestaltad livsmiljö ska, enligt politiken, ses som ett sammanhållet område där alla dessa perspektiv samspekar och berikar varandra.

finns ju alla incitament i världen för fastighetsbranschen att göra någonting bra inom området.

Tobias – Nu är konjunkturen som den är, men jag fick rapporter om ett arkitektbolag som lagt sig på 300 kronor i timmen för ansvarig arkitekt i en offentlig upphandling. Vi som kår har långt kvar, och man måste kalibrera sina förväntningar. Men apropå glappet mellan ambition och verklighet, så är det en utmaning att kommunicera till arkitekterna att det finns en ambitiös arkitekturpolitik när offentliga upphandlingar samtidigt främst fokuserar på lägsta pris och inte kvalitet.

Mats – Designområdet har vuxit till två lika starka grenar när det gäller den materiella och den immateriella delen av designområdet – med servicedesign, tjänstedesign och inte minst systemdesign. Den immateriella delen av designområdet är på stark frammarsch inom EU, framför allt inom arbetet med samhällets transformation i hållbar riktning. Därför ser vi en uppåtgående kurva för design och att den behöver komma in starkare, bland annat inom samhällsplaneringen.

Vad skulle en ökad samverkan inom och mellan olika aktörsgrupper kunna ge?

Mats – Det saknas i dag perspektiv på vad design gör, vad designprocesser är och hur design skulle kunna användas starkare inom politiken. Kunskapen om design och inkluderande designprocesser behöver spridas och samordnas bättre för att på allvar komma samhället till nytta som utvecklingskraft. För samtalet som vi har i dag är ju otroligt viktigt – vi jobbar alla med samma övergripande målsättning att skapa hållbara samhällen, och samverkan är vägen till att nå det målet.

Tommy – Det måste finnas en långsiktighet. Man måste reducera de risker som finns och göra någon form av fördelning mellan parterna. Det behöver inte bara handla om pengar. Det kan vara en överenskommelse och en gemensam målbild; vart vill vi och vad ska de olika aktörerna bidra med. Det är märkligt med en bostadspolitik som fokuserar på att det ska byggas 50 000 till 70 000 nya bostäder. Politiken borde handla om att det finns 50 000 till 70 000 hushåll som behöver en bostad, där nyproduktion är en av lösningarna.

Den exploatör som inte bygger för att äga och förvalta över tid, har en affär och en risk som tar slut i stort sett vid en godkänd slutbesiktning. För en långsiktig fastighetsägare börjar affären där. Så man måste bli mer noggrann kring hur man betraktar olika aktörer och olika affärsmodeller. Vilka lösningar är det som har en inverkan både på kort och på lång sikt? Handlar lösningarna om finansiering, är det politik eller är det samverkan?

Tobias – Vi behöver arbeta mycket mer med det cirkulära, ett område som är kunskapsintensivt. De gestaltande professionerna är viktiga aktörer i dessa processer. Samtidigt är lagstiftning, finansieringsmodeller och affärsmodeller linjära och behöver "böjas till", vilket är en stor utmaning.

Jag vill även slå ett slag för folkbildningen som en del av politiken. Inom arbetet med politiken har vi hittills jobbat hårt med frågor som rör den offentliga styrningen. Men det behövs även folkbildningsinsatser,

där man exempelvis fångar upp den pågående diskussionen om "fint och fult". Den gamla arkitekturpolitiken *Framtidsformer* hade ett folkbildande element som den här arkitekturpolitiken inte har på samma sätt.

Ingela – Ett viktigt inspel till regeringen är att diskussionen om politikens innehåll går framåt, att vi inte ger upp nu, utan att vi fortsätter arbetet med implementeringen av politikens frågor. Nu måste det bli mer verkstad. Vi behöver ta reda på vad det är som gör att vi inte når fram till en god gestaltad miljö. Vilka är hindren? Det måste vara nästa fas i arbetet.

Vi fastighetsägare behöver bli tydligare med våra frågor i debatten. Vi pratar ju mycket om hyror, om att vi vill bygga med kvalitet, och vi säger att vi vill medverka till ökad trygghet i våra bostadsområden. Men nu behöver vi förtydliga att vi har stora ambitioner inom området och att det är bra för våra affärer. Vi är beredda att ta ett ansvar för en mängd olika frågor, men för att vi ska kunna göra det behöver vi ha rimliga villkor.

Vilka andra faktorer – som finansiering, politik och regler – spelar roll för att påverka utvecklingen av våra gestaltade livsmiljöer i en positiv riktning?

Helena – Vi har ett regeringsuppdrag inom Rådet för hållbara städer att identifiera vad som hindrar kommunerna från att planera för långsiktigt hållbara och goda livsmiljöer. Relationen mellan lagstiftningarna är ett av problemen. Plan- och bygglagen är en avvägnings-

lagstiftning medan andra lagstiftningar sätter stopp. Mod är ett annat. Hur processerna mellan staten, via länsstyrelsen, och kommunerna ser ut och vad man har för roller och uppdrag är ett tredje. Länsstyrelsen har en mycket viktig roll som skulle kunna utvecklas, där stöd till i synnerhet de mindre kommunerna är en otroligt viktig arbetsuppgift. Till syvende och sist handlar utvecklingen av goda livsmiljöer om att människor med stor kunskap och färdigheter att gestalta, ska ges det utrymme och det stöd som behövs för att de ska kunna göra ett bra jobb.

Ingela – Just nu handlar det mycket om bristen på pengar, men det som byggs nu har ju inte planerats i en dålig ekonomisk miljö. Byggherrar, fastighetsägare och kommuner står på samma sida, och vill skapa en bra och fin miljö som tar hänsyn till allt som finns inom ramen för en god gestaltad livsmiljö. Men det spelar ingen roll, när länsstyrelsen kliver in är det någon av deras ingripandegrunder som gäller, som strandskydd, buller eller artskydd. Jag skulle önska att kulturhistoriska värden vägde tyngre i vissa fall, medan det i andra fall är andra faktorer som är viktiga för att skapa en god livsmiljö. Men som plan- och bygglagen och miljöbalken ser ut är det ibland svårt för kommunerna, och därmed också för oss som fastighetsägare och byggherrar, att skapa goda gestaltade livsmiljöer.

Tobias – Länsstyrelsen är ju en samlande myndighet och ser tydligt hur olika sektörers intressen avgränsas

4 ArkDes. (2022). *Ett samhälle som håller ihop: en uppföljning av Politik för gestaltad livsmiljö 2022 och medskick inför framtida arbete.*

alltmer. Det blir en suboptimering i stället för den avvägning mellan olika intressen som behöver göras i planeringen.

En annan central fråga är den samhällsdebatt som förs utanför branschen, som handlar om tråkiga eller fyrkantiga lådor. Det finns en besvikelse över den låga kvaliteten i det som byggs i dag. Det får arkitekterna klä skott och ta ansvar för, det vill säga hur hela den kort-siktiga bostadsproduktionen ser ut. Men vi vet ju hur det kommer sig att många nya bostäder ser ut som tråkiga lådor, och det beror inte på att arkitekterna vill ha det så.

Varje ansvarig bostadsminister har ett huvudsakligt uppdrag, det vill säga att öka bostadsbyggandet. Men eftersom bostadsministern sällan förfogar över finansieringsfrågan, utan främst ansvarar för kvalitetslagstiftningen i form av exempelvis plan- och bygglagen och Boverkets byggregler, så minskar man ambitionen i kvalitet för att försöka öka kvantiteten. Här ser vi tydligt hur arkitekturpolitiken inte har fått önskat genomslag. För Sveriges Arkitekter är det även viktigt att lyfta att det finns ett kvalitets- och resursproblem i själva byggandet som behöver åtgärdas. Det handlar om 100 miljoner i byggfusk, fel och slarv varje år. Omdaning av plan- och bygglagen är mycket viktigt, men jag är samtidigt rädd för att öppna den dörren. Vad händer med en kvalitetslagstiftning som plan- och bygglagen när det är kvantiteten i bostadsbyggandet som man vill öka?

Mats – Jag tycker att det är intressant att titta på hur designområdet finansierats i våra nordiska grannländer. Till exempel norska DOGA som har finansiering från fyra olika departement och i Danmark där det finns en stor finansär i näringsdepartementet. Även i Sverige skulle det krävas någon form av reformering av hur man budgeterar, då frågorna kopplar till så många olika politikområden. Det krävs kreativitet i alla led, även från politikernas sida, och att arbeta holistiskt och över gränserna mycket mer mellan departementen när det gäller finansieringsfrågor och hela hållbarhetsutmaningen.

Vad skulle behövas i era branscher för att stärka gestaltungsfrågornas roll?

Mats – Det finns mer att göra när det gäller lagstiftning och regelverk för att driva på i kvalitetshöjande och hållbar riktning. Och det finns intressanta exempel inom designvärlden, exempelvis hur man driver på genom att sätta upp hållbarhetskriterier som skall-krav i offentlig upphandling. Västra Götalandsregionen ligger långt framme och har länge haft hållbarhetskriterier när man upphandlar inredning eller möbler.

Ingela – När det gäller gestaltungsfrågor och kvalitet, landar frågan tillbaka på vem som ska ta kostnaden. Till exempel har de två fastighetsägarna Akademiska hus och Fastighetsverkets renoveringar och hur de har påverkat hyrorna diskuterats mycket. Båda dessa aktörer satsar på kvalitet och långsiktighet. Det är bara det att universitet, högskolor och museer inte längre har råd att vara kvar i lokalerna. Det är lätt att prata om att det ska vara hög kvalitet, men om kvalitetshöjningen gör att Nationalmuseum får ha stängt två dagar i veckan för att ha råd med hyran, då spelar det

ingen roll hur många Kasper Sahlin-priser man vunnit.

Tommy – Det vi ser hända i Akademiska hus bestånd och på Nationalmuseum handlar om styrningen av de statliga fastighetsbolagen. De har marknadsmässiga avkastningskrav, som gör att statliga kultur- och forskningsaktörer inte har råd att bedriva sin verksamhet. Men det kan ju staten styra över, antingen genom att ge höjda anslag till verksamheterna eller genom lägre avkastningskrav på fastigheterna. När staten bygger eller renoverar märkesbyggnader med kvalitet, och med långa perspektiv i både ägande och förvaltning, går det att anpassa hyressättningen. Det är en fråga om prioriteringar.

Helena – Det handlar om att ha en holistisk syn på hur vi planerar, utvecklar och förvaltar våra livsmiljöer. Inom gestaltad livsmiljö lyfts inte bara den nya arkitekturen, utan också kulturmiljön som en viktig del av politikområdet. Nu ser vi en rörelse och ett intresse för det redan byggda och kulturmiljöfrågorna på EU-nivå, där stora satsningar görs framöver.

Tobias – Nu är vi mitt uppe i en omställningsfas från det linjära till det cirkulära. Där vill vi att arkitekten ska vara byggherrens bästa rådgivare. För det är inte ett enkelt område att ge sig in i. En annan utmaning är digitaliseringen och AI, och hur den effektiviseringen kommer att påverka branschen.

Helena – Under 2023 har Sverige varit värd för en rad ordförandeskapsmöten inom EU och har mött människor från hela världen. Det har varit världskongress i arkitektur i Köpenhamn och världskongress i landskapsarkitektur i Stockholm. De frågor som lyfts i dessa sammanhang rimmar väl med Politik för gestaltad livsmiljö. Sverige var tidigt ute i att formulera en policy på nationell nivå och med att kraftsamla offentliga aktörer. Om vi verkligen ska gå från ord till handling fullt ut, så måste även näringslivets aktörer med i arbetet. Det ser jag som ett självklart nästa steg. Gestaltad livsmiljö är en bra politik, men arbetssätten behöver ständigt utvecklas för att involvera ännu fler aktörer. Nu är det dags för fastighetsägare och byggherrar att komma med på tåget, för endast då kan vi göra skillnad på riktigt. Jag är inte säker på att vi hade kunnat ta det steget redan 2018.

Tommy – Jag vill återkomma till det holistiska perspektivet, och har funderat på hur de samhälls-ekonomiska värden som skapas genom omsorgsfull gestaltning värderas i olika balansräkningar. Samhällsbyggandet måste värderas på fler nivåer, ytterst handlar det om att en god livsmiljö för medborgaren skapar svensk konkurrenskraft. Om vi ska vara en fortsatt framgångsrik industrination, måste vi vara ett attraktivt land att flytta till, arbeta och leva i.

Vi kör igång nu tycker jag! Problemen i byggproduktionen som vi byggherrar tvingas hantera måste byggbranschen själva ta ett större ansvar för. Ska vi klara av utmaningarna att ställa om till ett resurseffektivt och hållbart samhällsbyggande behöver vi kraftsamla till de tidiga skedena i byggprocessen. Det är i utformnings-skedet avvägningarna och de strategiska vägvalen görs för att ställa om till ett klimatsmart och långsiktigt hållbart byggande.

Vad har hänt sen sist?

Nuläge och omvärldsspaning

Under 2023 ägde ett flertal internationella aktiviteter rum i Sverige som förde politikområdets frågor framåt. Som en del av Sveriges ordförandeskap i EU:s ministerråd anordnades fyra EU-konferenser, där bland annat samverkansmyndigheterna Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd agerade värdar. Arkitektbranschen samlades i Stockholm vid två stora internationella konvent som arrangerades av Europeiska rådet för inredningsarkitekter (ECIA) respektive Internationella federationen för landskapsarkitekter (IFLA). Likaså anordnade det Internationella arkitektförbundet (UIA) en världskongress i Danmark.

INTERNATIONELLA AKTIVITETER UNDER SVERIGES EU-ORDFÖRANDESKAP VÅREN 2023

EU-konferensen Frihet att skapa

Året inleddes med EU-konferensen *Frihet att skapa* i Umeå, som satte ljuset på kultur och kreativa näringar. ArkDes höll i bred samverkan sessionen *Design och livsmiljöer*. Konferensen tog avstamp i utgångspunkten att konstnärlig frihet är en förutsättning för att kulturella och kreativa branscher ska kunna blomstra. Under konferensen utforskades sambandet mellan kultur och kreativitet ur olika synvinklar, med talare och experter från hela EU. Deltagare vid konferensen var företrädare för EU-medlemsstater och EU-kommissionen på tjänstepersonsnivå, icke-statliga organisationer och andra företrädare från sektorn.

Sammankomster med New European Bauhaus National Contact Points och European Directors for Architectural Policies

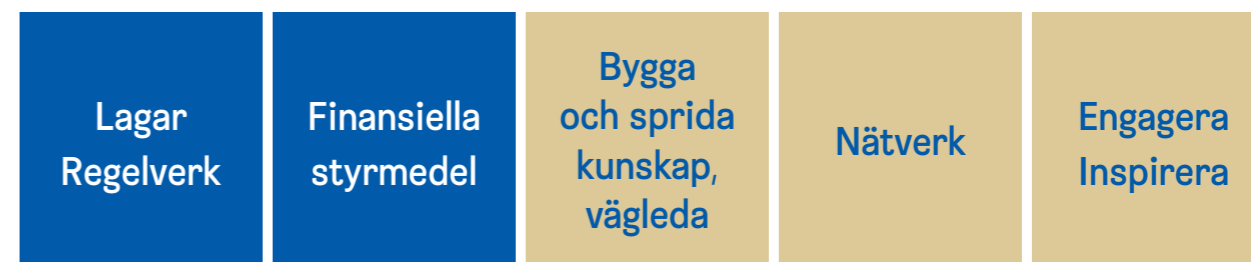
Den 12–13 juni anordnades två EU-möten i Malmö med koppling till New European Bauhaus, EU:s Urban Agenda, Leipzigstadgan, Davosdeklarationen och deltagande länders arkitekturpolicyer (för Sveriges del politiken Gestaltad livsmiljö). Mötena planerades och genomfördes av Boverket i samarbete med EU-

kommissionens NEB Unit, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd. Vid mötena samlades deltagare från 25 medlemsländer.

*NEB Contact Points*⁵ och *European Directors for Architectural Policies*⁶ träffades på Form/Design Center i Malmö för att dela erfarenheter och hitta teman att utveckla gemensamt under kommande ordförandeskap. Bland annat diskuterades hur kopplingen mellan olika EU-initiativ kan stärkas, vilka verktyg och arbetsmetoder som finns inom området, samt hur de kan utvecklas, kombineras och delas. Likaså diskuterades hur länderna enskilt och tillsammans kan komplettera med de verktyg som saknas.

Mötet dag två fokuserade på hur de EU-medlemsstater som antagit nationella arkitekturpolicyer arbetade med implementeringen av dessa. Samtliga deltagarländer fick i förväg sammanställa ett kortfattat underlag om vad som är aktuellt i respektive land. Utifrån materialet diskuterades hur länderna arbetar för att omsätta aktuella policyer på nationell, regional och lokal nivå. En svensk modell för att sortera verktygen/styrmedlen användes i samtalen.

Bild: Modell över verktyg/styrmedel för att gå från policy till handling. De blå fälten utgör "hårda" styrmedel medan fälten i beige är "mjuka" styrmedel.

5 New European Bauhaus National Contact Points fungerar som respektive lands kontakt inom EU och gentemot intressenter i det egna landet. Boverket är Sveriges National Contact Point.

6 Nätverket European Directors for Architectural Policies samlar personer som på nationell nivå arbetar med frågor som rör arkitektur och den gestaltade livsmiljön.

Sammankomsten *European Directors for Architectural Policies*, Form/Design Center, Malmö. Foto: Form/Design Center

Det visar sig att deltagarländerna arbetar med samtliga verktyg/styrmedel för att uppnå målet att omsätta policy till praktik, men att de är starka i olika delar. Exempelvis arbetar Spanien mycket med lagstiftning, medan Belgien har stor erfarenhet av arkitektävlingar. Alla uppgav att de satte stort värde på att jobba med hela bredden i verktygslådan. De poängterade vikten av att ha ett holistiskt synsätt i arbetet, att skapa kopplingar mellan olika initiativ, samt att beakta samtliga hållbarhetsperspektiv. Likaså lyftes att insatser med ett verktyg kan skapa genomslag med/inom ett annat.

EU-konferens *Creating Green Cities*

Boverket och SLU Tankesmedjan Movium anordnade den 14–15 juni konferensen *Creating Green Cities* tillsammans med myndigheterna i Rådet för hållbara städer med flera.⁷ Vid konferensen samlades över 700 deltagare från 20 länder, såväl på plats som digitalt. Konferensen tog sin utgångspunkt i den nya urbana agendan för EU och andra europeiska policyer och initiativ som eftersträvar grönare städer. Fokus för mötet var hur städer och regioner ska förvaltas och utvecklas för att klara samtidens och framtidens miljö- och klimatutmaningar.

På konferensen utforskades kopplingar mellan visionen om den gröna staden och initiativ som *New European Bauhaus* och *Klimatneutrala och smarta städer*. Detta för att visa fördelarna med att integrera flera perspektiv i arbetet med att skapa hållbara städer. I samtalen framkom bland annat att det är centralt att tänka nytt, annorlunda och kreativt för att uppnå målet om grönare städer, likaså att handla utifrån en helhetssyn på människa och miljö.

Några slutsatser från konferensen:

- Estetik, empati och engagemang är nyckelfaktorer för att skapa gröna städer.
- Inkluderande och samskapande processer präglas av lyhördhet och förtroende.
- Komplexa kunskapssamband behöver översättas till enkla modeller eller principer.
- Det är centralt att våga experimentera, prototypa och lära av misstag.
- Det är bra att skapa dialog med hjälp av framtidsbilder och visualiseringar.
- De miljömässiga faktorerna är viktiga, men även estetiska, kulturella och sociala värden är centrala.
- Först när alla perspektiv tas in kan lösningar skapas som är såväl långsiktigt hållbara som inkluderande och berikande för människor och för planeten.

VÄRLDSKONGRESSER INOM ARKITEKTUROMRÅDET 2024

Världskongressen *World Congress of Architects*

Under sommaren, den 2–6 juli, gick *World Congress of Architects*⁸ av stapeln i Köpenhamn. Det var The International Union of Architects (UIA) som anordnade världskongressen, med det övergripande temat *Sustainable future – leave no one behind*. Vid kongressen samlades över 6 000 deltagare från 135 länder.

Kongressen var uppdelad i sex underteman: *Climate adaptation, Rethinking resources, Resilient communities, Health, Inclusivity* och *Partnership for change*. De nordiska arkitektorganisationerna hade en gemensam paviljong med tema *Återbruk*. Kongressen handlade om hur arkitektur kan bidra till att uppnå de globala hållbarhetsmålen, något som står i fokus även för Sveriges arbete med Politik för gestaltad livsmiljö och inom Rådet för hållbara städer. Konferensen tydliggjorde att dagens utmaningar är globala och att arkitektur är ett viktigt redskap för att möta dessa utmaningar. Likaså att det redan finns många lösningar som kan bidra till både ett miljömässigt hållbart samhälle och till livskvalitet för människor.

Under UIA-kongressen lanserade Dansk Design Center (DDC), Dansk Arkitektur Center (DAC), Design Forum Finland, Finsk designinfo, Archinfo Finland, ArkDes, samt Island design och arkitektur på initiativ av Design og Arkitektur Norge (DOGA), en gemensam nordisk samarbetsplattform för design och arkitektur. Samarbetsplattformens syfte är att bidra till ökad kunskapsdelning och en samlad överblick över befintliga ekosystem. Syftet är vidare att en gemensam nordisk plattform för design och arkitektur ska bidra till att positionera Norden i framkant av den gröna omställningen, med design och arkitektur som katalysatorer. Detta i linje med EU:s taxonomi, New European Bauhaus-initiativet och The European Green Deal.

Kongressen fattade beslut om tio vägledande principer för de snabba och genomgripande förändringar som krävs för att byggsektorn ska bidra till att uppnå de globala hållbarhetsmålen – de så kallade *Copenhagen Lessons*.

Sammankomsten *European Council of Interior Architects*

Hösten inleddes med att European Council of Interior Architects (ECIA) höll sin generalförsamling i Stockholm den 8–10 september. ECIA anordnade, i samverkan med Sveriges Arkitekter och Konstfack, ett halvdagsseminarium där nytänkande kring inredningsarkitektur och återbruk stod i centrum. Vid konferensen deltog ett femtiotal representanter från 18 europeiska medlemsorganisationer.

The Copenhagen Lessons

Tio vägledande principer som antogs vid UIA:s världskongress i Köpenhamn:

1. Dignity and agency for all people is fundamental in architecture, there is no beauty in exclusion.
2. People at risk of being left behind must be accommodated first when we construct, plan, and develop the built environment.
3. Existing built structures must always be reused first.
4. No new development must erase green fields.
5. Natural ecosystems and food production must be sustained regardless of the built context.
6. No virgin mineral material must be used in construction when reuse is possible.
7. No waste must be produced or left behind in construction.
8. When sourcing materials for construction, local renewable materials come first.
9. In everything we build, carbon capture must exceed carbon footprint.
10. When developing, planning, and constructing the built environment, every activity must have a positive impact on water ecosystems and clean water supply.

Halvdagsseminariet utgjorde en aktivitet i det EU-finansierade projektet *Building on Connections for a Stronger Profession*, som är en del av EU-programmet *Creative Europe* som har målet att stärka inredningsarkitektens position genom ökat samarbete. ECIA fokuserar inom programmet bland annat på den gröna omställningen, renoveringsprojekt och återbruk.

Världskongressen *IFLA World Congress*

Den 28–30 september anordnade International Federation of Landscape Architects (IFLA), i tätt samarbete med Architectural Association of Kenya, Landscape Architects Chapter (LAAK), en världskongress som hölls parallellt i Stockholm, Nairobi och digitalt. Totalt deltog 1 255 personer från 66 länder.

Temat för konferensen var *Emergent Interaction*, och syftet med konferensen var att öka representationen och bredda synen på landskapsarkitektur globalt. Likaså var syftet att inspirera till samarbete och öka förståelsen för kenyansk och afrikansk landskapsarkitektur.

⁷ Planering och genomförande skedde även i nära samarbete med Formas, Vinnova, Malmö stad, Europeiska Investeringsbanken och Viable Cities. Samverkande parter var ArkDes, Driving Urban Transition, Energimyndigheten, Folkhälsomyndigheten, Local Governments for Sustainability Europe (ICLEI), Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, Statens konstråd, Statens Geotekniska Institut, Trafikverket och Tillväxtverket.

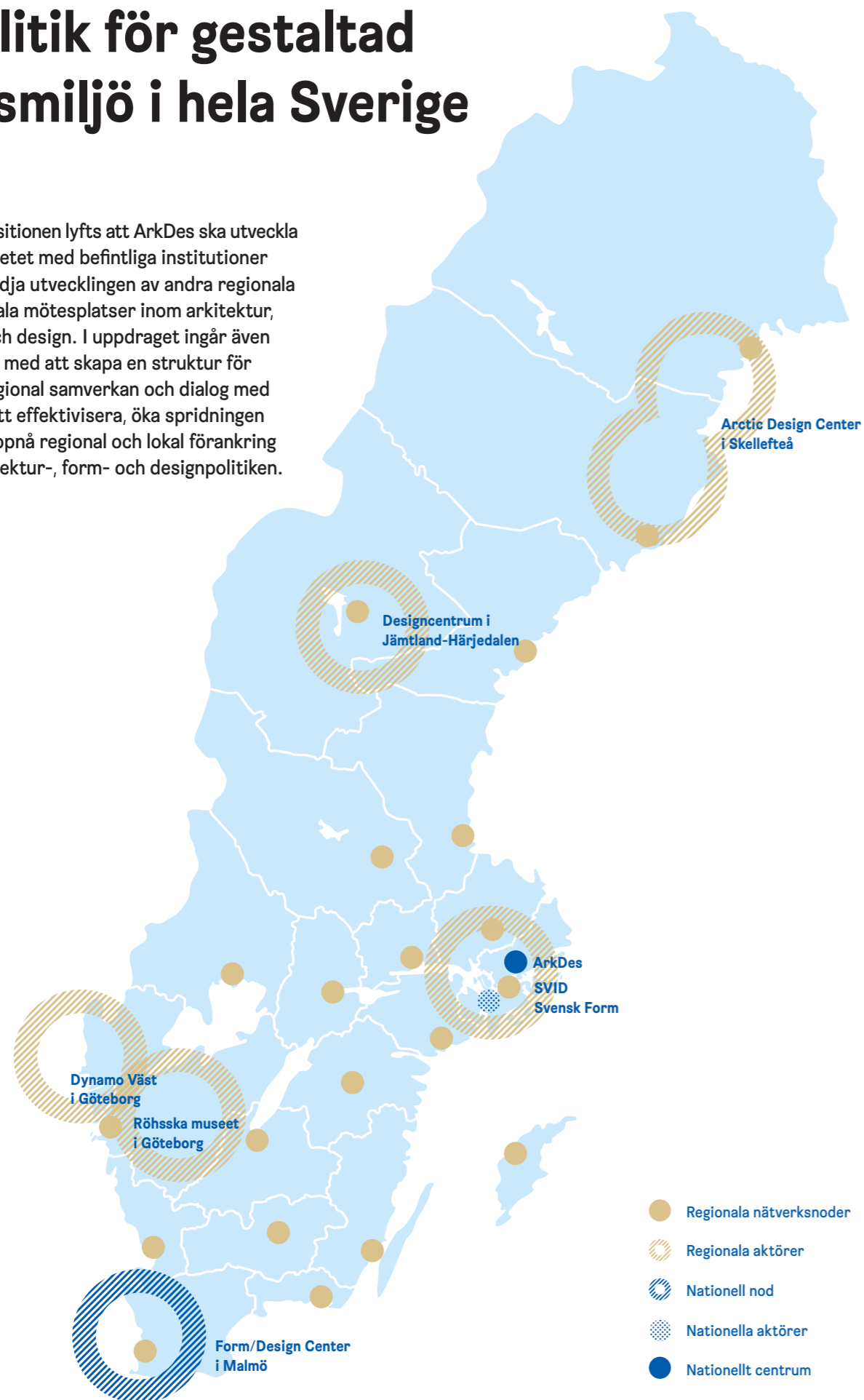
⁸ Läs mer om principerna och se föredragen på hemsidan för [UIA World Congress of Architects - CPH 2023](#).

Utsiktsplats, Vårbergstoppen.
Arkitekt: Liselott Luhr, Tyréns
och André Fogelström.
Foto: Clément Morin

Politik för gestaltad livsmiljö i hela Sverige

I propositionen lyfts att ArkDes ska utveckla samarbetet med befintliga institutioner och stödja utvecklingen av andra regionala och lokala mötesplatser inom arkitektur, form och design. I uppdraget ingår även arbetet med att skapa en struktur för interregional samverkan och dialog med målet att effektivisera, öka spridningen samt uppnå regional och lokal förankring av arkitektur-, form- och designpolitiken.

Nationell samverkan kring Politik för gestaltad livsmiljö

ArkDes och de tre nationella myndigheterna Boverket, Riksantikvarieämbetet och Statens konstråd samverkar, tillsammans och var för sig, med en mängd aktörer över hela landet för att öka genomslaget av Politik för gestaltad livsmiljö. Bland annat pågår samverkan med SVID och Svensk Form, samt ett utbyte med Form/Design Center i Malmö som i dagsläget är den enda utpekade nationella noden för gestaltad livsmiljö. Likaså pågår samverkan med flera regionala aktörer som bygger upp verksamhet kring gestaltad livsmiljö, bland annat Röhsska museet och Dynamo Väst i Göteborg, Designcentrum i Jämtland-Härjedalen och Arctic Design Center i Skellefteå. ArkDes koordinerar även ett rikstäckande nätverk av 21 regionala nätverksnoder som kontinuerligt möts och samverkar kring frågor som rör gestaltad livsmiljö. Nedan presenteras några av de aktörer som arbetar med implementeringen.

NATIONELLA AKTÖRER, NATIONELL NOD SAMT REGIONALA AKTÖRER FÖR GESTALTAD LIVSMILJÖ

SVID

SVID (Stiftelsen svensk industridesign) är en oberoende stiftelse med offentlig finansiering som verkar i hela Sverige. De arbetar för att bidra till en hållbar samhällsutveckling ekonomiskt, socialt och miljömässigt genom att inspirera företag och organisationer att använda design som förhållningssätt och process i sitt utvecklingsarbete. SVID arbetar med lärande, forskning, samverkan och påverkan och för att design ska användas i allt innovations- och förändringsarbete. Deras verksamhet består av att driva projekt, utbilda och föreläsa om design.

Svensk Form

Svensk Form är en ideell oberoende medlemsförening som arbetar för att stimulera design- och arkitekturutvecklingen i Sverige, samt främja svensk design internationellt. De riktar sig till privatpersoner, företag och yrkesverksamma inom form, design och arkitektur. Svensk Form driver och samarbetar kring flera regionala, nationella och internationella projekt, utställningar och program.

Form/Design Center i Malmö

Form/Design Center är Svensk Forms äldsta regionalförening och en oberoende publik mötesplats och nationell nod för Politik för gestaltad livsmiljö, med uppdrag att hantera ämnena arkitektur, form och design. Form/Design Center samverkar för att främja och förmedla kunskap om betydelsen av arkitektur, design och konsthantverk i omställningen till ett hållbart samhälle. Genom utvecklingsprojekt, utställningar och program arbetar de för att bygga broar mellan kultur, näringsliv och akademi samt mellan civilsamhället och professionen. Organisationen arbetar med att öka medvetenheten och inkludera besökare i samtalet kring utformningen av framtidens platser där vi bor, arbetar och lever våra liv.

Regionala nätverksnoder

Sveriges 21 regioner ingår i ett nationellt nätverk av nätverksnoder. Nätverket utgör en central och strategisk funktion för att öka genomslaget av Politik för gestaltad livsmiljö. De som medverkar från regionerna är bland annat bild- och formkonsulenter, designer, arkitekter, samhällsplanerare, kulturutvecklare och utvecklingsstrateger.

Genom nätverkets arbete uppmärksammas utmaningar inom gestaltad livsmiljö-området som behöver hanteras. Nätverket har regelbundna träffar och uppgifter under året, såsom inspel till ArkDes åiterrapportering till regeringen. En viktig uppgift är att vidareförmedla information, kunskap och initiativ från de fyra nationella samverkansmyndigheterna, så att denna når ut till kommuner och andra relevanta aktörer. Vidare är syftet med nätverket att följa upp genomslaget av Politik för gestaltad livsmiljö på regional och kommunal nivå, samt att fånga upp och förtydliga behov från kommuner och aktörer som arbetar med att implementera politiken. Nätverksnoderna bjuder även in till dialog och stöd mellan de olika nivåerna, nationellt, regionalt och lokalt, vilket stärker utbytet och samverkan mellan enskilda projekt i olika delar av landet.

Röhsska museet i Göteborg

Röhsska museet är en regional mötesplats som arbetar för att stärka och utveckla form- och designområdet. Arbetet som mötesplats för Gestaltad livsmiljö bedrivs i två spår, dels ett strategiskt med fokus på att vara mötesplats, arbeta aktivt med museets samlingar och med barn och unga, dels ett spår inom ramen för museets publika verksamhet. Det arbetet sker i nära samverkan med bransch, utövare, offentliga aktörer, akademi och verksamheter, genom strategiska samarbeten, nätverksaktiviteter och publika aktiviteter.

Dynamo Väst i Göteborg

Dynamo Väst utgör ett nätverk för gestaltad livsmiljö som samlar organisationer och verksamheter inom Västra Götalandsregionen. Nätverket är initierat av Chalmers, Göteborgs stad, Göteborgs universitet, Länsstyrelsen Västra Götaland, Urban Futures, samt Västra Götalandsregionen som fungerar som samordnare. Genom att medverka i nätverket bidrar organisationer och verksamheter inom regionen till att stärka området Gestaltad livsmiljö.

Designcentrum i Jämtland-Härjedalen

Designcentrum är en arena för kreativ samhällsutveckling. De bidrar till samverkan för att skapa en hållbar, jämlik och inkluderande livsmiljö genom arkitektur, form och design. Genom seminarier, workshops och utställningar arbetar de för att utveckla designområdet i regionen och samtidigt utveckla regionen genom design.

Arctic Design Center i Skellefteå

Arctic Design Center är ett nystartat samarbete mellan Region Västerbotten och Region Norrbotten för att öka attraktions- och konkurrenskraften i regionerna genom form, design, konsthantverk och arkitektur. Arctic Design Center verkar för att synliggöra design som utvecklingskraft kopplat till den gröna samhällsomvandlingen i norr. Målgrupperna är bland annat offentlig sektor, näringsliv, akademi, invånare och turister.

Form/Design Center

Sveriges första nationella nod för Gestaltad livsmiljö

Dorte Bo Bojesen,
vd Form/Design Center
Foto: Daniel Engvall

Form/Design Center i Malmö utsågs 2018 till Sveriges första nationella nod för gestaltad livsmiljö och utgör i dag den främsta plattformen för arkitektur, design och konsthantverk i Sverige. VD Dorte Bo Bojesen ger oss en bild av hur de arbetar inom noduppdraget och beskriver planer och önsknings inför framtiden.

FORM/DESIGN CENTERS verksamhet är en kunskapsresurs som bidrar till ökad medvetenhet om utformningen av platserna där vi bor, arbetar och lever våra liv. I samverkan med offentlig sektor, akademi, näringsliv och relevanta organisationer arbetar Form/Design Center aktivt för att generera nya perspektiv och modeller för en hållbar framtid.

Hur arbetar Form/Design Center som nationell nod för Gestaltad livsmiljö?

– På Form/Design Center arbetar vi långsiktigt och brett med hållbarhetsfrågorna inom ramen för vårt nod- och mötesplatsuppdrag kopplat till politiken Gestaltad livsmiljö, säger Dorte Bo Bojesen. Med fokus på vår samtid och framtid tillgängliggör vi kunskap och inspirerar, såväl i utställningsprogram som i längre utvecklings- och forskningsprojekt.

Hon tillägger att de med hjälp av specialkompetens och ett brett kontaktnät belyser ämnet utifrån många olika perspektiv och att de genom visningar, workshoppar, föreläsningar och samtal erbjuder publiken ytterligare fördjupning, dialog och ökad delaktighet.

Vad är nästa steg i Form/Design Centers arbete med Gestaltad livsmiljö?

– Vi utvecklar verksamheten kontinuerligt för att fördjupa kunskapen inom våra ämnesområden och vårt uppdrag i syfte att nå ut till fler.

Dorte berättar att de parallellt med den publika programverksamheten arbetar aktivt med att konkretisera politiken. Bland annat arbetar de enligt trippelhelix-

modellen, tillsammans med akademi, industri och myndigheter, inte minst i nära samverkan med Region Skåne, för att förmedla och sprida den kunskap som genereras inom området och för att lokalt leda arbetet med Gestaltad livsmiljö från policy till görande. Som exempel nämner Dorte utställningen *I egen regi – pengar, ansvar, risker och arkitektur*, som adresserar bostäder som en politisk fråga och sätter fokus på arkitektens roll och makt i Sverige: Hur ser kvaliteten och den långsiktiga kalkylen ut med en annorlunda planerings- och byggprocess där arkitekten tar ett helhetsansvar?⁹

– Vi bedriver även samarbete med nordiska, nationella, regionala och lokala aktörer i syfte att stärka arbetet kring gestaltad livsmiljö kopplat till ett europeiskt perspektiv genom New European Bauhaus och den gröna omställningen. Skåne har dessutom en unik position som en del av en transnationell region, vilket öppnar upp för fler värdefulla internationella utbyten där vi som nod kan axla en viktig roll i omställningsarbetet.

Hur ser Form/Design Centers arbete som nationell nod ut om fem år och vad behövs för att nå dit?

– Med vår historik och våra drivkrafter är intentionen att noden om fem år är en fortsatt stark företrädare och vägvisare för en hållbar utveckling i Sverige. Vi vill fortsatt vara en fysisk mötesplats och driva en utåtriktad verksamhet genom våra värderingar och vårt varumärke. Form/Design Center är nu en etablerad nod för Gestaltad livsmiljö.

Men för att kunna växla upp geografiskt och kunskapsmässigt, samt gå från ord till handling, behöver Sverige nationellt skapa fler starka noder/kunskapscenter över hela landet. Likaså krävs långsiktiga strategier och finansieringsmodeller för detta arbete. För att nå en ökad utvecklingstakt behöver vi åstadkomma transparenta relationer och synergier – i hela landet – både ur ett horisontellt perspektiv och ett samverkansperspektiv, säger Dorte. Hon betonar att Form/Design Center även i framtiden

ska vara en facilitator med målet att driva en initierad, utvecklande och kommunikativ verksamhet. Detta möjliggörs genom en långsiktig hållbar finansiell struktur och goda, konstruktiva relationer. Nodens verksamhet ska bland annat utvecklas genom en starkare koppling till den praktiska forskningen och genom att agera som en stabil och kontinuerlig plattform för barn och ungas utbildning och inkludering i arbetet med gestaltning av våra livsmiljöer i relation till naturens ekosystem.

Form/Design Center i Malmö, Sveriges första nationella nod för Gestaltad livsmiljö.
Foto: Daniel Engvall

9 Form/Design Center. (1 september 2022). Utställningen *I egen regi – pengar, ansvar, risker och arkitektur*.

Nedslag i arbetet med implementeringen av Politik för gestaltad livsmiljö

ArkDes har som uppgift att följa upp och utvärdera genomslaget av Politik för gestaltad livsmiljö. Då politikområdet rör sig på olika geografiska nivåer och berör många aktörer är det komplext att göra en fullkomlig och fördjupad bevakning som täcker politikens bredd och dess implementering i samhället.

ÅRETS UPPFÖLJNING GÖRS i form av en kartläggning på aggregerad nivå och fokuserar på genomslaget av politiken hos några utvalda privata aktörer, det vill säga arkitektbolag, byggbolag och fastighetsbolag. Dessutom beskrivs integrationen av politikens frågor hos ett antal berörda lärosäten inom akademin.

Uppföljning av politikens genomslag 2023

Kapitlet inleds med en sammanfattning av den genomförda kartläggningen inom byggbranschen och akademin. Därefter presenteras en utvärdering av politikens genomslag hos dessa aktörgrupper. Kartläggningen av politikens genomslag inom arkitekt-, bygg- och fastighetsbolagen samt akademin presenteras därefter i sin helhet. Slutligen presenteras fyra röster från branschen, som mer fördjupat får berätta om sitt arbete med implementeringen och integreringen av politiken.

Årets nedslag utgår bland annat från en enkätundersökning genomförd under hösten 2023 av undersökningsföretaget Verian.¹⁰ Respondenterna utgörs av 30 arkitekt-, bygg- och fastighetsbolag (10 från varje aktörgrupp)

som är verksamma över hela landet och som har stora möjligheter att omsätta politikens mål för arkitektur, form och design i sin verksamhet. Texten om implementeringen inom akademin baseras på redogörelser från flera av de lärosäten som utbildar inom landets arkitektinriktningar – byggnadsarkitekt, planeringsarkitekt, landskapsarkitekt och inredningsarkitekt – men också lärosäten med inriktningarna konst, design och kulturmiljö.

Urvalet av aktörer är begränsat och representerar därmed inte hela målgruppen. Undersökningen ska ses som ett kunskapsunderlag och en fingervisning, samt vilje- och ambitionsriktning. Nedslagen beskrivs och exemplifieras med hjälp av statistik, referat och citat från enkätundersökningen och underlagen från lärosätena.

I bilaga 1 återfinns en sammanställning över samverkansmyndigheternas (Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd) insatser och aktiviteter 2018–2023. Översikten ger en bild av de viktigaste insatserna som har genomförts under året för att öka implementeringen av politiken.

Sammanfattning och utvärdering av genomslaget av politiken 2023

Sammanfattning

- Den genomförda undersökningen visar att 23 av de 30 deltagande arkitekt-, bygg- och fastighetsbolagen (77 procent) känner till innehållet i Politik för gestaltad livsmiljö på en övergripande nivå, men inget bolag uppger att de känner till politiken på en detaljerad nivå. Samtliga tio arkitektbolag känner till politiken, medan 6 av 10 byggbolag respektive 7 av 10 fastighetsbolag uppger att de känner till den. De som anger att de upplever att Politik för gestaltad livsmiljö lett till en förändring i branschen (35 procent) har bland annat noterat ett ökat fokus på frågorna i samtal, upphandlingar, policyer och strategier.
- Det vanligaste sättet att bidra till att det nationella målet för arkitektur, form och design uppnås är enligt enkätsvaren genom hållbarhetscertifiering, följt av att prioritera kvalitet i gestaltungs- och byggprocessen. Det minst vanliga är att samarbeta kring enprocentsregeln för konst i byggd miljö. Arkitektbolagen uppger i större utsträckning än bygg- och fastighetsbolagen att de på olika sätt bidrar till att uppnå det nationella målet. De som känner till innehållet i Politik för gestaltad livsmiljö uppger i högre grad att de bidrar till att det nationella målet uppnås, jämfört med de som inte känner till innehållet i politiken.
- Undersökningen visar att 25 av 30 bolag (83 procent) arbetar internt med frågor som rör politikområdet och att 21 av 30 bolag (70 procent) arbetar externt med frågorna. Samtliga arkitektbolag arbetar internt med frågorna, medan 7 av byggbolagen respektive 8 av fastighetsbolagen gör det. Hållbarhetscertifiering, egna hållbarhetsverktyg och ett ökat fokus på frågorna i stort är exempel på hur arkitektbolagen arbetar internt. Byggbolagen framhåller att de internt fokuserar på att bygga hållbart och beständigt. Fastighetsbolagen lyfter att de arbetar med strategier som har ett ökat fokus på hållbarhet. Det externa arbetet kretsar främst kring samarbete och samverkan med kunder, berörda aktörer, boende, verksamheter, forskningsaktörer, samt inom olika branschnätverk.
- Ekonomiska spörsmål, låg kunskapsnivå inom området och politikens generella karaktär lyfts fram som de tre största hindren för bolagen stött på vid implementeringen av Politik för gestaltad livsmiljö. Flera aktörer trycker på att kunskap hos uppdragsgivaren och beställaren är central för att få acceptans, stöd och framdrift kring frågor som rör omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer. Respondenterna uppger att även ändrade krav och regler är nödvändigt för att åstadkomma ett ökat fokus på hållbarhet och kvalitet inom byggbranschen.
- För att stärka arbetet med politikens frågor behöver kunskapshöjande åtgärder om gestaltad livsmiljö genomföras, anser 20 av 30 arkitekt-, bygg- och fastighetsbolag (67 procent). Det behövs modigare politiker och tjänstepersoner, där fler utbildas inom området och intresserar sig för gestaltungsfrågorna. Bra färdigställda exempel behöver lyftas fram och kvaliteterna förklaras och diskuteras. Samverkan mellan privata och offentliga aktörer samt skapandet av mötesplatser för kunskapsutbyte, lyfts också fram som nödvändigt för att stärka arbetet med politikens implementering.
- Arbetet med politikens frågor inom forskning, undervisning och samverkan pågår med full kraft. Man ser emellertid att både forskning och grundutbildning inom området behöver stärkas och kommuniceras gemensamt. De åtta intervjuade lärosätena ser att kunskapsområdet ”arkitektur och gestaltning” är centralt i arbetet med Politik för gestaltad livsmiljö, och att de tillsammans besitter samlad kunskap inom detta område.

Utvärdering av politikens genomslag

Undersökningen och intervjuerna pekar på att arbetet med att bidra till att uppnå det nationella målet för arkitektur, form och design inom arkitekt-, bygg- och fastighetssektorn samt inom akademin utvecklas i en positiv riktning.

¹⁰ Undersökningen genomfördes av Verian, före detta Kantar Public, genom en webbenkät och telefonintervjuer under perioden 19 september till 5 oktober 2023. Enkäten riktades till och besvarades av 10 arkitektbolag, 10 byggbolag och 10 fastighetsbolag.

Politikens genomslag hos arkitekt-, bygg- och fastighetsbolagen

Kännedom om Politik för gestaltad livsmiljö och noterade förändringar i branschen

Undersökningen visar att en majoritet av de tillfrågade arkitekt-, bygg- och fastighetsbolagen känner till innehållet i Politik för gestaltad livsmiljö på en övergripande nivå (77 procent), men inget av bolagen på en detaljerad nivå. Samtliga arkitektbolag anger att de känner till politiken, medan 6 av 10 byggbolag och 7 av 10 fastighetsbolag uppger att de hade kännedom om dess innehåll.

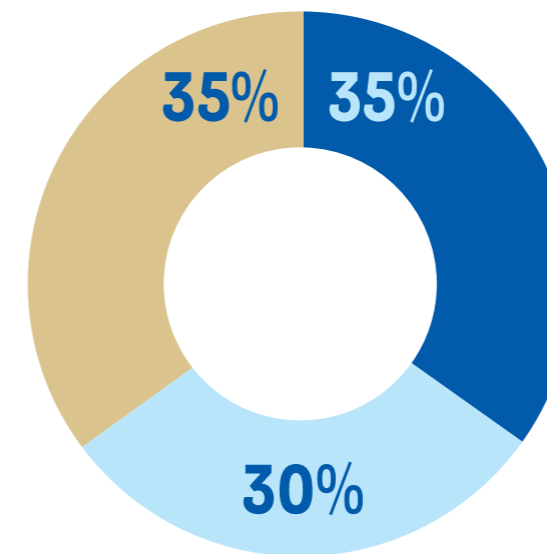
”Det läggs alltmer fokus i branschen på frågorna som lyfts i politiken, såväl i detaljplaner som i processer där arkitektur är involverat”, säger en aktör. Drygt var tredje respondent (35 procent) svarar att de anser att politiken lett till förändringar i synsättet inom branschen som helhet. Störst förändring såg arkitektbolagen,

där varannan svarade ja på frågan. De kunde främst se förändringar i synsättet i form av ett ökat fokus på hållbarhet och gestaltning i såväl samtal och upphandlingar som i policyer och strategier.

Resultatet från undersökningen pekar på att 17 procent av bolagen upplever att politiken lett till en förändring i deras dagliga arbete. Ett arkitektbolag lyfter att man generellt tar frågorna på större allvar i branschen i dag. Ett byggbolag menar att de olika sakfrågorna har nått fram men inte själva politiken, och att de främst börjat arbeta med de sociala frågorna. Ett fastighetsbolag uppger att de endast arbetar övergripande med frågorna och att det bottnar i att politiken är generellt skriven.

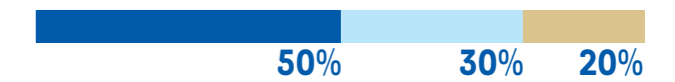
UPPLEVER NI ATT DEN NYA ARKITEKTURPOLITIKEN HAR LETT TILL NÅGON FÖRÄNDRING INOM BRANSCHEN I STORT (ARKITEKT, BYGG, FÖRVALTNING)?

Totalt

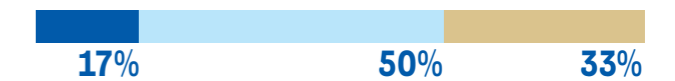

Uppdelat per branch

Arkitektbolag (10 svarande)

Byggbolag (6 svarande)

Fastighetsbolag (6 svarande)

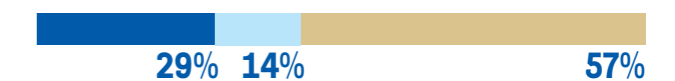
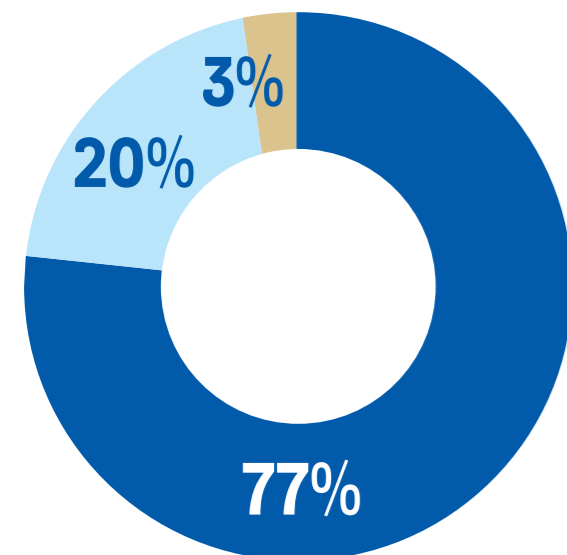

Diagram och tabell: Andel/antal bolag som upplever att politiken lett till en förändring i branschen (andel bolag i procent av totalt antal svarande, samt andel bolag i procent av totalt antal svarande inom respektive respondentgrupp).

KÄNNER NI TILL INNEHÅLLET I DEN NYA ARKITEKTURPOLITIKEN POLITIK FÖR GESTALTAD LIVSMILJÖ SOM ANTOGS 2018 OCH SOM GREPPAR HELHETEN AV ARKITEKTUR, FORM, DESIGN, KONST OCH KULTURMILJÖ?

Totalt

Uppdelat per branch

Arkitektbolag (10 svarande)

Byggbolag (10 svarande)

Fastighetsbolag (10 svarande)

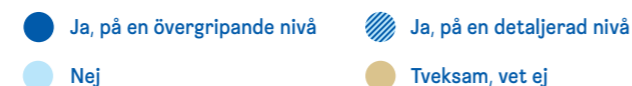
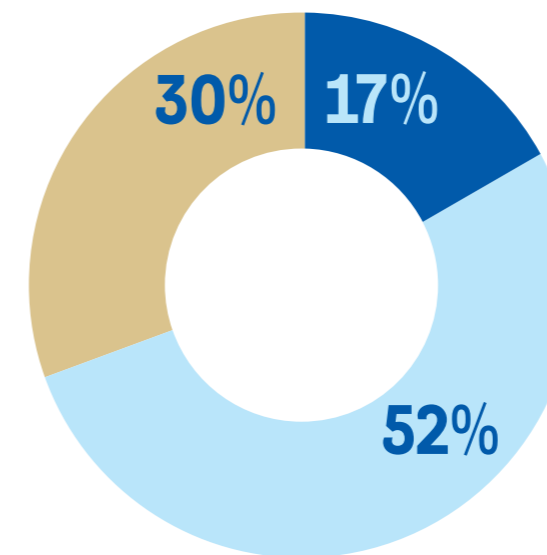

Diagram och tabell: Andel/antal bolag som känner till innehållet i Politik för gestaltad livsmiljö (andel bolag i procent av totalt antal svarande, samt andel bolag i procent av totalt antal svarande inom respektive respondentgrupp).

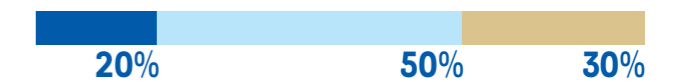
UPPLEVER NI ATT DEN NYA ARKITEKTURPOLITIKEN HAR LETT TILL NÅGON FÖRÄNDRING I ERT DAGLIGA ARBETE?

Totalt

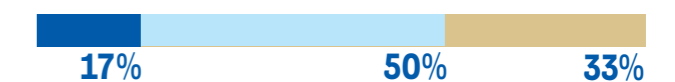

Uppdelat per branch

Arkitektbolag (10 svarande)

Byggbolag (6 svarande)

Fastighetsbolag (7 svarande)

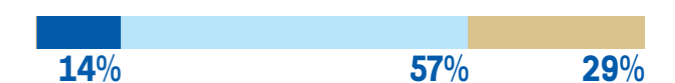

Diagram och tabell: Andel/antal bolag som upplever att politiken lett till en förändring i sitt dagliga arbete (andel bolag i procent av totalt antal svarande, samt andel bolag i procent av totalt antal svarande inom respektive respondentgrupp).

”Vi värnar om beställares riktlinjer och krav”

Byggbolag svarar på frågan om hur de bidrar till att uppnå det nationella målet.

Aktörernas bidrag till att uppnå det nationella målet och delpreciseringarna

Undersökningen pekar på att de bolag som känner till innehållet i Politik för gestaltad livsmiljö i högre utsträckning uppger att de bidrar till att uppnå det nationella målet och delpreciseringarna. De vanligaste sätten att bidra till att uppnå det nationella målet är genom hållbarhetscertifiering, följt av att prioritera kvaliteten i gestaltnings- och byggprocessen. Andra sätt som uppger i enkätsvaren är att samarbeta och samverka, den roll som företaget väljer att ta i gestaltnings- och byggprocessen, samt att prioritera hållbarhet och kvalitet framför kortsiktiga ekonomiska överväganden. Det minst vanliga är att samarbeta kring enprocentsregeln för konst i byggd miljö. Det är även få bolag som uppger kunskapshöjning inom gestaltad livsmiljö-området, samt att samarbeta kring bevarande och utveckling av byggd miljö.

Arkitektbolagen uppger i högre utsträckning än bygg- och fastighetsbolagen att de bidrar till det nationella målet. Samtliga arkitektbolag (100 procent) svarar exempelvis att de tar tillvara och utvecklar estetiska, konstnärliga och kulturhistoriska värden. De flesta arkitektbolagen (70–90 procent) anger därutöver att de samarbetar och samverkar, samt arbetar med kvalitets- och hållbarhetsfrågorna, hållbarhetscertifiering, samt jämlikhets- och tillgänglighetsfrågorna. Andra insatsområden var kunskapshöjning inom området, den roll de väljer i gestaltnings-, bygg- och förvaltningsprocessen, att samarbeta och samverka kring bevarande och utveckling av byggd miljö, samt genom inkluderande processer där brukarna bjuds in. Ett arkitektkontor skrev att de bidrog till att uppnå politikens mål ”genom att lyfta fram hållbara alternativ även om vi inte alltid har mandat att besluta”.

Byggbolagens enkätsvar visar att deras främsta bidrag till att öka genomslaget av Politik för gestaltad livsmiljö är att hållbarhetscertifiera byggnader (100 procent) samt att samarbeta och samverka kring frågorna. Andra insatsområden som nämns är att verka

positivt för frågorna inom den roll och det förhållningssätt företaget väljer att ta i gestaltnings- och byggprocessen, genom att prioritera hållbarhet och kvalitet framför kortsiktiga ekonomiska överväganden, samt genom att bidra till ett jämlikt och mindre segregat samhälle. Ett byggbolag poängterar att ”vi har ett stort fokus på social hållbarhet” och ett annat att de bidrar ”genom att värna om beställares riktlinjer och krav”. Insatsområden som få byggbolag lyfter är samarbete kring bevarande och utveckling av byggd miljö samt enprocentsregeln för konst i byggd miljö. Kunskapshöjning inom gestaltad livsmiljö-området är heller inte vanligt.

Fastighetsbolagen sticker främst ut vad gäller hållbarhetscertifieringen av sin verksamhet, där samtliga svarade att de hållbarhetscertifierar fastigheter (100 procent). Bolagen anger också i hög grad att de prioriterar kvaliteten i gestaltnings-, bygg- och förvaltningsprocesserna. Precis som arkitekt- och byggbolagen lyfter fastighetsbolagen att samarbete och samverkan, samt den roll och förhållningssätt de som företag väljer att ta i gestaltnings- och byggprocessen, är viktiga bidrag i arbetet med implementeringen av politiken. Hälften av bolagen anger också att de bidrar genom att ta tillvara och utveckla de estetiska, konstnärliga och kulturhistoriska värdena, att genom samarbete bevara och utveckla den byggda miljön, samt att ha inkluderande gestaltnings-, bygg- och förvaltningsprocesser där brukarna bjuds in. Ett fastighetsbolag säger att de också bidrar ”genom att prioritera klimatomställningen (inom begreppet hållbarhet) och långsiktig flexibilitet vid utvecklande av form och design”. Områden som fastighetsbolagen eventuellt behöver lägga mer kraft på för att öka implementeringen av politiken är kunskapshöjning inom området Gestaltad livsmiljö, och ett ökat samarbete kring enprocentsregeln för konst i byggd miljö.

HUR BIDRAR ERT BOLAG TILL ATT DET NATIONELLA MÅLET FÖR ARKITEKTUR, FORM OCH DESIGN UPPNÅS?

Genom hållbarhetscertifiering (Exempel: Svanen, Well, Citylab, BREEM, LEED, Miljöbyggnad, Green Building, CEEQUAL, Impact Architecture, Hållbar interiör,

Genom att prioritera kvalitet i gestaltnings- och byggprocessen, exempelvis i valet av material och bygglösningar

Genom samarbete och samverkan

Genom den roll och förhållningssätt vi väljer i gestaltnings- och byggprocessen

Genom att prioritera hållbarhet och kvalitet framför kortsiktiga ekonomiska överväganden

Genom att ta tillvara och utveckla estetiska, konstnärliga och kulturhistoriska värden

Genom att bidra till ett jämlikt och mindre segregat samhälle

Genom att ha fokus på att skapa tillgänglighet för alla

Genom att samarbeta kring bevarande och utveckling av byggd miljö

Genom val av samarbetspartners

Genom inkluderande gestaltnings- och byggprocesser där brukarna bjuds in till dialog

Genom kunskapshöjning inom området arkitektur, form, design, konst och kulturmiljö

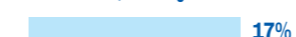
Genom att samarbeta kring 1%-regeln för konst i byggd miljö

Annat

Tveksam, vet ej

Vi bidrar inte aktivt till att uppnå det nationella arkitekturmålet

● Kan ej till Politik för Gestaltad Livsmiljö

● Kan till Politik för Gestaltad Livsmiljö

Tabell: Staplarna visar på vilka sätt bolagen bidrar till att uppnå det nationella målet för arkitektur, form och design (mörkblå staplar visar hur de som uppgett att de känner till Politik för gestaltad livsmiljö svarar på frågan, ljusblå staplar visar hur de som uppgett att de inte känner till Politik för gestaltad livsmiljö svarar på frågan, flera svar möjliga, andel i procent).

HUR BIDRAR ERT BOLAG TILL ATT DET NATIONELLA MÅLET FÖR ARKITEKTUR, FORM OCH DESIGN UPPNÅS?

Genom hållbarhetscertifiering (Exempel: Svanen, Well, Citylab, BREEM, LEED, Miljöbyggnad, Green Building, CEEQUAL, Impact Architecture, Hållbar interiör, NollCO2)

Genom att prioritera kvalitet i gestaltnings- och byggprocessen, exempelvis i valet av material och bygglösningar

Genom samarbete och samverkan

Genom den roll och förhållningssätt vi väljer i gestaltnings- och byggprocessen

Genom att prioritera hållbarhet och kvalitet framför kortsiktiga ekonomiska överväganden

Genom att ta tillvara och utveckla estetiska, konstnärliga och kulturhistoriska värden

Genom att bidra till ett jämlikt och mindre segregerat samhälle

Genom att ha fokus på att skapa tillgänglighet för alla

Genom att samarbeta kring bevarande och utveckling av byggd miljö

Genom val av samarbetspartners

Genom inkluderande gestaltnings- och byggprocesser där brukarna bjuds in till dialog

Genom kunskapshöjning inom området arkitektur, form, design, konst och kulturmiljö

Genom att samarbeta kring 1%-regeln för konst i byggd miljö

Annat

Tveksam, vet ej

Vi bidrar inte aktivt till att uppnå det nationella arkitekturmålet

Totalt

● Samtliga svarande bolag

Tabell: Staplarna visar på vilka sätt bolagen bidrar till att uppnå det nationella målet för arkitektur, form och design (flera svar möjliga, andel i procent av totalt antal svarande).

HUR BIDRAR ERT BOLAG TILL ATT DET NATIONELLA MÅLET FÖR ARKITEKTUR, FORM OCH DESIGN UPPNÅS?

Genom hållbarhetscertifiering (Exempel: Svanen, Well, Citylab, BREEM, LEED, Miljöbyggnad, Green Building, CEEQUAL, Impact Architecture, Hållbar interiör, NollCO2)

Genom att prioritera kvalitet i gestaltnings- och byggprocessen, exempelvis i valet av material och bygglösningar

Genom samarbete och samverkan

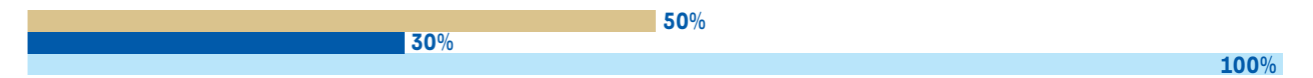
Genom den roll och förhållningssätt vi väljer i gestaltnings- och byggprocessen

Genom att prioritera hållbarhet och kvalitet framför kortsiktiga ekonomiska överväganden

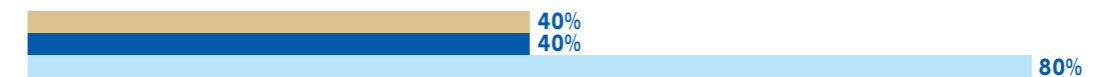
Genom att ta tillvara och utveckla estetiska, konstnärliga och kulturhistoriska värden

Genom att bidra till ett jämlikt och mindre segregerat samhälle

Genom att ha fokus på att skapa tillgänglighet för alla

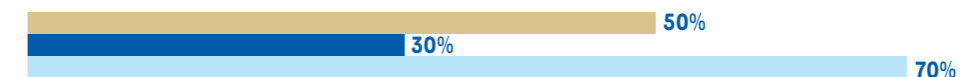
Genom att samarbeta kring bevarande och utveckling av byggd miljö

Genom val av samarbetspartners

Genom inkluderande gestaltnings- och byggprocesser där brukarna bjuds in till dialog

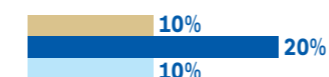
Genom kunskapshöjning inom området arkitektur, form, design, konst och kulturmiljö

Genom att samarbeta kring 1%-regeln för konst i byggd miljö

Annat

Tveksam, vet ej

Vi bidrar inte aktivt till att uppnå det nationella arkitekturmålet

Uppdelat per branch

- Fastighetsbolag
- Byggbolag
- Arkitektbolag

Tabell: Staplarna visar på vilka sätt respektive bransch bidrar till att uppnå det nationella målet för arkitektur, form och design (flera svar möjliga, andel i procent inom respektive respondentgrupp).

Internt arbete med frågor som rör politikområdet

Enkätundersökningen visar att flertalet bolag, 25 av 30 (83 procent), arbetar internt med frågor som rör gestaltad livsmiljö. En majoritet, 20 av 30 bolag (67 procent), arbetar mycket med frågorna, medan 5 bolag (16 procent) anger att de arbetar med frågorna internt men inte har kommit så långt. 3 bolag (10 procent) säger att de inte arbetar alls internt med frågorna och 2 bolag (7 procent) att de inte vet. Vid en jämförelse pekar enkätsvaren på att de bolag som känner till innehållet i Politik för gestaltad livsmiljö i högre utsträckning uppger att de arbetar internt med frågorna.

Samtliga 10 arkitektbolag (100 procent) anger att de arbetar mycket med gestaltad livsmiljö-frågorna internt. Arkitektbolagen berättar att de har en holistisk syn på hållbarhet och att politikens frågor genomsyrar

deras arbete, och har gjort det länge, men att begreppet "gestaltad livsmiljö" inte används i någon större utsträckning. Flera kontor uppger att de har tagit fram egna verktyg och utarbetat designmetoder inom området, vilka hjälper dem att bygga upp kunskap, processleda, samverka, välja material med mera, med fokus på hållbar gestaltning. Ett arkitektkontor uppger att de har egna forskningsprojekt och ett annat att de driver pilotprojekt inom området. "Vi lyfter det hela tiden, det är hjärtefrågor", skriver ett arkitektkontor.

Det interna arbetet med politikens frågor är inte lika utbrett bland de 10 byggbolagen. 7 bolag (70 procent) säger att de arbetar internt med frågorna, varav 4 anger att de arbetar mycket med frågorna och 3 att de inte har kommit så långt. 3 bolag säger att de inte har påbörjat

ett internt arbete kring gestaltad livsmiljö, medan 1 svarar att de inte vet. Flera byggbolag berättar att de vill bygga hållbart och beständigt, samt bidra till den lokala miljön. Ett byggbolag säger att "vi arbetar med frågor som handlar om gestaltning, involvering och hållbarhet dagligen. Dock är begreppet 'politik för en gestaltad livsmiljö' inte känt". Ett annat bolag säger att de "drivit på utvecklingen kring cirkularitet genom att starta en hubb för byggvaror, testa nya material med lägre klimatavtryck och informera om lagkrav på återbruksinventeringar".

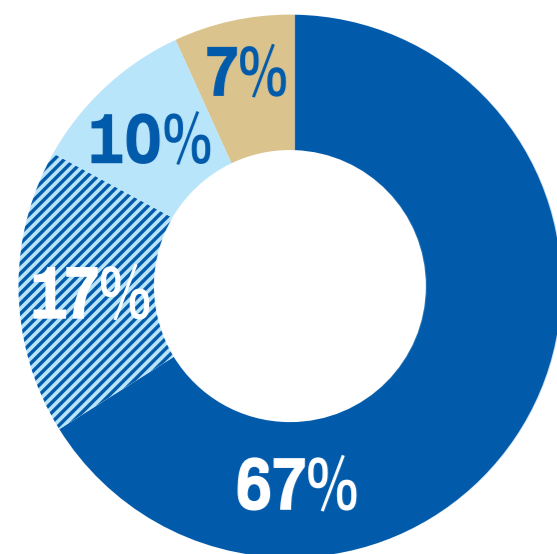
Av de 10 fastighetsbolagen svarar 8 (80 procent) att de arbetar med politikområdets frågor internt. 6 bolag uppger att de arbetar mycket med frågorna, medan 2 säger att de påbörjat arbetet men inte kommit

så långt. 1 bolag anger att de inte arbetar med frågorna alls och 1 bolag vet inte. Flera fastighetsbolag berättar engagerat om sitt interna arbete med politikens frågor, där ett av dem skriver att "vi både vill och kan vara drivande i utvecklingen av en hållbar stad. I stadsdelar med ett stort ägande tar vi ansvar för helheten, från förvärv och detaljplaner via attraktivitetsskapande åtgärder i den fysiska miljön till sociala initiativ. För oss handlar hållbar stadsutveckling om hela människan, hela företaget, hela platsen. Hela tiden. Ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer är en naturlig del av vår övergripande strategi kring stadsutveckling. [...] Kunskap om arkitektur, form och design utvecklas och sprids internt via egna specialister samt genom samarbete med externa arkitekter [...]".

HAR NI ARBETAT INTERNT MED FRÅGOR SOM RÖR POLITIK FÖR GESTALTAD LIVSMILJÖ?

(Som: omsorgsfull gestaltning, hållbarhet, kvalitet, form, design, konst, kulturmiljö m.m.)

1. Totalt

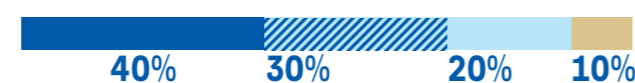

2. Uppdelat per branch

Arkitektbolag (10 svarande)

Byggbolag (10 svarande)

Fastighetsbolag (10 svarande)

3. Andel som svarat "ja" som känner till / inte känner till politiken

Känner till politiken

Känner inte till politiken

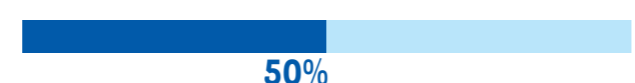
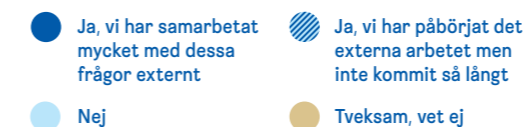
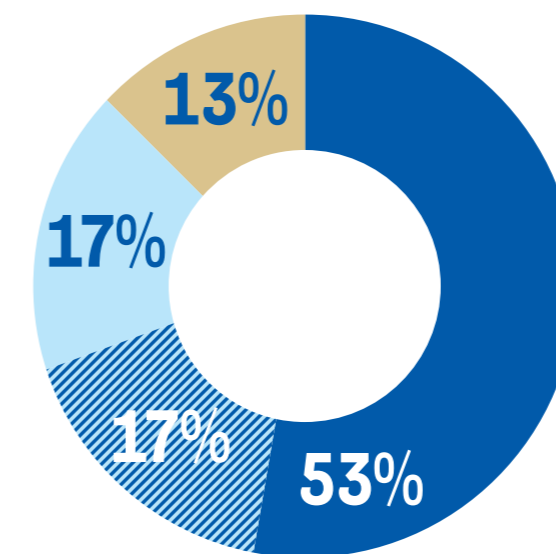

Diagram och tabeller: Andel/antal bolag som har arbetat med politikens frågor internt (1. Andel bolag i procent av totalt antal svarande. 2. Andel bolag i procent av totalt antal svarande inom respektive respondentgrupp. 3. Andel som svarat "ja" som känner till respektive inte känner till politiken).

HAR NI SAMARBETAT MED ANDRA AKTÖRER KRING FRÅGOR SOM RÖR POLITIK FÖR GESTALTAD LIVSMILJÖ?

(Som: omsorgsfull gestaltning, hållbarhet, kvalitet, form, design, konst, kulturmiljö m.m.)

1. Totalt

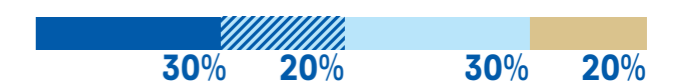

2. Uppdelat per branch

Arkitektbolag (10 svarande)

Byggbolag (10 svarande)

Fastighetsbolag (10 svarande)

3. Andel som svarat "ja" som känner till / inte känner till politiken

Känner till politiken

Känner inte till politiken

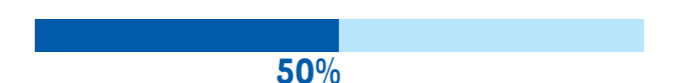

Diagram och tabeller: : Andel/antal bolag som har arbetat med politikens frågor externt (1. Andel bolag i procent av totalt antal svarande. 2. Andel bolag i procent av totalt antal svarande inom respektive respondentgrupp som svarat "ja". 3. Andel som känner till respektive inte känner till politiken).

”Det läggs alltmer fokus i branschen på frågorna som lyfts i politiken, såväl i detaljplaner som processer där arkitektur är involverat.”

Arkitektbolag svarar på frågan om noterade förändringar i branschen.

Externt samarbete kring frågor som rör politikområdet

Undersökningen visar att 21 av 30 bolag (70 procent) samarbetar med andra aktörer kring frågor som rör gestaltad livsmiljö. Drygt hälften av alla bolag, 16 av 30 (53 procent), samarbetar mycket kring dessa frågor, medan 5 bolag (17 procent) endast har påbörjat det externa samarbetet och inte kommit så långt. 5 bolag (17 procent) samarbetar inte externt kring frågorna, medan 4 av bolagen (13 procent) svarar att de inte vet. Vid en jämförelse pekar enkätsvaren på att de bolag som känner till innehållet i Politik för gestaltad livsmiljö i högre utsträckning uppger att de samarbetar externt med frågor som rör politikområdet.

En stor majoritet av arkitektbolagen, 9 av 10 bolag (90 procent), svarar att de samarbetar med andra aktörer kring frågor som rör politikområdet, där alla utom ett bolag arbetar mycket med frågorna. 1 arkitektbolag säger att de inte alls samverkar externt kring gestaltad livsmiljö. Arkitektbolagen berättar att de arbetar brett med en mängd aktörer, exempelvis med beställare som fastighetsägare, kommuner och entreprenörer. De ingår även i en mängd branschnätverk och branschsamarbeten, deltar i forskningsprojekt, utställningar och arkitekturbiennaler, samt debatterar med egna idéprojekt och föreläser i olika sammanhang. Ett arkitektbolag säger ”ja, vi arbetar dagligen med dessa frågor i samtliga projekt, med både privata och kommunala beställare”.

Av de 10 byggbolagen svarar 5 (50 procent) att de samarbetar externt med andra aktörer kring frågor som rör gestaltad livsmiljö, och 3 av dessa svarar att de

samverkar mycket externt. 3 bolag uppger att de inte samverkar alls externt kring gestaltad livsmiljö och 1 bolag svarar att de inte vet. Flera byggbolag berättar att de har ambitionen att driva gestaltad livsmiljöfrågorna externt, främst i de tidiga skedena för att skapa samsyn. Samarbete sker med arkitekter, konstnärer, projektutvecklare och kunder som kommuner och fastighetsbolag. Ett byggbolag berättar: ”Genom att vi äger mark och samarbetar med kommuner så utvecklar vi detaljplaner som går i linje med detta.” Ett annat byggbolag säger: ”Vi har arkitektävlingar på alla större projekt, [...] där Sveriges bästa arkitekter och även utländska arkitekter ger bidrag.”

7 av 10 fastighetsbolag (70 procent) svarar att de samverkar med externa aktörer kring gestaltad livsmiljöfrågorna, varav 5 uppger att de gör det mycket. 1 bolag uppger att de inte samverkar externt kring dessa frågor och 2 bolag svarar att de inte vet. Fastighetsbolagen beskriver att de samarbetar med kommunernas stadsbyggnadskontor vad gäller detaljplaner och bygglov, men även med arkitektkontor när de utformar nya byggnader och projekt. De samarbetar med nordiska arkitekter för att få en bredare inspirationsbas, och med olika forskningsaktörer. Ett fastighetsbolag skriver: ”Vi har samverkat kring utvecklingen av samtliga kvarter, med boende, verksamma i kvarteren, arkitekter, verksamheter och idéburna organisationer [...]. Att det ska byggas och behövs renoveras ser vi, men kvaliteterna som ska stärkas sätter vi tillsammans.”

Hinder och utmaningar i arbetet med implementeringen av politiken

Ekonomi, låg kunskap och politikens generella karaktär lyfts fram som de tre största hindren vid genomförandet av politiken. De ekonomiska aspekterna upplever många av respondenterna som det vanligaste hindret, då traditionell projektekonomi styr. Några av aktörerna framför att det traditionella sättet att betrakta de ekonomiska förutsättningarna inte alltid sammanfaller med ambitionerna kring gestaltning, hållbarhet och kvalitet, att det är få som är beredda att betala för det arbete som god gestaltning innebär, samt att produktionseffektivitet tränger undan frågorna. De säger också att ”ekonomiska överväganden hos våra uppdragsgivare är den största utmaningen”, och ”till slut är det en hyresgäst, brukare och nyttjare som ska betala och de efterfrågar kanske andra aspekter som är mycket viktigare för dem”.

Hinder som låg kunskapsnivå och politikens generella karaktär verkar delvis höra ihop. Flera aktörer trycker på

att kunskap hos uppdragsgivare och beställare är centralt för att få acceptans, stöd och utveckling kring frågor som rör omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer. Olika och ojämn kunskaps- och kravnivå hos beställare försvårar arbetet för byggbranschen. Några lyfter även att kompetens saknas inom den egna kåren eller hos en annan berörd aktörsgrupp. En annan anledning till det låga incitamentet och kunskapsbristen inom området, menar man, är bland annat att politiken är för generell skriven och att det saknas vägledning. En aktör påpekar även att den röda tråden saknas i deras arbete, vilket bottnar i ”uppdelade flöden i kunskapsöverföring mellan olika typer av projekt och uppdelning vid upphandling med byte av konsulter i olika skeden”. Ytterligare hinder och utmaningar som lyfts är tidsbrist, lagkrav, byggregler, avtal, fastighetsgränser, tekniska system, samverkan, dialog, målkonflikter, uppföljning och ansvar.

Behov av förändringar för att åstadkomma ett ökat fokus på hållbarhet och kvalitet

Respondenterna ger flera förslag på förändringar som skulle kunna åstadkomma ett ökat fokus på hållbarhet och kvalitet i gestaltning, byggande och förvaltning. Förslagen berör främst kravställning och regeländringar.

Flera aktörer framhåller att ökade krav är en väg framåt, bland annat genom lagstiftning och avtal, men också från beställare och finansieringsinstitut. Man uppger att förändringar i rätt riktning nu sker successivt. En aktör säger att ”det borde ställas högre krav på utformning och kvalitet av nya byggnader så att hållbarhetsperspektivet över tid premieras”. En annan aktör framför att ”det krävs ett kravställande likt det för klimatprestanda som Boverket kommer att införa, samt att frågan lyfts i bygglovsprocessen, särskilt inför start-/slutbesked för att där stämma av att önskad nivå blir uppfylld”. En styrande faktor som nämns är en bredare och mer medveten diskussion i samhället om hållbarhet och kvalitet i gestaltning och arkitektur. Detta skulle i förlängningen kunna leda till ökade krav från och efterfrågan hos konsumenterna.

Viljan att ändra regler för att gynna hållbarhet och kvalitet i gestaltning, byggande och förvaltning är också stark, men synen på hur regeländringarna ska se ut är delad. En aktör vill ha ”fler ambitiösa regler och lagar för alla olika branscher och sektorer”. En annan aktör

förtydligar detta med att säga att man skulle ”främja regler och krav för att gynna cirkulärt byggande och låg klimatpåverkan”. En aktör menar tvärtom att ”regelverket generellt skulle behöva förenklas och därmed effektiviseras” och att ”fokus på några punkter ger en större förändring än mängder med krav”.

En aktör framhåller att ”branschen är inne på rätt väg”, men för att den ska fortsätta förflytta sig i positiv riktning vad gäller hållbarhet och kvalitet behöver man ”lyfta fram bra byggda exempel och förklara och diskutera kvaliteterna, det vill säga att bygga en arkitekturkultur genom att förmedla kunskap om arkitektur”. En annan aktör pekar på att det behövs ”attitydförändringar i arkitektkåren, att ramen för designen får utgöras av hållbarhetsparametrar och att hållbarhetsaspekterna inte får bli en efterhandskonstruktion när designen är klar”. Andra aspekter som lyfts är att det behövs modigare politiker och tjänstepersoner, där fler utbildas och intresserar sig för arkitekturfrågorna. Danmark nämns som ett föregångsland. Någon lyfter också att fokus behöver ställas om på att spara, använda och utveckla befintliga strukturer i stället för att bygga nytt, samt att ekonomiska incitament behöver skapas för att möjliggöra hållbart och kvalitativt byggande.

VILKEN TYP AV STÖD SKULLE NI BEHÖVA FÖR ATT STÄRKA ERT ARBETE KRING FRÅGOR KOPPLADE TILL POLITIK FÖR GESTALTAD LIVSMILJÖ?

(Som: omsorgsfull gestaltning, hållbarhet, kvalitet, form, design, konst, kulturmiljö m.m.)

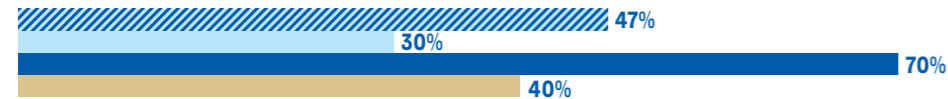
Kunskapshöjande åtgärder

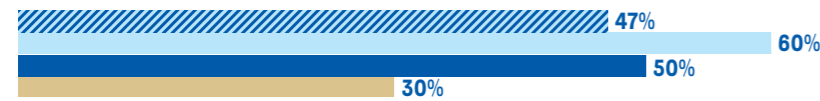
Ändrad lagstiftning

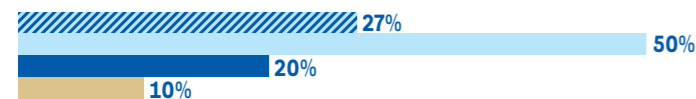
Vägledningar

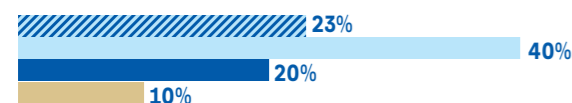
Utforskande arbete

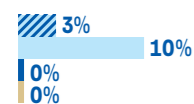
Ekonomiskt stöd

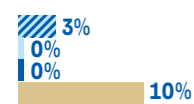
Annat sätt

Vi behöver inget stöd

Tveksam, vet ej

Det stöd vi får är tillräckligt

- Samtliga
- Arkitektbolag
- Byggbolag
- Fastighetsbolag

Tabell: Staplarna visar vilken typ av stöd bolagen behöver för att stärka arbetet kring frågor kopplade till politiken (andel i procent av totalt antal svarande, samt andel i procent av totalt antal svarande inom respektive aktörsgrupp, flera svar möjliga).

”Modiga fastighetsutvecklare och kommuner som vågar ställa krav [...] och till en början betala för det för att förändra marknaden.”

Fastighetsbolag svarar på frågan om behov av förändringar för att öka fokus på hållbarhet och kvalitet.

Behov av stöd för att stärka arbetet med politikens frågor

Undersökningen visar att 20 av de totalt 30 arkitekt-, bygg- och fastighetsbolagen (67 procent), uppger att de behöver kunskapshöjande åtgärder om gestaltad livsmiljö för att stärka arbetet med politikens frågor. Många svarar också att ändrad lagstiftning, vägledningar och utforskande arbete skulle stimulera arbetet ytterligare. 8 bolag lyfter att ekonomiskt stöd hade stärkt deras arbete.

Av de 10 arkitektbolagen lyfter 7 (70 procent) att en ändrad lagstiftning skulle stärka deras arbete med gestaltad livsmiljö. 6 arkitektkontor efterfrågar mer utforskande arbete, medan hälften uppger att de har behov av kunskapshöjande åtgärder och ekonomiskt stöd för att stärka implementeringen av politikens frågor. Utöver detta lyfts mötesplatser, samverkan mellan privata och offentliga aktörer, samt en tydligt visad politisk vilja, som nödvändigt för att stimulera arbetet. 1 arkitektbolag anger att de inte är i behov av stöd.

Byggbolagen är i mest behov av kunskapshöjande åtgärder och vägledningar, vilket 8 bolag (80 procent)

respektive 7 bolag (70 procent) av de 10 bolagen svarar. Hälften av byggbolagen uppger att de vill se en ändrad lagstiftning och mer utforskande arbete. Endast 2 av bolagen säger att de är i behov av ekonomiskt stöd för att stärka arbetet kring politikens frågor. Utöver detta anger de att arbetet behöver och kan stimuleras genom fler mötesplatser för att öka samverkan, beställarkrav, uppföljning av hållbarhetskrav, samt tidsutrymme i projektplaner för att säkra hållbarhetsfrågorna.

Fastighetsbolagen efterfrågar också i hög grad kunskapshöjande åtgärder för att stärka arbetet med gestaltad livsmiljö, vilket 7 av 10 bolag svarar (70 procent). 5 bolag uppger att det behövs en ändrad lagstiftning, 4 bolag ser gärna att vägledningar tas fram inom området, 3 bolag anger att det behövs ekonomiskt stöd och 1 bolag anger att de inte vet om de behöver något stöd.

Genomslag av Politik för gestaltad livsmiljö inom akademien

I årets uppföljning intervjuas ett antal lärosäten i Sverige om hur de arbetar med att integrera politikområdet Gestaltad livsmiljöns frågor inom forskning, undervisning och samverkan.

ETT FLERTAL UNIVERSITET och högskolor i Sverige¹¹ bedriver i dag forskning, utbildning och samverkan som berör de frågor som lyfts i Politik för gestaltad livsmiljö. För att ge en övergripande bild av politikens genomslag och integration inom akademien, har nio lärosäten¹² med tydlig koppling till politikens frågor om arkitektur, form, design, konst och kulturmiljö intervjuats. På några lärosäten har forskningsplattformar för Gestaltad livsmiljö skapats, där behov inom området identifierats och effekter av aktiviteter inom programmen analyserats.

Politikens genomslag inom forskningen

De tillfrågade lärosätena presenterar en mängd forskningsprojekt som berör politikens frågor och där området Gestaltad livsmiljö undersöks och beforskas med utgångspunkt i exempelvis konst, slöjd, form, design, teknik, ljussättning, inredningsarkitektur, byggnadsarkitektur, stadsbyggnad, historia, kulturvård, restaureringskonst, ombyggnadskultur, återbruk, cirkulär ekonomi, ekologisk och social hållbarhet, demokratisering, rättigheter, inflytande, deltagandeprocesser, med mera. Ett lärosäte bedriver forskarutbildning som har direkt tillämpning mot politikområdet Gestaltad livsmiljö. Lärosätena uppger att de kontinuerligt söker medel från svenska och europeiska forskningsfinansiärer som Formas, Vinnova, Riksbankens jubileumsfond, KK-stiftelsen, Horizon Europe, Regionalfonden (ERUF) med flera. Forskningsresultaten publiceras i såväl referentgranskade vetenskapliga artiklar och bokkapitel, som i populärvetenskapliga artiklar och debattartiklar.

Aktuella artiklar och publikationer som knyter an till Gestaltad livsmiljö

Artikel: Co-crafting the social: material manifestations through collaborative crafts
Lärosäte: Göteborgs universitet (GU)¹³

Artikel: It is the greenness, the nature, it looks as if someone has taken care of the place very well
Lärosäte: SLU landskap¹⁴

Artikel: Social values and social infrastructures: a multi-perspective approach to place
Lärosäte: Kungliga Tekniska Högskolan (KTH)¹⁵

Bok: Architecture and Retrenchment
Lärosäte: Kungliga Tekniska Högskolan (KTH)¹⁶

Bok: Prototypa!
Lärosäte: SLU Tanquesmedjan Movium och Göteborgs stad¹⁷

Kapitel i bok: Architectural Organs: More than Human Memories
Lärosäte: Konstfack¹⁸

Kapitel i bok: Från policy till praktik: Gränsobjekt i gestaltad livsmiljö
Lärosäte: Lunds universitet (LU) – Lunds Tekniska Högskola (LTH)¹⁹

Kapitel i bok: The re-materialisation of everyday life: New aesthetic experiences of staying at home in Sweden during the Covid-19 pandemic
Lärosäte: Konstfack²⁰

Utställning med studentprojekt, Chalmers tekniska högskola, Göteborg.
Foto: Chalmers tekniska högskola

Kurser och undervisning med utgångspunkt i gestaltad livsmiljö

Undervisning och kurser inom området Gestaltad livsmiljö erbjuds och genomförs vid samtliga intervjuade lärosäten. Undervisningen sker både på grund-/kandidatnivå och på masternivå. Ett lärosäte planerar att samundervisa med ett annat lärosäte inom ramen för programmet Gestaltade livsmiljöer, en utbildning som kommer vara både yrkes- och forskningsförberedande och ske i samverkan med aktörer inom näringslivet och offentliga institutioner. Vid ett lärosäte tar de även initiativ att utveckla utbildningsutbudet för livslångt lärande.

Samverkan inom området gestaltad livsmiljö

Lärosätena beskriver att samarbete och samverkan sker på bred front med en mängd externa aktörer, bland annat kopplat till deras forskning och undervisning. Ett lärosäte räknar upp flera aktiviteter, projekt och

event som uppstått som ett resultat av deras samverkan. De uppger även att de är partner i EU-projekt och att de samarbetar med flera länder och arkitekturinstitutioner runt om i Europa. Det har även skapats flera nätverk, där Arkitekturakademien nämns särskilt. Arkitekturakademien är en plattform som initierades 2019 för samarbete inom utbildning, forskning och samverkan, och som för närvarande består av lärosätena Chalmers, KTH, LTH, SLU landskap och UmU. Nätverket använder Gestaltad livsmiljö som verktyg för sin samverkan och utåtriktade verksamhet tillsammans med flera aktörer inom svenskt samhällsbyggande, exempelvis ArkDes och IQ Samhällsbyggnad.

Arkitekturakademien har initierat och även medverkat som arrangör vid flera betydande konferenser om Gestaltad livsmiljö, tillsammans med yrkesutövare, beslutsfattare, samt offentliga och privata aktörer med stor regional spridning.

¹¹ Exempelvis lärosätena för utbildningar inom de fyra arkitekturriktningarna: byggnadsarkitekt, planeringsarkitekt, landskapsarkitekt och inredningsarkitekt.

¹² Medverkande lärosäten: Chalmers tekniska högskola (CTH), Göteborgs universitet (GU)/Högskolan för design och konst (HDK), Konstfack, Kungliga Konsthögskolan (KKH), Kungliga Tekniska Högskolan (KTH), Lunds universitet (LU)/Lunds tekniska högskola (LTH), SLU landskap, Umeå universitet (UmU) och Uppsala universitet (UU)

¹³ Hansson, H., von Busch, O. (2023). Co-crafting the social: material manifestations through collaborative crafts. *CoDesign - International Journal of CoCreation in Design and the Arts*, 19(2), 162-176.

¹⁴ Nordh, H., Wingren, C. (2023). It is the greenness, the nature, it looks as if someone has taken care of the place very well. *Experiences from St Eskil cemetery in Sweden. Approaching religion*, 13(1), 105-122.

¹⁵ Legeby, A. & Pech, C. (2023). Social values and social infrastructures: a multi-perspective approach to place. *Buildings and Cities*, 4(1), 801-816.

¹⁶ Mattsson, H. (2023). *Architecture and Retrenchment: Neoliberalization of the Swedish Model across Aesthetics and Space, 1968-1994*. Bloomsbury Publishing.

¹⁷ Dahl, C. & Olsson, T. (2023). *Prototypa! Bygga platser tillsammans*. Göteborgs stad.

¹⁸ Gatz, S. (2023). *Architectural Organs: More than Human Memories*. Schalk, M., Reisinger, K., Markus, E., Leconte, U. (Red.), *Material Practices: Positionality, Methodology and Ethics* (s. 22-31). TUM School of Engineering and Design.

¹⁹ Alvehus, J., Dahl, P.-J. & Sandström, I. (2022). Från policy till praktik: Gränsobjekt i gestaltad livsmiljö. Bergman, A.-K. & Adenskög, M. (Red.). *I Den (ut)forskande staden. En FoU-innovation i offentlig sektor* (s. 83-107).

²⁰ Willén, M. (2023). The re-materialisation of everyday life: New aesthetic experiences of staying at home in Sweden during the Covid-19 pandemic. Sparke, P., Ioannidou, E., Kirkham, P., Knott, S. & Scholze, J. (Red.), *Interiors in the Era of Covid-19: Interior Design between the Public and Private Realms* (s. 75-86).

Susanne Ramel,
Marge arkitekter

Aktörens röst: Marge Arkitekter

Utformar arkitektur och livsmiljöer som ger tillbaka till platsen

Marge Arkitekter är ett Stockholmsbaserat arkitektkontor med uppdrag i hela Sverige. De arbetar med arkitektur i alla skalor och utgår ifrån att människan står i centrum samt att arkitekturen ska ge något tillbaka till platsen. I samtalet med Susanne Ramel, som är grundare och partner på Marge Arkitekter, får vi en bild av arkitektkontorets arbete med och tankar kring att skapa omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer.

Hur arbetar ni på Marge Arkitekter med gestaltad livsmiljö?

– Såväl Marge Arkitekter som många andra arkitektkontor arbetar med Politik för gestaltad livsmiljö mer indirekt, det vill säga genom att några av landets kommuner tagit fram egna arkitekturpolicyer, strategier eller riktlinjer för gestaltad livsmiljö som vi och våra kunder förväntas följa, inleder Susanne.

Hon konstaterar att det finns kopplingar till politiken i kommunernas och de statliga bolagens agerande, men att begreppet gestaltad livsmiljö inte används så ofta inom branschen. På Marge Arkitekter har de alltid foku-

serat på att utforma livsmiljöer med människan i centrum. Deras arbete har dock stärkts ytterligare av kommunernas arkitekturpolicyer och strategier, dokument som varit till stor hjälp i deras arbete. Ett exempel som Susanne ger är det pågående stadsutvecklingsprojektet Centralstaden för Jernhusen, där Stockholm stads arkitekturpolicy fungerat som kunskapsstöd och processverktyg.

Vilket ansvar har arkitekterna för genomslaget av gestaltad livsmiljö-politiken?

– Att bidra till ett mer hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer, som är politikens målsättning, är givetvis ett ansvar som vilar tungt på oss arkitekter, menar Susanne.

Arkitekterna har en central roll i utformningen av byggnader och de offentliga rummen, men det råder fortfarande okunnighet i kåren kring vad Politik för gestaltad livsmiljö står för.

– Vi skulle inom kåren i större utsträckning kunna peka på politiken och använda den som ett stöd för att hävda satsningar på god gestaltning.

Trädgårdarna, ett vård- och omsorgsboende i Örebro.
Arkitekt: Marge Arkitekter
Foto: Johan Fowelin

“Vi skulle inom kåren i större utsträckning kunna peka på politiken och använda den som ett stöd för att hävda satsningar på god gestaltning.”

Kan ni ge exempel på projekt där ni har arbetat med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer?

– I stadsutvecklingsprojektet Kvarteret Hästskon och Sergelhuset för Vasakronan i Stockholm har vi inte enbart arbetat med gestaltningen av själva byggnaden, utan också varit noga med att ge något tillbaka till platsen, som ökad orienterbarhet och trygghet för stadens invånare och besökare, säger Susanne.

Genom att ge plats för en ny offentlig trappa skapades nya kopplingar mellan Sergels torg, Malmskillnadsgatan och Brunkebergsåsen. Den nya paviljongbyggnaden intill trappan bidrar med sina tre våningar till en känsla av mänsklig skala i en annars storskalig miljö.

– Trädgårdarna, ett vård- och omsorgsboende i Örebro för Örebro kommun och Skanska Väst, är ett annat exempel där vi arbetat med samma målsättning som politiken, det vill säga ”ett samhällsbygge som sätter människan i centrum”, fortsätter hon.

Precis som i Politik för gestaltad livsmiljö handlar det i grunden om att skapa och ge förutsättningar för livskvalitet. Politikens målsättning stämmer också väl överens med Örebro kommuns egen värdegrund som lyder ”att alla ska kunna leva sitt liv som man vill, utifrån sin bakgrund, i nutid och framtid”. Med detta som utgångspunkt skapade Marge Arkitekter tillsammans med kommunen ett boende som stödjer de boendes möjlighet att leva ett gott och aktivt liv på sina egna villkor. Dessutom ingår Trädgårdarna tillsammans med tre andra vård- och omsorgsboenden i ett forskningsprojekt som genomförs tillsammans med en större tvärdisciplinär forskargrupp. I projektet arbetar de med gestaltad livsmiljö i vård- och omsorgsboenden. Projektet ska resultera i ett ramverk som beskriver rumsliga kvaliteter – vilket ligger i linje med politiken.

Vilka är framgångsfaktorerna i ert arbete med gestaltad livsmiljö och vilka hinder har ni stött på?

– En framgångsfaktor i vårt arbete är att vi har skapat miljöer som bidrar till en ny helhet, där gestaltning och hållbarhet stått i fokus och bidragit till en miljö där människors trivsel och livskvalitet ökat, säger Susanne. Genom att gestalta miljöer där människor trivs på riktigt skapas också stolthet kring projektet, inte enbart hos användarna utan också hos nöjda och återkommande beställare.

En god relation till de kommuner Marge Arkitekter arbetat för har varit en nyckel till att överbrygga de hinder som uppstått. Exempelvis har det gett förståelse för att omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer är en investering i hållbarhetens samtliga dimensioner och gynnar kommunen och dess invånare i längden, inte minst ekonomiskt.

Vad skulle kunna stötta och underlätta ert arbete med frågor kopplade till politiken?

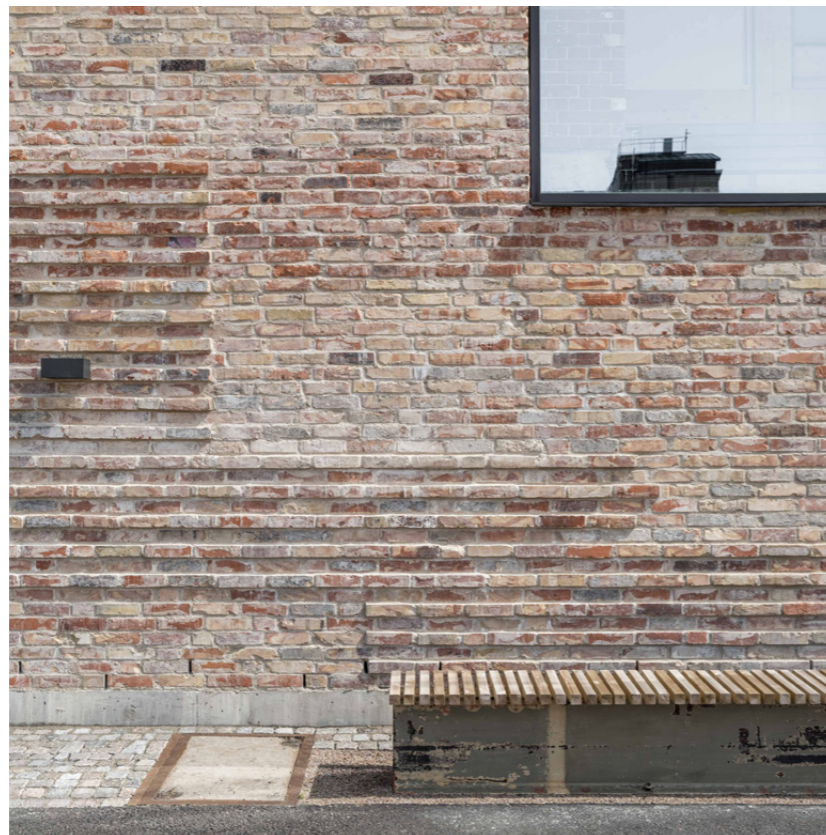
– Det finns ett behov av att skapa en bredare och djupare insikt kring politikens frågor i bygg- och fastighetsbranschen. För detta krävs fortbildningsinsatser hos en mängd aktörer inom byggandets samtliga led. Kunskapen behöver exempelvis öka hos de som ansvarar för den byggda miljön, framför allt politiker och offentliga beställare, konstaterar Susanne.

Hon tror också att mindre kommuner, som inte själva har möjlighet att ta fram egna arkitekturpolicier, skulle vara hjälpta av att det togs fram en förenklad nationell arkitekturpolicy eller guide. En sådan skrift skulle på ett enkelt och visuellt sätt kunna beskriva Politik för gestaltad livsmiljö och användas inom den egna kommunala organisationen och i samarbetet med fastighetsägare och arkitekter.

– Staten har ett fortsatt viktigt uppdrag att bidra på bred front i arbetet med att öka kunskapen kring politikens frågor.

Gjuteriet, Varvsstaden i Malmö.
Arkitekt: KjellanderSjöberg
Foto: KjellanderSjöberg

Aktörens röst: Varvsstaden

Tar kulturen och historien med sig in i framtiden

Varvsstaden är såväl byggherre som samordnare av byggprojekt vid omvandlingen av Kockums gamla skeppsvarv i centrala Malmö. Utvecklingschef Hanne Birk berättar hur de tar hand om befintliga värden och skapar nya i varvsområdet, bland annat med stöd av en "verktygslåda" som på olika sätt kopplar till den gestaltade livsmiljön.

Hanne Birk,
utvecklingschef Varvsstaden
Foto: Samuel Unéus

Hur arbetar ni på Varvsstaden med gestaltad livsmiljö?

– Varvsstaden arbetar utifrån liknande principer som lyfts i Politik för gestaltad livsmiljö, och har gjort det sedan varvsområdet började utvecklas för över tio år sedan. Politikens lansering innebar emellertid att frågor som rör gestaltad livsmiljö nu lyfts av Varvsstaden på fler och tydligare sätt, och därmed också når ut och skapar intresse hos en bredare publik.

– Vår målsättning är att göra Varvsstaden till världens kanske mest spännande stadsdel. Vi transformerar Kockums gamla skeppsvarv och tar tillvara kontrasterna och resurserna som redan finns på platsen. Vi bevarar genom att förnya, samt tar kulturen och historien med oss in i framtiden. För oss byggherrar handlar det om att skapa en levande stadsdel och en hållbar livsmiljö för alla, där livet mellan husen är lika viktigt som livet i dem, säger Hanne Birk.

När Varvsstaden utvecklas är utgångspunkten att man ska känna kulturens och historiens närvaro i gestaltningen, oavsett var man befinner sig på området. För att förvalta Varvsstadens unika karaktärsdrag är det viktigt att få med "platsens själ" i arbetsprocesserna.

– För att utveckla och utvecklas har vi dokumenterat platsens historik, kulturbyggnader och rumsligheter i och mellan husen. Vi har gjort arkitektoniska analyser, dokumenterat med bilder och filmer, samt haft otaliga samtal med olika aktörer. Detta har sedan sammanställts till ett antal dokument och en "verktygslåda", som på olika sätt fångar den gestaltade livsmiljön. Strategiska dokument, gestaltungsprogram, kulturanalyser, fotografiska och andra dokumentationer ligger till grund för formgivning av området och byggnaderna. Vidare har material som kan

återbrukas sparats och katalogiserats i vår materialbank.

Hanne vill särskilt lyfta fram de två dokument som behandlar gestaltad livsmiljö: *Estetisk kompass*²¹ och *Stadslivskompass*.²² Dessa dokument har använts genom alla skeden i utvecklingen av området, från detaljplaner till konkreta byggnads- och infrastrukturprojekt.

Vilket ansvar har och tar byggbolagen för genomslaget av gestaltad livsmiljö-politiken?

– Alla som utvecklar och formar samhället bär ett ansvar att arbeta medvetet med gestaltungsfrågorna. Detta arbete behöver vi göra tillsammans och oavsett vilken roll vi har. Det är viktigt att exempelvis kommunen agerar förebild i dessa frågor och tar ansvar i sin roll som beställare, kravställare, fastighetsägare och huvudman för allmänna platser. Då kan byggbolagen därefter göra ett bra arbete och bidra till god gestaltning, säger Hanne.

Hon påpekar att byggbranschens aktörer under senare år varit fokuserade på klimatinnovationer i sina hållbarhetsstrategier, vilket är nödvändigt, men att man glömt bort att tänka holistiskt kring hållbarhet i planeringen av de offentliga rummen. Det saknas ofta beskrivningar och lösningar som rör hälso-, trygghets- och estetiska aspekter, vilka är lika viktiga som de miljömässiga och ekonomiska.

– Jag uppfattar att intresset för gestaltad livsmiljöfrågorna har ökat hos byggbolagen under senare år. Anledningen kan vara att det ses som en konkurrensfördel att ligga i framkant även inom detta område, men också att man förstår att goda gestaltade miljöer ger ekonomisk värdeökning i området på sikt, vilket kan påverka kommande byggprojekt positivt.

21 Varvsstaden. (2020). *Varvsstaden åter till framtiden!*

22 Varvsstaden AB, Malmö stad, Gehl Architects, Marge arkitekter. (2023). *Stadslivskompass - Så skapar vi hållbart stadsliv i en ny stadsdel*. Varvsstaden.

“För oss byggherrar handlar det om att skapa en levande stadsdel och en hållbar livsmiljö för alla, där livet mellan husen är lika viktigt som livet i dem.”

Kan du ge exempel på projekt där ni har arbetat med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer på ett föredömligt sätt?

– Det senaste projektet som är färdigställt på varvsområdet är Gjuteriet, en synlig och viktig byggnad i Malmö och en del av berättelsen om varvet och stadens identitet. Vi har haft en omfattande process och dialog med stadsantikvarien och kommunens experter för att säkerställa att byggnaden – som tidigare haft en industriell funktion – kan öppnas upp så att ute och inne möts, vilket bidrar till den inspirerande stadsmiljön. Byggnaden bildar med sina fyra unika fasader i samspel med grannbyggnaderna olika stadsrum, vad vi kallar mikroplatser, som välkomnar besökare på olika sätt genom möjlighet till informella möten.

Ett annat exempel som Hanne lyfter är den gamla parken som anlades 1910 utanför det dåvarande huvudkontoret för Kockums industrier. Parken har legat dold för allmänheten i över 100 år, men öppnades upp under 2020 för att bli ett nytt stadsrum för hela Malmö.

– Parken är en dold grön skatt, en meditativ paus i ett annars relativt hårdgjort område. De stora uppvuxna träden bevaras och framhävs precis som byggnadernas fasader. Gestaltningen tar fasta på parkens ursprungliga uppdelning i en mer representativ och en mer rekreativ del, där växtlighet och andra spår bevaras.

Konsten kommer också att utgöra en viktig del av områdets gestaltning och ska bidra till att de offentliga miljöernas värden förstärks ytterligare.

– Det pågår ett samarbete med Lunds universitets konstnärliga fakulteter, Malmö stad, Statens konstråd och Malmö förskönings- och planteringsförening kring ett pilotprojekt som syftar till att undersöka hur konst kan ta plats i stadsrummet och hur den kan bidra till att skapa möjlighet för möten mellan människor som besöker området.

Vilka är framgångsfaktorerna i ert arbete med gestaltad livsmiljö och vilka hinder har ni stött på?

– Vår största framgångsfaktor är att vi gjort en grundlig dokumentation av platsen, och på så sätt skapat oss en förståelse för ”platsens själ”. En kunskap som vi

värdesätter och använder i gestaltungsarbetet. Vi har läst av, analyserat och dokumenterat allt och dessutom bevarat stora mängder fysiskt material. Det grundliga förarbetet och analyserna hjälper oss att förstå vad som kan tillföras platsen och hur vi kan tänka nytt, säger Hanne. Vad gäller hinder, så stöter vi på många utmaningar i vårt arbete, men vi ser det inte som hinder utan något som vi löser.

Genom att bjuda in Malmö stad tidigt i sina processer, kan Varvsstaden ofta arbeta parallellt med kommunen mot samma mål, vilket bland annat har sparat tid i projekten. De har också lagt stor kraft på att samla rätt team av konsulter för de olika projekten, team som förstår Varvsstadens drivkrafter och visioner, men också utmanar med nya idéer.

Vad skulle kunna stötta och underlätta ert arbete med frågor kopplade till politiken?

– Politik för gestaltad livsmiljö berör hela samhället, såväl byggbranschens aktörer som politiker och medborgare. För att det ska byggas attraktiva och omsorgsfullt gestaltade miljöer så behöver samhället efterfråga dessa kvaliteter, för det kommer inte att byggas bättre eller vackrare stadsmiljöer än det samhället ber om.

Hanne menar att en bred satsning på forskning och utbildning kan vara en möjlig väg att lyfta frågor kopplade till politiken, och få fler att förstå vikten av estetik och kvalitet som hållbarhetsparametrar. Forskningen har en central roll i att utveckla politiken, men för att forskningsresultaten ska få genomslag behöver den tillgängliggöras och presenteras på ett sätt som gör den begriplig för politikerna och olika samhällsaktörer. Vi kan också lära oss mycket av goda och dåliga exempel, vilket kräver att vi vågar satsa på fler pilotprojekt.

– För att åstadkomma en förändring på riktigt behöver byggaktörerna bli inbjudna till och delta i sammanhang där kunskap om gestaltad livsmiljö delas och dialog förs om vad politiken innebär och hur vi kan jobba med den. Politik för gestaltad livsmiljö behöver presenteras och diskuteras på fler platser där byggbranschens aktörer möts.

Jenny Axberg,
projektutvecklare Diös
Foto: Diös

Johanna Olofsson,
hållbarhetschef Diös
Foto: Diös

Aktörens röst: Diös fastigheter

Skapar stadsdelar där människor vill bo, jobba och umgås

Diös är det största fastighetsbolaget i tio större tillväxtstäder, från Luleå i norr till Borlänge i söder. Bolaget äger såväl ett större befintligt bestånd av lokaler och bostäder som flera nybyggnadsprojekt. Diös hållbarhetschef Johanna Olofsson och projektutvecklare Jenny Axberg berättar om fastighetsbolagets arbete med att skapa lönsamhet och värden i fastighetsbeståndet, på såväl kort som lång sikt, genom att satsa på hållbarhet och kvalitet i byggande och förvaltning.

Hur arbetar ni på Diös fastigheter med gestaltad livsmiljö?

– Vår vision är att bidra till att skapa Sveriges mest inspirerande städer, att göra städerna bättre för alla, samt att bidra till en hållbar utveckling, inleder Johanna Olofsson.

Diös affärsmodell bygger på att bolaget tar ett ekonomiskt, miljömässigt och socialt ansvar, vilket ligger i linje med Politik för gestaltad livsmiljö. Diös vill bygga sin verksamhet på ett ”hållbart erbjudande”, där stadsutveckling är en del av företagets strategi för att uppnå hållbarhets- och kvalitetsmålen. Hållbarhet och kvalitet är också det som efterfrågas av hyresgäster, medarbetare och aktieägare.

– Våra affärer ska vara lönsamma, både på kort och lång sikt, och därför investerar Diös i en mer ”hållbar fastighetsportfölj”.

Vilket ansvar har och tar fastighetsbolagen för genomslaget av gestaltad livsmiljö-politiken, anser du?

– Fastighetsbranschen tar i dag ett stort ansvar för den utveckling som sker i städerna, där strävan efter bland annat trygga och attraktiva stadsdelar har hög prioritet, fortsätter Johanna.

Även om hållbarhetsfrågorna är centrala i bolagets arbete, är möjligheterna att påverka de redan byggda miljöerna i hållbar riktning begränsade. Det är bland annat en fråga om resurser, då det ofta krävs större insatser för att förändra dessa miljöer. Det handlar också om rådighet, då bolaget inte alltid har möjlighet att påverka områden utanför byggnadernas väggar. Samarbete och samverkan med andra aktörer, exempelvis cityföreningar och kommunerna, blir mycket viktiga i dessa fall för att gemensamt kunna driva större frågor som rör livet mellan husen.

Diös har större möjlighet att påverka i bland annat nybyggnadsprojektens tidiga skeden, i kommunens detaljplaneprocesser och vid utvecklingen av byggrätter. I dessa sammanhang är det enklare att skapa en gemensam bild och vision om vad platsen är mest lämpad för, dess utmaningar och möjligheter, samt vad den kan och ska bidra med i staden.

– Det är även viktigt att samtliga fastighetsägare i ett område förstår och tar ansvar för helheten på platsen, då bebyggelsen och rummen mellan dessa tillsammans bidrar till områdets livskvalitet och attraktivitet, poängterar Jenny Axberg.

“Den absolut största och svåraste utmaningen inom vår bransch är att ekonomiskt bedöma olika värden vid stora investeringar med höga avkastningskrav.”

Kan ni ge exempel på projekt där ni har arbetat med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer på ett föredömligt sätt?

– I våra större ombyggnads- och nybyggnadsprojekt tar vi tidigt fram skisser och arkitektförslag på hur fastigheten eller kvarteret ska se ut, samt vilken känsla och vilka värden vi vill skapa på platsen, berättar Jenny.

Ett gott exempel är omvandlingen av innergården på fastigheten Magne i Umeå. Där byggde Diös ett hotell och passade samtidigt på att omvandla en parkeringsyta till en social och grönskande innergård för de boende i kvarteret.

– Alla kvarter, gamla som nya, behöver mötesplatser. Därför ersätter Diös ofta ”döda platser”, som parkeringar, med kvalitativa mötesplatser för de boende i området, tillägger Jenny.

– Ett annat gott exempel är fastigheten Intagan i Borlänge som inrymmer Trafikverkets huvudkontor. Där utvecklade vi ett befintligt kvarter. De äldre fastigheterna byggdes samman genom en ellips i trä, som innehöll stora gemensamhetsytor och sociala mötesplatser. Detta är ett bra exempel på hur man kan ta tillvara äldre bebyggelse och tillskapa nya värden.

Vilka är framgångsfaktorerna i ert arbete med gestaltad livsmiljö och vilka hinder har ni stött på?

– Samarbete och samverkan med kommunerna och andra intressenter i tidiga skeden och under processens gång, är centralt för att komma långt i större nybyggnads- och ombyggnadsprojekt. Om fler aktörer i samma stad har samma ambitioner och mål når vi längre, poängterar Johanna.

Hon berättar att priset för årets stadskärna 2019 gick till Östersund och var ett resultat av ett gott samarbete mellan olika aktörer kring gestaltade livsmiljöer, trygghet och upplevelser. Kommunernas arbetssätt kring utvecklingen av nya kvarter och

detaljplaner är viktigt för att nå framgång i arbetet med Politik för gestaltad livsmiljö.

– Ett annat gott exempel är *Byggdialogen* i Luleå. Där använde vi ett nytt arbetssätt där flera förvaltningar och aktörer bjöds in till en tidig dialog, detta för att klargöra vilka förutsättningar, möjligheter och begränsningar platsen hade. Fler kommuner borde uppmuntras till denna form av tidig dialog, säger Johanna.

– Den absolut största och svåraste utmaningen inom vår bransch är att ekonomiskt bedöma olika värden vid stora investeringar med höga avkastningskrav, uppger Johanna.

Vad skulle kunna stötta och underlätta ert arbete med frågor kopplade till politiken?

– Det behövs ett nytt fokus i olika tillståndprocesser i bygg- och fastighetsbranschen, där frågor som rör den upplevda livskvaliteten får ett större utrymme, menar Johanna.

Att värna de sociala värdena är en av de viktigaste framtidsfrågorna vid utvecklingen av våra städer. Diös verkar i flera städer som är under stor omvandling, exempelvis Skellefteå. Den nya kulturella bredden vi upplever nu borde innebära att andra krav ställs på planeringen av den byggda miljön, där mötesplatser i och mellan husen ges ett större fokus. Det saknas både kunskap och krav kopplat till hur vi med planering och gestaltning kan öka hälsa och välmående för invånarna.

– Förenklade processer, tidiga och öppna aktörsdialoger, effektivare arbetssätt för att spara på kostnader i projekt och i projektering, samt ett skiftat fokus från detaljerna – som ändå inte ”gör skillnad” för människors livskvalitet – till utrymme för värdeskapande dialogprocesser, behövs för att fastighetsbranschen ska kunna växa upp inom området Gestaltad livsmiljö, avslutar Johanna.

Per-Johan Dahl, prefekt
institutionen för arkitektur och
byggd miljö, Lunds universitet.
Foto: Niccolò Natali

Aktörens röst: Lunds universitet

Etablerar och utvecklar gestaltad livsmiljö inom akademien

Lunds universitet inrymmer ett av landets nio lärosäten som utbildar inom de fyra olika arkitektinriktningarna: byggnadsarkitekt, planeringsarkitekt, landskapsarkitekt och inredningsarkitekt. Per-Johan Dahl, prefekt vid universitetets institution för arkitektur och byggd miljö, beskriver hur de på lärosätet arbetar för att etablera politikområdet Gestaltad livsmiljö inom forskning, undervisning och samverkan, samt vad som behövs för att växla upp politikens genomslag inom akademien.

Vilket ansvar har och tar akademien för genomslaget av gestaltad livsmiljö-politiken?

– Genomslaget av gestaltad livsmiljö-politiken är viktigt för transformationen av svenskt samhällsbyggande i hållbar riktning, inleder Per-Johan Dahl. För att politikområdet ska kunna få genomslag måste dess rekommendationer implementeras inom samtliga sektorer i samhällsbyggandet.

Hur arbetar ni/akademien med gestaltad livsmiljö-frågorna i dag?

– Inom akademien har man tre uppgifter – forskning, undervisning och samverkan. Vid Institutionen för arkitektur och byggd miljö (ABM) på Lunds universitet arbetar vi i dag med politikområdet, men främst inom forskning och samverkan, säger Per-Johan. Han tillägger att arbetet med samtidens utmaningar behöver ta avstamp i tre ramverk: Politik för gestaltad livsmiljö, New European Bauhaus och Agenda 2030.

Per-Johan berättar att institutionen har drivit en aktiv kunskapsutveckling inom politikområdet sedan 2019. De har initierat flera samverkansprojekt och event för kunskapsutveckling, kritisk reflektion, påverkan och debatt.

Några exempel på detta är att de bidragit till utarbetandet av Region Skånes kommunutbildning i gestaltad livsmiljö, arbetet med satsningen på Form/Design Center som en permanent nationell nod för gestaltad livsmiljö, initierat och drivit idén om att etablera ett kunskapscentrum för gestaltad livsmiljö i Skåne, medverkat i grundandet av SPARK som utgör en samverkansplattform för konst och arkitektur i Malmö, samt initierat och drivit ett tiotal programpunkter på stadsmässan H22 i Helsingborg som knöt an till gestaltad livsmiljö.

Institutionen är också medlem i olika juryarbeten och styrgrupper för att främja arbetet med gestaltad livsmiljö inom svenskt samhällsbyggande. De har sedan 2019 drivit det strategiska utskottet i Arkitekturakademien, där fem lärosäten (Chalmers, KTH, LTH, SLU landskap, UmU) använder gestaltad livsmiljö som ett verktyg för samverkan och utåtriktad verksamhet tillsammans med flera aktörer inom svenskt samhällsbyggande, som ArkDes och IQ Samhällsbyggnad.

– Vår samverkan spänner från aktörer i den skånska geografien, till nationella samhällsbyggnadsaktörer och arkitekturinstitutioner inom EU, säger Per-Johan.

Utställning i A-husets foajé, LTH.
Foto: Helene Sveningsson, LTH

Vilka är framgångsfaktorerna i det arbetet och vilka hinder har ni stött på?

– Kunskapsbyggandet inom arkitektur och byggd miljö handlar till största del om rumslig gestaltning – ett område som är centralt i politiken Gestaltad livsmiljö. För oss på ABM har Politik för gestaltad livsmiljö fungerat som en bra referens och ”hävstång” för att öka fokus på rumsliga frågor och design i samhällsomställningen, påpekar Per-Johan.

De hinder som ABM har stött på i samverkansprojekt och olika initiativ, har ofta handlat om en oförmåga hos vissa aktörer att arbeta långsiktigt, samt om att aktörerna haft svårt att hantera olika tidsdjup.

– Vår tids utmaningar är komplexa. Komplexa problem hanteras inte genom kortsiktiga lösningar, utan genom kunskap och engagemang från flera håll, med olika intensitet, skalor och tidsdjup.

Hur ser det framtida arbetet ut med implementeringen av politikens frågor i undervisning och forskning?

– För att gestaltad livsmiljö inte ska riskera att bli irrelevant, så måste kunskapsbasen i politikområdet utvecklas och förnyas kontinuerligt, poängterar Per-Johan. Gestaltad livsmiljö antogs för fem år sedan, och man kan redan i dag se behov av förnyad kunskap, till exempel inom frågor som berör relationen stad och landsbygd,

mer-än-människa-perspektiv, cirkulära processer, samt hälsofrågor kring barn, ensamhet och inkludering. Det behövs därför både grundforskning och tvärdisciplinär forskning inom området Gestaltad livsmiljö.

– Ett sätt att skapa bredd i ett sådant arbete är genom att instifta en forskarskola. Genom att koppla gestaltad livsmiljö till doktorandprojekt inom Arkitekturakademins fem lärosäten – till exempel genom den nationella forskarskolan ResArc²³ – så skulle man kunna aktivera både doktorander och deras handledare, skapa kursutveckling, spridning samt kunskapsutveckling inom området Gestaltad livsmiljö. Men för att det ska vara möjligt att genomföra behövs finansiering, bland annat av doktorander.

Vilket ökat stöd önskar ni i detta arbete?

– Det finns i dag endast begränsade medel för att bedriva grundforskning inom flera av arkitekturens kärnämnen. Vi har inga problem med att hitta forskningsområden – där har vi stor hjälp av Politik för gestaltad livsmiljö. Vårt problem är att hitta forskningsmedel för kunskapsutveckling inom områden som ligger bortom de mer tekniska aspekterna av samhällsbyggandet, exempelvis för byggnadsdesign, arkitekturteori och arkitekturhistoria, avslutar Per-Johan.

23 Nationella forskarskolan ResArc (Swedish Research School in Architecture).

Del 2

Utmaning i fokus —
hållbarhet, kvalitet
och ekonomi

Inledning

Diskussionen om värdeskapande på kort och lång sikt är högst levande i dag. Inte minst gäller det satsningar på social och ekologisk hållbarhet, som ofta genererar värden först i framtiden. Värden som inte alltid tillfaller den som gjort investeringen. I de artiklar och intervjuer som utgör del 2 i rapporten, framgår att många är redo att bidra till en hållbar stads- och samhällsutveckling. Nycklarna till framgång handlar bland annat om nära samarbete mellan professioner, att arbeta platsspecifikt och att våga ifrågasätta rådande kalkyler.

I STADSPLANERINGENS KOMPLEXA processer görs ekonomiska överväganden av många parter och i många led av kedjan. Någon betalar i dag för det som skapar värde först om många år. Det nationella målet för arkitektur, form och design ska enligt propositionen Politik för gestaltad livsmiljö uppnås genom att hållbarhet och kvalitet inte underställs kortsiktiga ekonomiska överväganden, vilket är utmaningen i fokus i årets rapport. Det framgår i intervjuerna med en rad

aktörer att de ställer sig bakom denna princip, men att det finns olika syn på hur den ska uppnås.

Att satsa på kvalitet och hållbarhet riskerar leda till att "kalkylen inte går ihop" säger vissa. Andra menar att delar i projekt kan bli dyrare, men sällan helheten, inte ens på kort sikt. Lagar och regler behöver förenklas och minimeras säger vissa, andra hittar kreativa lösningar i begränsningar och ramar. Gemensamt för de projekt ArkDes lyfter fram i kapitlet är en stark vision, som inte viker sig vid hinder. Gemensamt är också förmågan hos professionerna som arbetar med projekten att ifrågasätta, testa nytt och vara innovativa.

Kapitlet inleds med reflektioner kring formuleringen i propositionen att *hållbarhet och kvalitet inte underställs kortsiktiga ekonomiska överväganden*. ArkDes har beställt artiklar av tre forskare – Ida Sandström, biträdande universitetslektor i Urban design på Lunds universitet, Sara Brorström, professor i företagsekonomi på Handelshögskolan i Göteborg och Erik Stenberg, lektor i arkitektur på Kungliga Tekniska Högskolan. De lyfter i varsin text fram perspektiv på hur hållbarhet och kvalitet kan värderas tydligare i relation till ekonomiska faktorer.

Forskarens röst: Ida Sandström

Goda livsmiljöer är inte statiska

”DE MILJÖER SOM skapas är till för människors liv i vardagen. Människor ska inte bara bo och arbeta, utan också leva²⁴”, lyder en formulering i Politik för gestaltad livsmiljö. I en tid när hållbarhetsfrågan ofta fragmenteras i många olika delar, betonar propositionen vikten av människors vardagsliv som en central plats där många aspekter sammanflätas. Det är bra på flera sätt. Vi påminns om de gestaltande professionernas främsta uppgift, att stödja *livskvalitet*, samt om att vardagslivet är beroende av många typer av rum utöver vår bostad och arbetsplats. Kvalitetsbegreppet följer oss när vi handlar mat, går till vårdcentralen, spelar fotboll eller åker och badar en varm kväll. De rum vi har tillgång till, är hänvisade till, skapar ramverket för de liv vi kan leva, de delar upp människor, och för dem samman.²⁵ Tillsammans utgör de vår livsmiljö, och ska svara mot såväl fysiska, som sociala och demokratiska behov. Vi behöver, i våra olika roller, påminna varandra om den grundläggande princip som slås fast i politiken: Hållbarhet och kvalitet ska *inte* underställas kortsiktiga ekonomiska överväganden. De rum som utgör vår livsmiljö behöver gestaltas och förvaltas med omsorg över tid. Alternativet är att vi riskerar att se en utarmning av vardagslivets miljöer, vilket i förlängningen kommer att inskränka de liv vi lever.

Det är viktigt att betona att goda livsmiljöer inte är statiska. Både samhällets och individers behov förändras över tid, och begreppet *gestaltad livsmiljö* bör därför alltid innefatta möjlighet till anpassning. När behov förändras behöver det byggda och gestaltade kunna svara mot dessa förändringar. I takt med att samhällets omvandling blir mer genomgripande, blir den adaptiva förmågan hos den byggda miljön allt viktigare och mer kritisk. Begreppet *adaptiva livsmiljöer* syftar på miljöer med kapacitet att anpassas till förändrade behov, vare sig det handlar om klimatförändringar eller människors skiftande ekonomiska och sociala förhållanden. Anpassningsbarhet är en kvalitet som kan stärkas genom att integreras tidigt i gestaltningsprocessen. Detta gäller inte minst bostäder. Det finns goda skäl att uppdatera Politik för gestaltad livsmiljöns rekommendationer kring just bostadsfrågan. Det råder fortsatt bostadsbrist i Sverige. Samtidigt har vi, tillsammans med Danmark, Västeuropas

Ida Sandström,
universitetslektor,
Lunds Universitet.

största bostadsyta per capita. I stället för att efterfråga storskalig nyproduktion, behöver vi använda det som redan är byggt på mer effektiva sätt.

I ett pågående projekt²⁶ undersöker vi hur detta skulle kunna göras praktiskt. Arbetet visar på betydelsen av att kunna anpassa bostaden efter skiftande behov, både hos individ och samhälle. Ett flexibelt och anpassningsbart bostadsbestånd bidrar till det större målet om adaptiva livsmiljöer – miljöer som är både robusta och flexibla, och därigenom kan fungera under lång tid. Inom samma projekt har vi tagit fram en modell för att beräkna och synliggöra värdet av att bättre nyttja det befintliga bostadsbeståndet. För att fånga kvalitetsbegreppet behöver vi stärka vår förmåga att se och tala om olika typer av värden, ekologiska förstås, men också sociala och demokratiska. I en övergångsperiod kan dessa värden behöva omvandlas till monetära värden för att överhuvudtaget kunna hävdas. Målet på längre sikt bör dock vara att hitta modeller där dessa värden kommer med i egen rätt.

Begreppet kvalitet är nära kopplat till värden. Vid en undersökning som vi genomfört av en kommuns arbete med implementeringen av Gestaltad livsmiljö, framträdde de asymmetriska förhållanden som ofta uppstår mellan stadens olika förvaltningar.²⁷ Värden kopplade till exploatering och nybyggnation var enkla att kommunicera, medan värden kopplade till kultur, livsvärden och demokrati var svårare att få med in i beslutsprocesser. En svårighet var fördelningen av kostnader respektive värden och vinster inom en organisation över tid.

”För att arbeta framtidsinriktat och transformativt med arkitektur och design behöver vi gemensamt erövra nya sätt att tala och tänka kring gestaltad livsmiljö.”

De värden som genereras, genom exempelvis satsningar på kvalitativa skolbyggnader, goda bostadsmiljöer eller platser för idrott och kultur, tillfaller sällan den del av organisationen som gjort den initiala investeringen. Ofta framträder värdet av en social investering långt senare i form av minskade kostnader för samhället.

En internationell studie visade nyligen att fyra av tio unga är såpass oroade över klimatförändringarna att de är tveksamma till att skaffa barn.²⁸ Statistiken talar för en kollektiv livskris. I ljuset av den krisen behöver många professioner, inte minst de gestaltande, kritiskt granska sitt sätt att arbeta. När Politik för gestaltad livsmiljö slår fast att ett professionellt arbete med arkitektur, form och design kan stärka ”förmågan att hitta lösningar på många av utmaningarna för att nå en hållbar samhällsutveckling – ekonomiskt, miljömässigt och socialt” är det tveksamt om det är genomgripande nog. Utöver teknikutveckling och nya lösningar kring energi- och materialfrågor behöver vi gå till botten med frågor som rör vårt sätt att leva. Där de tre etablerade hållbarhetsperspektiven riskerar stillastående och stagnation, framträder begreppet *existentiell hållbarhet* som en möjlig väg framåt. Vi står inför en omställning som är djupt existentiell, i den mening att den berör frågor om upprätthållandet av mänskligt liv. Med insikten om att alla liv är beroende av sitt rumsliga sammanhang, ges arkitektur och design en viktig roll i upprättandet av det jag här benämner *existentiellt regenerativa livsmiljöer*.

Politik för gestaltad livsmiljö betonar det offentliga ansvar att representera allmänintresset, vilket är avgörande för ett gott samhälle. För att skapa livsmiljöer som är existentiellt hållbara behöver vi vidga betydelsen av begreppet *allmänintresse* så att det inkluderar fler än vi nu levande människor. Inom ramen för detta utvidgade synsätt bör vi inkludera hänsynstagande till andra levande varelser och ekologiska system, samt kommande generationers behov och rättigheter. En utökad definition av allmänintresse skulle få betydande och långtgående konsekvenser när det gäller markanvändning, gestaltning och byggande.

För att konsekvent prioritera kvalitet och hållbarhet över kortsiktiga ekonomiska överväganden krävs stora och genomgripande förändringar av samhället. Vi behöver på något sätt enas om att vårt övergripande mål är att skapa livsmiljöer som inte främst ser till dagens behov och önsknings, utan till framtida generationers möjligheter att leva bra liv. Rumslig och gestaltande kompetens är viktig för att visa på hur dessa systemförändringar kan göras i praktiken – hur de *tar form*. Det är samtidigt en omställning som kommer ställa höga krav på de gestaltande professionernas nyskapande förmåga. För att arbeta framtidsinriktat och transformativt med arkitektur och design behöver vi gemensamt erövra nya sätt att tala och tänka kring gestaltad livsmiljö. Ett bidrag till det samtalet är de förändringsdrivande begrepp jag introducerar i den här texten: adaptiva livsmiljöer, existentiell hållbarhet och ett vidgat allmänintresse. Tillsammans syftar de till att utveckla och uppdatera arbetet med Politik för gestaltad livsmiljö, samt i förlängningen påverka det som planeras, byggs och gestaltas i Sverige under de kommande kritiska tio åren.

Tre begrepp att integrera i det fortsatta arbetet med Politik för gestaltad livsmiljö

Adaptiva livsmiljöer

Beskriver miljöer som över tid kan anpassas efter förändrade behov, inklusive mer omfattande och krävande samhällsförändringar.

Existentiell hållbarhet

Skapar möjlighet att komma åt kärnan i kritiska frågor, samt att tänka bortom vanemässiga eller fragmenterade lösningar kring hållbar utveckling.

Ett vidgat allmänintresse

Syftar till att skapa större bredd och tidsdjup i beslut och övervägningar som rör markanvändning, byggande och gestaltning.

24 Prop. 2017/18:110 *Politik för gestaltad livsmiljö*.

25 Sandström, I. (2020). *Learning to care, learning to be affected: Two public spaces designed to counter segregation*. *Urban Planning*, 5(4), 171–182.

26 Det Vinnova-finansierade forsknings- och innovationsprojektet *Dela bostad – Hem för fler*.

27 Alvehus, J., Dahl, P.-J. & Sandström, I. (2022). *Från policy till praktik: Gränsobjekt i gestaltad livsmiljö*. Bergman, A.-K. & Adensskog, M. (Red.). *I Den (utforskande staden. En FoU-innovation i offentlig sektor* (s. 83–107). FoU Helsingborg.

28 Marks, E., Hickman, C., Pihkala, P., Clayton, S., Lewandowski, E. R., Mayall, E. E., ... & van Susteren, L. (2021). *Young people's voices on climate anxiety, government betrayal and moral injury: A global phenomenon*.

Forskarens röst: Sara Brorström

Att översätta värden till siffror och mått förändrar vad vi värderar

DISKUSSIONEN OM ATT balansera kortsiktiga prioriteringar och långsiktiga mål, har funnits länge inom organisationslitteraturen och är något som de flesta intervjupersoner inom min forskning har nämnt. En av dem beskrev problematiken i relation till ett stadsutvecklingsprojekt och frågade, något uppgivet: *Är detta dyrt eller är det bara mycket pengar?* Personen satte fingret på att det saknas verktyg för att bedöma och diskutera långsiktighet. Samtidigt har det offentliga ett stort ansvar för att hantera de långsiktiga perspektiven – för kvalitet och hållbarhet över tid. Att det offentliga tar den rollen är rimligt, men det är också en av de allra största utmaningarna. Långsiktiga mål är konstaterat svårt att styra mot inom offentliga organisationer, vars verksamhet organiseras genom styrmodeller som fokuserar på den årliga budgetprocessen, eller politikens fyraåriga mandatperioder. I propositionen står det att "investeringar i god kvalitet lönar sig", något som de flesta, både i privata och offentliga organisationer, är beredda att hålla med om, men trots det kan det i praktiken vara svårt att få igenom detta argument på kort sikt. Om lönsamhet, eller nytta, uppstår i ett långt perspektiv är de flesta investeringar i hållbarhet lönsamma. Men det saknas verktyg för att avgöra vilka alternativ som bör väljas, ibland framför andra, och då återstår bland annat ekonomiska styrmedel som prioriteringsverktyg.

March och Olsen²⁹ tar som exempel avstamp i ansvarsproblematiken och menar att agerande som är "inappropriate or costly in the short run, but appropriate and beneficial in the long run are hard to sustain". Att det finns en medvetenhet om problemet är en bra början, det finns också försök att stärka styrningen mot kvalitet och hållbarhet på olika sätt, och här har olika organisationer olika förutsättningar och möjligheter. Offentliga organisationer må styras kortsiktigt, men de har ett långsiktigt engagemang. Dagens utmaningar är ofta av sådan karaktär att de återfinns mellan, eller hos, flera organisationer samtidigt, vilket innebär att det måste finnas ett gemensamt ansvarstagande mellan offentliga och privata aktörer. Privata aktörer har ofta högt satta mål om hållbarhet och kan genom sina mer snabbfotade arbetssätt utmana och stärka arbetet mot hållbarhet. I intervjuer med privata aktörer beskriver de dock att de har en tajt ekonomisk budget och delvis andra incitament. Många beskriver också hur förutsättningarna drastiskt ändrats under

senare år genom den ökade inflationen, högre materialkostnader och varubrist. Det offentliga har en roll i att balansera marknadsmässiga och kvalitativa aspekter, och kan exempelvis göra det genom att ställa krav i markanvisning och upphandling. Privata organisationer kan driva hållbarhetsfrågorna genom att svara upp på innovativa sätt. Intervjupersoner i offentliga såväl som privata organisationer pekar på att kombinationen av olika intressen är styrkan, att de kompletterar varandra. I denna skiljelinje kan nya innovativa lösningar identifieras.

Litteratur om "commensuration" beskriver hur värden och kvaliteter blir hanterbara och styrbara. Här menar forskare att praktiken att översätta värden till siffror och mått förändrar vad vi värderar och att "commensuration makes the world more predictable, but at what cost?".³⁰ Denna diskussion är på inget sätt ny, redan de gamla grekerna diskuterade siffrors roll och hur ett värde kan översättas till numerisk form. Därför är det enkelt att se hur befintliga finansieringsmodeller har stor betydelse för vilket handlingsutrymme som finns inom en organisation eller ett projekt. Forskningen visar exempel på hur

Sara Brorström, professor
Göteborgs Universitet.

”Det offentliga har en roll i att balansera marknadsmässiga och kvalitativa aspekter, och kan exempelvis göra det genom att ställa krav i markanvisning och upphandling.”

ambitioner om hållbarhet måste översättas till det språk som organisationen förstår och inte sällan blir det en projektform. Projekt som i sin tur styrs genom en indelning i ekonomi, tid och kvalitet. En svårighet är att begrepp som kvalitet och hållbarhet innefattar ett stort tolkningsutrymme i jämförelse med tid och ekonomi. Studier visar också att hållbarhet som begrepp betyder olika för olika individer.³¹ I en av mina intervjuer diskuterades betydelsen av begreppet hållbarhet i ett stadsutvecklingsprojekt. Intervjupersonen sa: "men är det hållbart om vi inte har råd?" Frågan är träffande, för det beror ju helt på vad som avses med hållbarhet, och vilken tidshorisont projektet har. Många intervjupersoner efterfrågar verktyg för att kunna prioritera mellan alternativ.

Innebörden av begrepp som hållbarhet och kvalitet förändras också över tid. Därmed skulle ett förtydligande av begreppen i olika regelverk kunna ställa till det för de aktörer som använder lagstiftningen i sitt arbete. Men ansvarsfrågan kan förtydligas och professionernas roll stärkas. Att stärka betydelsen av de kvalitativa aspekterna måste inte heller innebära att de översätts till siffror. Kvalitets- och hållbarhetsaspekterna kan till och med stärkas just genom att de inte översätts till siffror, utan genom att stärka de kvalitativa redogörelserna för varför en viss investering är avgörande ur ett hållbarhetsperspektiv. Med andra ord skapa finansieringsmodeller där det finns plats för mer än siffror. Här behöver olika aktörer ta ett gemensamt ansvar för användandet av alternativ till de rådande modellerna. I propositionen betonas kunskapsspridning, och att skapa förutsättningar för det, samt att lära av varandra när långsiktighet ska premieras.

Forskning har ofta pekat ut offentliga organisationer, exempelvis kommuner, som nyckelaktörer för att styra mot hållbarhet, bland annat för deras långsiktiga engage-

mang. Dock visar forskning att styrningen tenderar att bli symbolisk. Inte för att det saknas vilja eller motivation hos individer som arbetar med dessa frågor, utan för att det är svårt och ibland omöjligt att nå högt ställda mål om hållbarhet. En organisation är egentligen inget annat än en grupp människor, det är individer som har att ändra beteende och skapa nya förutsättningar. En utmaning inom många organisationer i dag är att det tillsätts tjänster med ett särskilt uppdrag och ansvar för en viss fråga som är av långsiktig karaktär. Dessa roller ges olika namn, till exempel strateg. Vad som karakteriserar rollen är att den är vag till sin karaktär, där individerna får ett stort ansvar för en för organisationen viktig fråga, men sällan har organisatoriskt mandat eller andra förutsättningar att genomföra de förändringar som behövs. Att tillsätta dessa positioner är ett steg i att arbeta med långsiktiga frågor, men de individer som innehar dem behöver rimliga förutsättningar. Att som individ ha ett långsiktigt ansvar i en organisation som styrs kortsiktigt blir en ständig kamp.

Det finns organisationer som genomgår omorganiseringar för att bättre möta utmaningarna – omorganisationer som ska leda till bättre hantering av målkonflikter. Organisationsforskare vet att ingen organisationsmodell löser alla problem, men förändring kan vara nyttig. Det finns stor kompetens inom både offentliga och privata organisationer, men det behövs förutsättningar för att den ska kunna användas på rätt sätt. Både politiker och tjänstepersoner behöver ha rätt kunskaper och vara insatta i hållbarhets- och kvalitetsfrågorna som beställare och upphandlare. Men behovet av reflektion och lärande prioriteras ofta bort i organisationer där mycket ska ske på kort tid, vilket ibland gör att samma misstag repeteras.

29 March, J.G., Olsen, J.P. (1995). *Democratic Governance*. New York: Free Press.

30 Espeland, W. N., & Stevens, M. L. (1998). *Commensuration as a Social Process*. *Annual Review of Sociology*, 24, 313–343.

31 Brorström, S. (2015). *Strategizing sustainability: the case of River City, Gothenburg*. *Cities*, 42(A), 25–30.

Erik Stenberg, docent
Kungliga Tekniska Högskolan
Foto: Lars Hoffmann

Forskarens röst: Erik Stenberg

Att förvalta vårt byggda arv borde prioriteras högre

POLITIKENS AMBITIONER, som de är formulerade i Politik för gestaltad livsmiljö, är höga kring gestaltningen av både befintliga miljöer och det som ska byggas. Samtidigt är den faktiska och förda nationella bostadspolitiken mer frånvarande än på länge. Att bostadsministrarnas roll och placering har skiftat vid varje ny regering är ett tecken på den osäkerhet som bostadspolitiken utstrålar. I dagsläget har vi en infrastruktur- och bostadsminister placerad på Landsbyggs- och infrastrukturdepartementet. För fyra år sedan satt bostadsministern på finansdepartementet. Trots ett tiotal utredningar som berör bostadsbyggandet har motsättningar och målkonflikter inom byggsektorn snarare ökat det senaste decenniet.³² I skrivande stund verkar bostadsbyggandet vara inne i ett fritt fall,³³ och orsakerna diskuteras av berörda parter som om de själva plötsligt upptäckt att marknaden inte ensam kan lösa bostadsbristen. Att underhålla, renovera och bygga om befintliga bostäder för dagens behov borde vara byggsektorns primära innovations- och utvecklingsarena. Den samlade och pluralistiska kunskapen om ett sekel av svenskt bostadsbyggande borde förvaltas bättre. Det finns dessutom ett glapp mellan de bostäder som byggs och de bostäder som efterfrågas. Precis innan pandemin hade

byggsektorn på allvar börjat undersöka möjligheten att bygga och förvalta *bostäder för alla*.³⁴ Den specifika utmaningen där gäller *hur* vi ska bygga billigare, så att fler kan efterfråga. Antingen kan vi följa de som förspråkar marknadens logik och helt enkelt bygga bostäder med sänkt standard i sämre lägen, så kallad *social housing* – en sämre produkt till ett lägre pris. Jag bedömer inte denna väg som förenlig med Politik för gestaltad livsmiljö. Eller så kan vi lyssna på byggaktörerna som förspråkar en ökad produktivitet/effektivitet genom seriellt byggande och en fortsatt avreglering för att därmed kunna erbjuda samma produkt till ett lägre pris. Denna väg riskerar att sätta kortsiktiga ekonomiska överväganden före hållbarhet och kvalitet, eftersom vi vet att miljö- och klimatpåverkan av byggsektorn redan är för höga. Den sista och kanske enda möjliga vägen fram för nyproduktion är att bygga mer selektivt, flexibelt och hållbart, det vill säga en bättre produkt till ett lägre pris. Jag skulle önska ett förtydligande från politiken vilken av dessa vägar som förespråkas.

För att bättre förstå hur dagens byggande och förvaltning står sig, kan man jämföra med svenskt bostadsbyggande över sista århundradet.³⁵ Perioden 1930–1945 hade Sverige en av Europas lägsta bostadsstandarder.

”De billigaste bostäderna finns alltid i det redan byggda beståndet.”

Politiken, till exempel genom Bostadssociala utredningen 1933–1947 och särskilt SOU 1945:63, var då kraftfull och enad med forskning och näringsliv, jämfört med dagens politik. Åren 1945–1974 kan kallas efterkrigstidens välfärdsbyggande, där vi genomförde Bostadssociala utredningens förslag och i huvudsak byggde välplanerade, funktionella flerbostadshus med hög standard, som fungerande badrum och kök, för alla oavsett särskilda behov. Perioden 1975–1994 ses som avregleringens tid och då byggde vi framför allt stora mängder småhus på 70- och 80-talet, samt flerbostadshusområden med postmodernismens stildrag på sent 80- och tidigt 90-tal. Under åren 1995–2014 rådde ett marknadsstyrt byggande och vi producerade relativt få men sjönära bostäder med stora balkonger i så kallade A-lägen. Hållbarhet som drivande begrepp i byggsektorn utvecklades under denna period. Dock ökade segregationen i och med att bostaden blev en vara snarare än en rättighet.

Dagens bostadsbyggande och förvaltning, perioden från 2015 till i dag, har präglats av hög efterfrågan, låga räntor och en urban renässans, som borde tala för ett sunt och långsiktigt byggande. Denna och den marknadsstyrda perioden kallar jag dock nedlåtande för grisfesten eftersom vi, tvärt emot mål om hållbarhet och kvalitet, kortsiktigt bidragit till en ökad segregation,³⁶ en skyhögt privat belåning, stora klimatutsläpp och en dysfunktionell bostadsmarknad. I stället för att bygga kunskap, kompetens och kapacitet i byggsektorn under tjugo goda år, har vi nu en situation som verkar alltmer desperat och motsägelsefull, trots de höga ambitionerna i Politik för gestaltad livsmiljö.³⁷

Kvalitet och hållbarhet i detta historiska sammanhang är något som byggts över lång tid. Till exempel har begreppet industrialiserat byggande i dagens diskussion urvattnats till att betyda seriellt och förtillverkat, medan det under miljonprogrammet kunde betyda många fler saker: prefabricerat, mekaniserat, typiserat, standardiserat, modulariserat, systematiserat, normerat, enformigt, flexibelt, dynamiskt, elastiskt, repetitivt, delvis strukturalistiskt och positivistiskt planerat. Tankar kring systembyggande och flexibilitet har också varit mer utvecklade

i ett historiskt perspektiv. Dessa tankar omsatta i bostadshus har visat sig vara mer hållbara och av högre kvalitet än mycket av efterföljande bostadsbyggande. Dagens bostadsbyggande har inte den typ av systemutveckling som förkroppsligar kunskapen om den goda bostaden, även om träbyggnadsbranschen kan vara på väg åt det hållet. Flexibiliteten i efterkrigstidens byggande är också viktig att uppmärksamma i förhållande till dagens byggande. De tekniskt enkla och måttregelbundna hus som byggdes från 50-talet och framåt har visat sig vara både ombyggbara och enkla att förvalta, det vill säga vi skulle kunna kalla dem hållbara.

Det bör gå att koppla hållbart och kvalitativt byggande med ekonomisk avkastning, men inte utan en fungerande politik som förstår sambandet mellan forskning, byggande och regelverk. Den historiska erfarenheten säger att kvalitativt och hållbart samhällsbyggande, som formulerat i Politik för gestaltad livsmiljö, bygger på dels en växelverkan och dels en maktbalans mellan akademi, näringsliv och offentlig sektor. I dag är den växelverkan svag och maktbalansen skev. Att förvalta vårt byggda arv borde prioriteras högre. Det saknas incitament till detta, trots etableringen av ett nationellt renoveringscentrum 2013. De billigaste bostäderna finns alltid i det redan byggda beståndet. Att förvalta det redan byggda bättre och med kvalitet, ger också en ekonomisk avkastning. Kan det etableras ett ”Centrum för det byggda bostadsbeståndet”?

Nyproduktion av bostäder kommer i bästa fall utgöra ett årligt tillskott på 1 procent till bostadsbeståndet. Denna nyproduktion borde därmed kunna vara mycket mer fokuserad på att tillföra beståndet långsiktigt förvaltningsbara byggnader av hög materiell och teknisk kvalitet, än att söka billigaste vägen fram.³⁸ Många av de skrivningar som finns i Politik för gestaltad livsmiljö ger stora möjligheter att tillföra en allmän kunskaphöjning kring behovet av hållbara livsmiljöer och arkitektur. Tyvärr kan nästan inga bostadsområden i stor skala, som byggs i dag eller har byggts de senaste två decennierna, sägas vara hållbara och genomsyrate av den kvalitet som efterfrågas i Politik för gestaltad livsmiljö.

32 Se exempelvis: Regeringskansliet. (2020). *En socialt hållbar bostadsförsörjning*, dir. 2020:126.

33 Se exempelvis: Boverket. (2023). *Byggnadsprognos revidering oktober 2023*.

34 Se exempelvis: Fastighetsägarna, Hyresgästföreningen, SABO, & SKL. (2014). *Bostad för alla – Vem tar ansvar för att alla får en bostad*.

35 Nylander, O. (2018). *Svensk Bostadsarkitektur*. Studentlitteratur.

36 Stockholms stad. (2015). *Skilnadernas Stockholm*.

37 Matz, K., Sjögrim, R., & Runting, H. (2022). *14495 lägenheter - en bok om bostadsbristens bostäder*. Secretary.

38 Länsstyrelsen Stockholm. (2023). *Läget i länet*.

Gruvan i berget Kiirunavaara, Kiruna.
Foto: Hans Berggren

Lärande exempel: Stadsflytten i Kiruna

Unikt planarbete i hög hastighet

Nina Eliasson, planchef,
Kiruna kommun.

Ungefär mitt i arbetet med stadsflytten i Kiruna jobbar kommunens planavdelning bland annat med flytten av Kiruna kyrka som genomförs 2025. Nina Eliasson har jobbat med stadsomvandlingen i Kiruna i olika roller sedan 2012. Hon var tidigare processledare på LKAB:s samhällsomvandlingsenhet, men är nu planchef på Kiruna kommun.

STADSHUSET I KIRUNA, där planchef Nina Eliasson har sitt kontor, stod färdigt 2018. Då var byggnaden helt ensam på platsen, men i dag finns en stadskärna runt omkring. Stadsomvandlingen går snabbt framåt, i en komplex process med flera parter som ska samverka och komma överens.

Vad var startskottet för stadsomvandlingen i Kiruna ur ditt perspektiv?

– Vi har vetat sedan 2004 att staden ska flyttas, men tävlingen om den nya stadsplanen som drog igång 2012 var startskottet för själva planeringen.

Tävlingen avgjordes 2013, och en grupp från bland annat White arkitekter och Spacescape stod bakom det vinnande förslaget *Kiruna forever*. Översiktsplanen, som bland annat utgick från tävlingsförslaget, blev klar 2014.

Innan Nina kom till planavdelningen på Kiruna kommun för fem år sedan, arbetade hon på LKAB som ansvarig för deras utvecklingsområden. Där samordnade hon detaljplaneprocesserna från LKAB:s sida som exploitör, och höll i dialogen med kommunen.

Hur har planeringen av nya Kiruna sett ut?

– Kommunen och LKAB har samma mål – att ro hem stadsomvandlingen och att utveckling ska gå före avveckling. Men hur man tar sig dit har vi olika syn på. LKAB:s intresse är att få upp malmen, medan kommunens ansvar är att vidmakthålla den demokratiska processen och invånarnas rätt till samhällsservice. Den stadsplan som Kiruna kommun utgår ifrån i dag baseras på ett stort visionsarbete som gjordes före stadsplanetävlingen, där man frågade Kirunaborna vad de saknade i staden.

– En viktig synpunkt var att den gamla stadskärnan upplevdes som alldeles för gles. Nu har vi fått en tät stadskärna med väldigt hög exploateringsgrad jämfört med resten av staden. En annan parameter var att ta vara på Kiruna-kulturen så att vi ska kunna fortsätta leva som vi alltid har gjort. En viktig del av det är förstås tillgången till naturen. Särskilt de offentliga platserna är viktiga i planeringen, och de *gröna fingrarna* som ska skapa kopplingar till större naturområden runt staden.

– Vi har ingen egentlig parkkultur, utan parkerna har oftast bara en praktisk funktion som genväg eller som snöupplag. Men i och med stadsomvandlingen har det förändrats och nu arbetar vi mycket med aktivitetsbaserade parker, och har framför allt skapat miljöer för barn och ungdomar.

Kirunas nya centrum har ett annat klimat än det gamla, som låg på en höjd. Området är ganska flackt och planeringen av centrum kräver därför inte lika mycket terranganpassning. Det handlar i stället framför allt om gatornas orientering för att bryta vindar. Det kan blåsa väldigt mycket i Kiruna.

– På grund av klimatet har vi valt att bygga gallerior i alla kvarter i stadskärnan. Det har därmed skapats en helt annan känsla i centrala Kiruna i dag än tidigare. Det är mycket folk på stan och man kan se att handeln har ökat fast det är lågkonjunktur.

Anledningen till att staden placerades just på den här platsen, var att man ville binda ihop de bostadsområden som tidigare låg i utkanten av Kiruna. Men även att renflyttsleder skulle ha påverkats om man valt en annan plats.

– Vi kommer att ha en utsträckt *bandstad* under många, många år framöver. Även om det bara är 6 000 av

Planchef Nina Eliasson menar att även om stadsflytten i Kiruna är unik, är det inte ovanligt att stora företag får stort inflytande på stadsutvecklingen i mindre orter.
Foto: Wesley Overklift, LKAB

”Kommunen och LKAB har samma mål – att ro hem stadsomvandlingen och att utveckling ska gå före avveckling. Men hur man tar sig dit har vi olika syn på.”

Kirunas drygt 22 000 invånare som måste flytta, så påverkar gruvans expansion hela staden. Det blir exempelvis helt nya färdvägar och längre distanser för vissa som blir kvar i utkanterna av staden. Även skolornas upptagningsområden förändras.

Vilka perspektiv vägde tyngst när kommunen tog fram planen?

– Vi planerar för Kirunaborna, det vill säga de som bor och lever här i dag. Det är de som måste flytta. Men vi planerar även för tillväxt. Det som vägt tyngst och som vi diskuterar mycket är vår kultur. Det är viktigt att staden är anpassad efter vårt sätt att leva, en livsstil som har utvecklats i Kiruna under många generationer. Nu tillför vi ett nytt lager i staden på bara tio till femton år.

Vad har blivit bra och vad har inte blivit så lyckat så här långt?

– Jag tycker att stadskärnan i sin helhet är bra. Däremot har man inte satsat på kvaliteten på miljöerna och bostäderna i utkanterna av staden. Där har man uppfört den enklaste modulbyggnationen, med enkelsidiga lägenheter och loftgångar, nästan som korridorsboenden. Där finns mycket kvar att önska.

Hur mycket har ni styrt från stadens sida i detaljplanerna?

– Den första detaljplanen som togs fram var så flexibel att man tappade respekt för den. Alltför många frågor sköts över till avtalen och exploatörens goda vilja. I praktiken har kommunen lite att sätta emot då detaljplanen är det styrmedel vi har. Så arbetar vi inte i dag. Däremot finns fortfarande en flexibilitet för att vi ska kunna möta upp det faktum att vi är pressade i tid. Rätt som det är berörs en skola av stadsomvandlingen, och då måste vi snabbt agera. Jag brukar säga att vi kör med uteslutningsmetoden: vilka funktioner vill vi *inte* ha? Och sedan försöker vi möjliggöra så mycket som möjligt av det som föreslås och önskas.

Ninas råd till andra mindre kommuner är att inte ha alltför flexibla detaljplaner och att inte skjuta fram gestaltungsfrågorna till avtalsskrivandet, utan i stället

reglera så mycket som möjligt i detaljplanen och ta fram ett ordentligt gestaltungsprogram kopplat till den.

Hur ser politiken på att ställa gestaltungskrav i planeringen eller markanvisningen?

– I en liten ort som Kiruna, där vi har en stor aktör som också är en stor finansör i olika sammanhang, vill man tyvärr inte ställa några högre krav på gestaltungsningen. Man vill att det ska bli byggt helt enkelt. Det kostar ju inte mer att bygga med en bra och genomtänkt kvartersstruktur eller att använda sig av olika fasadmateriell. Men ekonomin brukar användas som ett argument för att kommunen inte ska ställa krav på omsorgsfull gestaltungsning.

Nu har ni kommit ungefär halvvägs, vad går att utvärdera i dag?

– Funktionen går redan att utvärdera, vi har en fungerande stadskärna. Men om helheten blir en god bebyggd miljö i slutändan, det får vi se. Kirunaborna ska lära sig att använda staden, och vi kanske upptäcker nya saker som vi inte har tänkt på tidigare. Vi kan i planeringen bara anta att människor rör sig på ett visst sätt efterhand som målpunkterna blir klara. Nu är mycket fortfarande bakom stängsel, det blir helt andra flöden när vi är mer färdiga.

Vad är invånarnas ”dom” så här långt?

– Kirunaborna är generellt sett nöjda med stadskärnan. Vi är en bilberoende kommun, så vi får alltid synpunkter på om antalet parkeringsplatser räcker. Men Kirunaborna har börjat använda kollektivtrafiken mer. Det beror på en kombination av flera saker, bland annat att gymnasieskolan har flyttat till centrum, att bränslepriserna är höga och att vi har väldigt låga busskortspriser. Det man främst sörjer är de stora rivningar som pågår nu, där våra landmärken måste rivas, som Erskine-husen. Det märks bland annat i sociala medier. Det är många som lägger upp bilder och tar avsked av de gamla byggnader som har varit vår närmiljö så länge.

Mikael Westerlund, stabschef
LKAB Samhällsomvandling.

Lärande exempel:
Stadsflytten i Kiruna

Gruvan och staden

Varje år avsätter LKAB medel för att täcka kostnader som uppstår när gruvverksamheten växer och påverkar sin omgivning. Hittills har knappt 14 miljarder kronor gått till sanering, rivning, flytt och byggnationer i stadsomvandlingen av Kiruna stad. Samtidigt har Kiruna kommun stora problem med ekonomin och med att få stadsflytten i hamn, då det är svårt att få bygg- och fastighetsaktörer att etablera sig i Malmfälten.

EN FÖRUTSÄTTNING FÖR att LKAB ska få lov att bryta mineral i Kiruna, är att de ersätter dem som påverkas negativt av gruvverksamheten. Mikael Westerlund är som stabschef för LKAB Samhällsomvandling involverad i nästan alla delar av stadsflytten, då företaget både finansierar flytten av byggnader och nybyggnadsprojekt i nya Kiruna centrum.

Hur ser LKAB:s organisation kring stadsflytten ut?

– Vi avsätter medel för att finansiera stadsomvandlingen i Malmfälten för lång tid framåt. Till det kommer investeringar i LKAB:s bostadsfastigheter och till att vi flyttar en del av den kulturhistoriska bebyggelsen. Totalt 55 personer arbetar på LKAB i Kiruna och Gällivare med att köpa mark och planera för samhällsflytt och omvandling av städerna, säger Mikael Westerlund.

Enligt lagstiftningen, med anor från 1800-talet, är all mark norr om odlingsgränsen vikt för renskötsel och

förvaltas av Statens fastighetsverk. Det är Kiruna kommun som förhandlar om markinköp med staten, och sedan köper LKAB i sin tur marken av kommunen. Kirunas läge, långt norrut i landet och med det stora beroendet av gruvan, gör att många fastighets- och byggaktörer bedömt att risken är för stor att bygga där. De har i stället valt att bygga i södra Norrland, där lönsamheten är bättre. Detta är anledningen till att LKAB är den dominerande byggherren i Kiruna.

– Kiruna kommun har en förhoppning om att fler exploatörer ska vilja etablera sig och bygga i kommunen, men det har hittills varit en utmaning. Om ingen annan aktör vill bygga har vi på LKAB sagt att vi ska göra det. Vi har informerat intresserade aktörer om LKAB:s långsiktiga planer att fortsätta driva sin verksamhet i Kiruna i 100 år, men några garantier kan vi ju inte ge.

Hur blir maktförhållandena när LKAB är en tung aktör i många delar av kommunen?

– Man kan fundera mycket över maktförhållandena, vi försöker ge kommunen de bästa förutsättningarna i arbetet med flytten av Kiruna, och samtidigt förstås se till så att vi följer plan- och bygglagen. Men det är lite som ett äktenskap – vi är inte eniga om allt.

En stor utmaning, menar Mikael Westerlund, är att Kiruna kommun fått åtskilliga miljarder för fastighetsinvesteringar, men kommunen har inte haft förmågan att hushålla med resurserna.

– När en liten kommun med små resurser ska bygga så mycket på en gång, det vill säga ett nytt kulturhus,

”Slutar vi bygga kommer stadsomvandlingen i otakt, och då riskerar vi att gruvdriften också stannar av.”

gymnasieskola och badhus, då riskerar man att förbygga sig. Vi har inte bara stöttat ekonomiskt, utan också betalat för merkostnader för personal. Det har varit en utmaning för kommunen att rekrytera rätt personer, och att hantera en organisation som har möjlighet att driva det här arbetet. Vissa menar att med en så tuff uppgift, som Kiruna och Gällivare har, borde de få statligt stöd för detta arbete.

Hur har de senaste årens pris- och ränteökningar påverkat den totala kalkylen? Är avtalet med kommunen indexerat?

– Det finns en indexeringsmening men jag kan inte detaljerna. Det unika här är att processen inte har stannat av, som på många andra håll i landet. Vi måste hålla igång. Slutar vi bygga kommer stadsomvandlingen i otakt, och då riskerar vi att gruvdriften också stannar av.

Både kommunen och LKAB hade hoppats att det pressade läget på andra håll i landet skulle göra att nya aktörer valde att etablera sig i Kiruna, där byggandet fortsätter enligt plan.

– Tyvärr har det inte blivit så. I stället har exempelvis stora aktörer, som hade etablerat sig, valt att dra sig tillbaka från Kiruna för att fokusera sin verksamhet i mer lönsamma områden.

Det höjs en del röster för att det är låg kvalitet på de nya bostäderna, vad säger du om det?

– Det tycker jag inte alls! Det finns en del problem med några specialbyggnader, vi bygger alltid enligt

Boverkets byggregler (BBR), och vissa projekt med högre mål för exempelvis energiförbrukning. I centrumkärnan har vi fått till en fin blandning av bebyggelse, med fina fasadmaterier. I vissa av bostadsområdena är det kanske inte en hög arkitektonisk kvalitet, men det är hög byggkvalitet. Vi har behövt hålla nere produktionskostnaderna för att kunna hålla nere hyrorna. Jag kan förstå att vissa tycker att det är fullt med loftgångar eller att färgsättningen inte är bra. Vi bygger trots allt med variation och vi för en dialog med kommunen för att i god tid fånga upp synpunkter som de har. Jag skulle ändå vilja skilja på kvaliteten i utförande och kvaliteten i gestaltning. Det vi pratat mycket om är hur vi ska gestalta områdena runt husen, och skapa bättre förutsättningar för livet mellan dessa.

Det är väldigt mycket som ska rivas, hur arbetar ni med att ta hand om byggmaterial och avfall?

– Rivningsmassor sorteras och krossas i dag och används i markarbeten. Men visst skulle det finnas ett värde i att jobba mer cirkulärt. I några hus har vi tagit vara på dörrar och fönster, och Kirunaborna fick buda på dem. Men att göra det i full skala är väldigt tidsödande. Vi hittar ganska mycket föroreningar i marken och byggnaderna, till exempel fann vi mer asbest än vi räknat med. Vi har inte stängt den dörren, utan vi har pratat med Kiruna kommun om någon slags återbruksgalleria. Det är tyvärr mer kostsamt och tidskrävande än vad man tror att arbeta cirkulärt.

Lärande exempel: Stadsflytten i Kiruna

Kulturvärden i omvandling

Riksintresset att utvinna mineraler går före riksintresset för kulturmiljövården, men det är viktigt att minimera skadorna på kulturmiljön som uppstår vid gruvsdriften. Det är utgångspunkten vid förhandlingarna som LKAB har med Kiruna kommun och Länsstyrelsen Norrbotten. 41 byggnader från gamla centrum i Kiruna ska flyttas till nya Kiruna, i en unik och komplex process med många delar som ska synkroniseras. För Clara Nyström, kommunantikvarie på planavdelningen i Kiruna, är dessa hus bara en liten del av kulturmiljön att värna om.

VILKA HUS SOM ska flyttas med till den nya stadskärnan i Kiruna har beslutats gemensamt av LKAB, Länsstyrelsen Norrbotten och Kiruna kommun. De byggnader som valdes ut är från perioden 1900–1930, trots att hela Kiruna är av riksintresse för kulturmiljövården. Riksintressets värden utgörs av den unika 1900-talsstad som växte fram på kort tid parallellt med gruvan. Det som avgjorde valet av husobjekt var bland annat vad byggnaderna berättar om riksintresset, om husen var möjliga att flytta, samt hur byggnaderna ska kunna användas efter flytten och av vem.

Clara Nyström,
kommunantikvarie,
Kiruna kommun.

Vilka antikvariska frågor är viktigast i stadsflytten?

– Vi har jobbat mycket med placeringen, och har valt att sprida ut byggnaderna, men också att samla de hus som hänger samman historiskt. Exempelvis kommer de byggnader som har en historia ihop med kyrkan att placeras tillsammans med kyrkan. Byggnader som varit LKAB:s bostadsområden placerar vi på ett ställe. Vi vill inte skapa ett Skansen, utan man ska känna att det finns lager även i den nya staden. Det är inte bara en gammal byggnad vi flyttar, utan det är ett värde vi vill flytta, säger Clara Nyström.

En av utmaningarna med placeringen av de byggnader som flyttas, är att nya Kiruna centrum är mycket tätare och har högre bebyggelse. Många av husen hade betydligt större tomter där de stod tidigare. Mark är samtidigt en ständig brist i Kirunas vidsträckt kommun. Kiruna ligger ovanför odlingsgränsen där marken förvaltas av staten och är avsatt för renskötsel. Även riksintressena mineralutvinning och kulturmiljö konkurrerar om ytan och förhindrar ny exploatering.

De kulturvärden det talas mest om är flytten av märkesbyggnaderna. Men det är mycket annat som påverkas, menar Clara. Till exempel finns det konst i en del av husen som ska rivras, som kommunen har köpt loss. Andra befintliga kulturmiljöer kan också vara hotade eftersom omvandlingen påverkar hela staden. Ett exempel på det är den gamla gruvan TGA (Tuollouvaara Gruv AB), Kirunas projektområde i *Visioner i norr*,³⁹ som var inspirerat av New European Bauhaus. Detta område låg tidigare i periferin i Kiruna, men ligger nu precis intill den nya staden.

– Diskussionen om kulturvärden stannar ofta vid att om husen flyttas borde alla vara nöjda, men vi som jobbar med kulturmiljöfrågorna ser att andra frågor inom vårt område inte får lika stort fokus. Anledningen till att uppmärksamheten i så hög grad hamnat på flytten av byggnaderna är förstås att det är unikt.

– Det saknas både erfarenhet och förebilder att hämta kunskap från, vi har fått lära oss längs vägen. Ett lärande exempel var Hjalmar Lundbohms-gården i Kiruna, som var det första byggnadsminnesmärkta huset som flyttades i Sverige. En utmaning kopplat till flytten, som vi har arbetat särskilt med, är att om man flyttar en byggnad till en ny plats, så räknas den som nybyggd enligt plan- och bygglagen (PBL). Då ställs nya tekniska krav på byggnaden som måste uppfyllas. Man kan dock göra avsteg från några av kraven om man utgår ifrån flyttningens syfte.

Hur funkar dialogen med LKAB?

– LKAB har ansvar för samtliga flyttar och sköter det praktiska för alla hus utom två – brandstationen och sjukstugan. LKAB har också en sakkunnig som planerar husflyttarna. Vi får se deras underlag och komma med våra synpunkter och tankar.

Vem ser till att det blir som det var tänkt?

– Det är vi tillsammans som följer upp och ser till att resultatet blir som det var tänkt från början. Först får vi se LKAB:s förslag, där de presenterar hur det ska fungera

Kiruna kyrka. Foto: Wesley Overklift, LKAB

med drift och så vidare. Även innan bygglovsskedet får vi se LKAB:s förslag och komma med våra synpunkter. I denna process kontrolleras att frågor om kulturvärden, tillgänglighet med mera har beaktats.

– Detaljplanen som är framtagen för de byggnader som ska flyttas nästa år, är förhållandevis flexibel. Det innebär att vi behöver kontrollera att det vi framfört och sett framför oss blir verklighet. Exempelvis hade det första förslaget för det så kallade Peking-huset som i dag är omringat av en park, endast en asfaltsyta och ett litet träd i LKAB:s slutliga förslag.

Vad är du mest orolig för?

– Husen som flyttas skapar en stor kontrast mot det nya. Vi för en dialog med några av de aktörer som bygger bredvid kulturmiljöerna, om att de måste anpassa sig till de gamla byggnadernas kulturvärden. Men det är såklart inte alltid lätt. Det är många frågor på olika nivåer som spelar in i det här enorma pusslet.

En stor utmaning i kulturmiljöarbetet är tidspressen. Gruvans sprickbildning har gått snabbare än vad man beräknat. I kulturmiljöprojekt vill man gärna ha gott om tid att fundera, menar Clara.

Byggnader som ska flyttas har många hört talas om, men det är även mycket som ska rivras, hur hanteras det?

– LKAB köper upp hus som ska rivras och säljer till en entreprenör. De får sedan göra i princip vad de vill med byggnaden och materialet. Det talas om

fullt återbruk, men det mesta går till spillvärme och markfyllning. Det är inte det de flesta uppfattar att återbruk handlar om. När det rivs så mycket i Kiruna borde det cirkulära perspektivet finnas med tydligare.

Clara har arbetat mycket med inventering och analyser, för att kommunen ska få ett bättre planeringsunderlag. Hela Kiruna har pekats ut som riksintresse, så det finns stora kulturvärden att bevara.

– Riksintresset för mineralbrytning går före riksintresset för kulturmiljö, men skadorna på kulturmiljön måste ändå minimeras. Det är bra att Länsstyrelsen är med i samtalen med LKAB och sätter ner foten kring kulturmiljöfrågorna. Deras ord väger tyngre än kommunens. Samtidigt har kommunen det övergripande ansvaret eftersom vi har planmonopol.

Vad händer med ett samhälle om man inte bevarar kulturmiljön?

– Det finns exempel från 1970-talet då det revs väldigt mycket i Kiruna. Bland annat revs Centralskolan, som var en fantastisk byggnad och som många pratar om fortfarande. Men efter dessa rivningar sa Kirunaborna stopp, nu räcker det! Då tog kommunen fram sin första bevarandeplan. Den berättar om hur viktig kulturmiljön är, och att man vid rivning påverkar någonting som har betydelse för invånarna. Om man i dag hade valt att inte flytta med Kiruna kyrka, så tror jag att Kirunaborna hade känt att de inte var värda någonting, att gruvnäringen tar hela staden och att det inte fanns någonting kvar.

39 ArkDes. (2022). *Visioner i norr*. ArkDes.se.

Lärande exempel: Stadsflytten i Kiruna

Konststaden som missat konsten

Maria Ragnestam, konstnärlig ledare
Konstfrämjandet Norrbotten.
Foto: Sara Lindquist.

Kirunas självbild som konst- och kulturstad är stark, med rötter i föreningsliv och gör-det-själva-anda. Konstfrämjandets Maria Ragnestam saknar och efterlyser en öppenhet kring medverkande och synliggörande – ur ett historiskt perspektiv såväl som i dag. Hon önskar en större tilltro till konstens förmåga att påverka och bidra till samhället, inte minst genom att aktivt tillämpa enprocentsregeln.

KIRUNA KOMMUN HAR hittills missat chansen att låta konsten ta plats i stadsomvandlingen, tycker Maria Ragnestam, konstnärlig ledare för Konstfrämjandet i Norrbotten. Hon anser att kommunen inte har inkluderat professionella konstutövare i de pågående processerna, och efterlyser mer närvaro av den samiska kulturen i kommunens offentliga miljöer.

Vilken roll ser du att konsten har i Kiruna?

– Konst, kultur och bildning beskrivs ofta som viktiga och gemensamma värdegrunder när staden grundades i början av 1900-talet. Jag tycker det är viktigt att vara transparent kring hur Kirunas historia ser ut. När staden grundades hade kvinnor inte rösträtt, och vi känner nu väl till den rasbiologiska historien och kolonialiseringen som pågår än i dag. Men, kommunens historia har trots allt resulterat i att det finns en konstsamling i kommunen och konst finns i LKAB:s fastigheter och på deras mark, säger Maria.

Med tanke på de enorma summor som omsätts i stadsomvandlingen skulle enprocentsregeln kunnat ge stor konstnärlig effekt, men så har det inte blivit.

– Kommunen har tilldelats medel för offentlig konst i relation till stadsomvandlingen, men inte motsvarande en procent av de investeringar som gjorts. Det säger något om vilken plats konsten ges i den nya stadskärnan. Att vi ska flytta den befintliga konsten som påverkas är självklart, men det är också viktigt att ge plats för nya konstnärliga gestaltningar om Kiruna ska fortsätta vara en levande konststad.

Det finns en diskrepans mellan vad konsten och konstnärerna har att ge och vad de får tillbaka, tycker Maria. Hon är därför positivt inställd till att Kiruna

kommun ansöker om att bli kulturhuvudstadsår 2029, och hoppas att det ska kunna ge ett lyft till hela kommunens kulturliv.

– Men det är viktigt att våga göra skillnad på amatörer och den professionella kulturen, om de professionella kulturutövarna ska kunna leva här. En vanlig organisationsform för professionella konstarrangörer är den ideella föreningen, här blir det viktigt att förtydliga för politiker, tjänstepersoner och potentiella samverkansparter att vi arbetar på ett professionellt sätt med högt utbildade curatorer, konstnärer och producenter.

När Maria Ragnestam tidigare arbetade på kommunens kulturförvaltning, blev hon ombedd att ta fram ett underlag för att arbeta med enprocentsregeln, och såg att andra kommuner valt att lägga pengar avsedda för en specifik byggnad i en fond för konst. Fondens medel fördelas sedan över hela staden i stället för att enbart användas i det aktuella byggnadsprojektet.

Hur skulle en bättre konststatsning i Kiruna kunna se ut?

– Kiruna kommun är omfattande till ytan men har väldigt mycket fokus på centralorten. De pengar som var avsedda för konstnärlig gestaltning har gått till andra områden än konst. Hade man i stället arbetat strukturerat med en vision och en inriktning, hade enprocentsregeln kunnat göra stor skillnad. Det är inte ofta konsten når utanför centralorten och till byarna. Kiruna kommun hade kunnat jobba med konsten som verktyg i byarna och i områden utanför den nya stadskärnan, då människor som bor och verkar utanför centrum sällan kommer in till stan för att ta del av konsten. Det är viktigt att konsten finns tillgänglig i vardagen på andra platser.

”Kiruna kommun skulle kunna tänka mer på vad konsten kan åstadkomma.”

Maria menar att det behövs en strategi för spridning och att det finns exempel där kommuner redan i detaljplaner och sedan vidare i upphandlingar skriver in att konsten ska utgöra en del av platsutvecklingen. Men kommunledningen i Kiruna har valt en annan väg, för att inte försvåra för aktörer som vill bygga i Kiruna.

– Det skulle behövas en person med ansvar för arbetet med enprocentsregeln och de offentliga gestalt-

ningsprocesserna, som ser till att uppdatera beslutsunderlag, tänker kring var kommunen behöver konstnärliga inslag och hur detta sedan praktiskt ska genomföras. Kiruna kommun skulle kunna tänka mer på vad konsten kan åstadkomma, inte bara i dag eller vad den gjorde år 1900, utan vad den skulle kunna bidra med i framtiden. Jag är övertygad om att den kan ta större plats än vad den gör i Kiruna i dag.

Kvarteret Ortdrivaren i Kiruna, som nu har rivits. 1961. Ralph Erskine.
Foto: Börje Rönnberg. ArkDes samling.

Lärande exempel:
Studentboendet Trilling i Stockholm

Modulbygge med känsla för färg

Andreas Hiller,
Hermansson Hiller Lundberg.

I söderförorten Kärrtorp har arkitekterna Hermansson Hiller Lundberg ritat Trilling – tre hus med studentbostäder av enkla trämoduler som smyger sig in både i grannskapets natur och i 1950-talets milda färgskala.

EN SNÄV EKONOMISK ram är vardag för de flesta byggprojekt, och en spännande utmaning att förhålla sig till, tycker Andreas Hiller som är ansvarig arkitekt för studentbostäderna Trilling. Han berättar hur ett ovanligt snabbt projekt, som sett likadant ut hela vägen från skiss till färdig byggnad, kan inspirera kommunernas planavdelningar att ställa högre krav på kvalitet och gestaltning.

Vad var startpunkten för Trilling-projektet?

– Vi hade identifierat den här tomten i Kärrtorp, en ganska brant sluttning som inte verkade ha ett stort rekreativvärde för området. Vi tog med vår idé till byggföretaget Järntorget och utarbetade ett förslag tillsammans med dem om hur man skulle kunna bygga 400 studentbostäder här. Från Stockholms stads sida var man väldigt positiv, och det blev en snabb planprocess som tog mindre än ett år att genomföra. Det som är slående med det här projektet, jämfört med många andra projekt vi gjort, är att de ursprungliga idéerna fått leva kvar, från den allra första skissen fram till färdig byggnad.

Berätta om er gestaltningsidé!

– Vi gjorde allra först en tolkning av 1940–1950-talsarkitekturen i resten av Kärrtorp, med putsfärg i olika kulörer. Vad gäller detaljplanen, så hade även den fångat upp den modernistiska andan. Studentlägenheter byggs ofta i långa rader och med likadana lägenheter. I vårt projekt har vi genom en medveten gestaltning med förskjutningar i sidled och i höjdlid, och genom att byggnaderna klättrar organiskt upp för sluttningen, gjort projektet mer intressant. På ena sidan av husen finns en kommersiell lokal, och på den andra en lite större trapphall i två våningar, som skapar en inbjudande social zon.

– Det här är inget påkostat eller exklusivt projekt, utan vi har haft en begränsad budget och valt standardprodukter till hela bygget. Det finns inga speciallösningar någonstans, eller några anpassningar. Det har inte funnits utrymme att hitta på nya arkitektoniska lösningar eller att ta fram påkostade detaljer, utan vi har arbetat medvetet med färgsättning.

– Huskropparna är huvudsakligen byggda med trämoduler där en lägenhet är en modul. Dessa staplas sedan ovanpå varandra. Denna fas går väldigt snabbt. Grunden är gjuten i betong, och ingjuten i den finns en suterrängvåning med cykelförråd och tvättstugor. Men ovanför den gjutna grunden består samtliga delar av staplade moduler och enkla taklösningar. Även invändigt är allting standard. En platsbyggd bänk i entréerna är i princip den enda speciallösning vi har gjort. Enkla grepp som färgsättningen gör ändå att interiörerna i husen känns omsorgsfullt gestaltade.

← Studentboendet Trilling i Stockholm.
Arkitekt: Hermansson Hiller Lundberg.
Foto: Johan Dehlin.

”Inspirationen kommer från närområdet i Kärrtorp centrum, en klassisk satellitstad, med typiska drag av tidiga förortscentrum med lite av charmig småskalighet”, säger Andreas Hiller.

"Här fick de ursprungliga idéerna leva kvar, från den allra första skissen fram till färdig byggnad."

Har ni jobbat med trämoduler tidigare?

– Ja, vi har gjort ganska många projekt med trämoduler. Det finns ett par olika stora tillverkare. Träbyggnader är även bra ur klimatsynpunkt och projektet är Svanen-märkt.

Vad var det krångligaste med projektet?

– Egentligen var det inte ett krångligt projekt. Det mest komplicerade var hur den gjutna grundplattan och bottenvåningen skulle hänga ihop med trävolym-elementen i de olika planen.

Vad tror du var nyckeln till att den ursprungliga idéen och gestaltningen följde med hela vägen?

– I nästan alla projekt hamnar man i ett läge där man måste spara, vilket leder till att det sparas hej vilt överallt. Detta byggprojekt var en direktanvisning och budskapet från Stockholms stads sida var tydligt – att slutresultatet skulle motsvara det som var planerat från början. Det var viktigt för vårt arbete att känna stadens stöd och att de tyckte att projektet var bra från början till slut.

Påverkar det ekonomin i projektet att man inte har ändrat?

– Bygglösningen var planerad för att inte vara kostnadsdrivande – det är den typen av lösningar som kan klara sig hela vägen – men det hjälper ju alltid projektekonomin att man inte ändrar valda lösningar längs vägen. Det handlar om att projektet var väl genomtänkt från början. Det blev därför enklare för alla inblandade, både konstruktionsmässigt och byggmässigt. I viss mån hängde det ihop med att vi, som gestaltat, fick förvalta vår idé hela vägen. När någon som äger en tomt anlitar oss, så hamnar fokus ofta på ekonomin i stället för på den gestaltade helheten.

Vad i den här processen går det att dra lärdom av?

– En viktig lärdom är att kommunerna bör styra och ställa krav som beställare, även om det kan skapa friktion i samarbetet. Om det inte finns någon som ställer krav eller framför önskemål, finns det alltid en risk att det sparas in på gestaltningen.

När ekonomin bromsar in, finns det chans tror du att det kan bli mer fokus på gestaltning och kvalitet?

– Jag tror tyvärr tvärtom. Det pratas ofta om att lågkonjunkturer är bra för konstnärlig utveckling och att det skulle leda till någon slags intellektuell utveckling inom branschen. Men för byggbranschen är risken stor att ekonomin får styra ännu mer, och att låga priser prioriteras. Men vi på Hermansson Hiller Lundberg gillar den typen av utmaningar. Man måste acceptera läget och ta sig an den kärvare ekonomin på ett engagerat sätt. Det går att åstadkomma mycket med begränsade medel. Man kan skapa billiga lösningar som fungerar lika bra som de dyra.

Vad är du mest nöjd med när det gäller Trilling?

– Jag måste nog säga att jag är nöjd med helheten, och att våra idéer fick leva genom hela projektet. Det är roligt att kunna knyta an, inte bara till Kärrtorp utan till andra förorter från den tiden – som Årsta torg. Modernismen var en intressant tid, särskilt den tidiga lite egensinniga modernismen, innan stilen blev alltför strikt.

Studentboendet Trilling i Stockholm.
Arkitekt: Hermansson Hiller Lundberg.
Foto: Johan Dehlin

Lärande exempel:
Förskolan Hoppet i Göteborg

Anders Hall, projektledare
på Stadsfastighetsförvaltningen,
Göteborgs stad.

Innovation och hållbarhet i alla led

Förskolan Hoppet, eller Förskolan Backa Kyrkogata 11 som den egentligen heter, är inte bara ett hus utan ett viktigt innovationsprojekt. Här testade Göteborgs stad att bygga med så liten klimatpåverkan som möjligt, utan att ge avkall på gestaltning och andra kvaliteter. Projektledare Anders Hall har drivit på för att inte ge upp målet om lägsta möjliga klimatpåverkan.

HOPPET ÄR EN satsning hos Stadsfastighetsförvaltningen i Göteborgs stad, med målet att reducera 90 procent av klimatpåverkan vid byggandet av nya förskolor, skolor och äldreboenden i kommunen fram till 2030. Förskolan Backa Kyrkogata var pilotprojekt för att bygga med så låg klimatpåverkan som möjligt. Resultatet jämfördes sedan med en förskola som nyligen byggts i kommunen, med samma mått och samma planlösning.

Hur startade projektet?

– 2017 fick vi en beställning från kommunfullmäktige på en fossilfri förskola. Under förstudien, som startade 2018, kom vi fram till att det egentligen inte finns några helt fossilfria material, utan vi omdefinierade målet till minskad klimatpåverkan, säger Anders Hall, senior projektledare på Stadsfastighetsförvaltningen.

Enligt tidplanen fick det bara ta sex månader att rita förskolan. För varje bärande del i byggnaden – stomme, grund, tak, klimatskärm – tog projektteamet fram tre till fem alternativ och jämförde på områdena byggbarhet, klimatpåverkan, ekonomi och driftsskede.

– Mitt sätt att styra under dessa sex månader var att kontinuerligt ta tidskritiska beslut för att minska arbetsmängden löpande. Ibland har vi chansat och ibland har vi vetat mer, men det blev ett intensivt halvår för alla inblandade.

Hur såg prislappen ut jämfört med en "normal" förskola i Göteborg?

– Det är vanskligt att säga att det blivit dyrare eller billigare. Att förskolan låg i ett område med höga kulturmiljövärden, och därmed hade särskilda krav på gestaltning och kvaliteter, påverkade projektekonomi mycket. Om vi hade fått mer tid hade vi säkert kunnat minska den totala utredningskostnaden. Då hade vi kunnat avvakta med vissa utredningar, till exempel med

konstruktör eller fuksakkunnig. Nu var vi tvungna att arbeta med flera lösningar samtidigt. Om vi tar bort utredningskostnaderna så ligger vi på motsvarande byggkostnad för förskolan Hoppet som för våra vanliga förskolor.

– Vi hade en tydlig beställning, en tydlig sluttid och en extra budget på 15 miljoner kronor för innovationsdelen av projektet. Förskolan har åtta avdelningar, och vid byggnationen var kostnaden beräknad till 8–10 miljoner kronor per avdelning. I dag ligger kostnaden på mellan 10 och 12 miljoner kronor per avdelning. Vi har inte betalat mycket extra för materialen, utan valt de material som passar på just denna plats. Exempelvis är husgrunden gjord av stål och cellglas, som både bär byggnaden och isolerar den.

I några fall innebar ökade materialkostnader vinster på annat håll, till exempel sparades tid genom att man slapp betongens torkningstid. Utmaningen var att värdera den insparade klimatpåverkan mot ökade kostnader.

– Innovationsprojektet Hoppet handlar om att ta fram lösningar för våra byggnader som sänker klimatpåverkan utan att tumma på kvalitet eller funktion. Vi reflekterade mycket över relationen mellan kalkylen och byggnadens livstid. Är det till exempel bättre att byta till rostfria avloppsrör om de kan hålla i 100 år i stället för 30 år? När vi får en ökad kostnad, exempelvis på husgrunden med 25 procent, betyder det kanske bara 2 procent på hela entreprenaden. De som vill ställa sig negativa till hållbarhetsanpassningar använder ofta argument som inte är avvägda och värderade, de bara konstaterar att det är en risk eller att det blir för kostsamt.

En viktig framgångsfaktor var teamet som arbetade tillsammans för att hitta konstruktiva lösningar. Anders Hall har arbetat nära Andreas Lebisch, som var ansvarig arkitekt på LINK arkitektur, byggentreprenören Derome som levererade byggmaterial, samt mark- och andra underentreprenörer.

Förskolan Hoppet.
Arkitekt: LINK arkitektur.
Foto: Felix Gerlach

Hur har du lett arbetet i teamet?

– Min roll är att hålla i dialogen med de sakkunniga experterna, internt och externt. Med de korta ledtider vi haft, krävs det av mig som projektledare att vara intresserad av och insatt i andras områden, annars gör man inget annat än väntar på svar. Min roll är inte att gestalta, utan att bidra till en bra gestaltning genom att inte ta genvägar. Att vara insatt i materialval tror jag är väldigt nyttigt som arkitekt, att veta vad som går att producera och kunna ifrågasätta en byggare som kanske vill ta lätta genvägar. Om det är dubbelt så dyrt för ett moment, men bara utgör en promille av totalbudgeten, så kan vi ta ett grundat beslut som ger en bättre lösning eller gestaltning.

Utvecklingen går snabbt och många testar nya material och nya sätt att bygga. När Hoppet-projektet startade var det många definitioner som inte var satta, till exempel hur inlagrad koldioxid i trä ska räknas in i kalkylen.

– Vi bestämde oss för att hälften får räknas, då hamnade vi på en bit över noll. Vårt resultat blev med andra ord att vi inte nådde målet. Valet av hållbar stomme, grund och klimatskal är centralt om man vill minska klimatpåverkan. Valen som görs därefter har betydligt mindre effekt.

Samtliga i projektet tyckte att det var intressant att arbeta mot ett rörligt mål vad gäller projektets klimatpåverkan. Entreprenören hade frågat Anders Hall

om han skulle bli nöjd med en koldioxidminskning på 50 procent, men Anders hade hållit fast vid målet om minsta möjliga klimatpåverkan. Arkitekten Andreas Lebisch hade i sin tur erfarenhet av att rita ett NollCO₂-certifierat hus, där man räknat på byggnadens livslängd, och hade föreslagit det som mål.

– Men vi menar att när nyckeln sätts i dörren första dagen, *då* ska skulden vara noll. Vår klimatkris är ju *nu*, inte om 50 eller 100 år, säger Anders.

Men hur mycket en sparad koldioxidekvivalent får kosta är inte enkelt att räkna på. När byggbodarna skulle hyras in var skillnaden i klimatpåverkan mellan alternativen 5 procent, medan skillnaden i pris var 50 procent. Då valde man de billigare bodarna trots högre klimatpåverkan, och lade pengarna på annat som gav bättre effekt. Den största klimatvinsten gjordes genom att 95 procent av betongen valdes bort tidigt i projektet.

Innovationsatsningen Hoppet går vidare och nästa förskola ska byggas med fokus på återbruk. Många vill bygga nytt men utmaningen är att låta bli, menar Anders Hall.

– Nu ska vi återbruka med ekonomi som ledstjärna och med utebliven klimatpåverkan som positiv bieffekt, då blir de som betalar gladare. Jag tror utvecklingen mot klimatmedvetet byggande kommer att vara krisdriven. Om det alltid är enklare och billigare att bygga nytt, så kommer ingen att tvingas till att göra hållbara val när vi utvecklar de byggda miljöerna.

Förskolan Hoppet.
Arkitekt: LINK arkitektur.
Foto: Felix Gerlach

Förskolan Hoppet i Göteborg.
Foto: Felix Gerlach

Lärande exempel:
Förskolan Hoppet i Göteborg

Gestaltning och innovation i samklang

Andreas Lebisch, ÅWL arkitekter,
tidigare ansvarig arkitekt på LINK arkitektur.

Eftersom byggnader i dag ska klimatdeklarerars⁴⁰ måste hela branschen titta på vad som förorsakar mest koldioxidutsläpp i byggskedet. Sätten att sänka utsläppen på är flera. Den ansvarige arkitekten Andreas Lebisch påpekar att det är viktigare att fokusera på helheten än att spara in på enskilda delar.

NÄR LINK ARKITEKTUR kom in i arbetet med förskolan Hoppet, var det i stort sett fastställt hur byggnaden skulle se ut. Stadsfastighetsförvaltningen på Göteborgs stad hade redan tagit fram en övergripande gestaltning.

Vilken var er uppgift i projektet?

– Den stora uppgiften för oss var att revidera materialtillgången genom återbruk och nya byggmaterial, samt att minska klimatutsläppen genom val av material. Det var ett väldigt tidspressat projekt, samtidigt som många nya idéer kring byggmetoder behövde utredas, säger Andreas Lebisch.

– Fokus har tidigare legat på energieffektivisering och cirkulär energi, det vill säga vad som krävs i driftskedet. Det som däremot inte var så tydligt när vi började arbeta med förskolan Hoppet var vilken påverkan byggskedet har. För innovationsprojektet Hoppet blev fokus att använda så lite fossila material och så lite fossil energi som möjligt.

Anders Hall, som är uppdragsansvarig för Göteborgs stad, satte ramarna för innovationsprojektet och samlade konsulter från professioner i hela byggkedjan.

– Anders var en central person i arbetet. Han gav sig inte förrän klimatavtrycket från våra materialval och val av byggmetoder var så lågt som det bara går. Det var modigt att inte arbeta med ett definierat ramverk, utan att i stället öppna upp för innovation och nya idéer. Innovationsprojektet Hoppet handlade om att jämföra klimatpåverkan från olika byggmetoder. Projektteamet tittade på fastighetens alla delar tillsammans med bland annat konstruktör, akustiker och brandexperter. Under systemhandlingsskedet och bygghandlingsskedet kom det fram nya idéer. Projektteamet arbetade nära varandra för att direkt kunna undersöka vad föreslagna ändringar skulle ge för resultat och påverkan på andra delar.

– Allt som handlar om hållbarhet, men i synnerhet klimatpåverkan, är en fråga som måste ses som en helhet. Det går inte att titta på enskilda delar av huset, utan delarna påverkar varandra om man skruvar lite här och lite där. När man i stället backar och ser den större bilden går det verkligen att göra stor skillnad.

Vad ger störst klimatvinst?

– Att spara in på material påverkar klimatkalkylen positivt, och det blir även billigare för byggprojektet. En viktig del är husgrunden. Vi jämförde en vanlig betongplatta på mark med en varmgrund. Varmgrunden har den nackdelen att den bygger upp ganska högt över mark och skapar tillgänglighetsproblem. Valet hamnade i stället på en grund byggd med Koljern, en produkt av återbrukat krossat glas som packas i lådor av lättmetall, vilket gör den både isolerande och hållbar.

Jämfört med en liknande förskola som byggdes av Göteborgs stad två år tidigare, i samma storlek och med nästan samma planlösning, blev förskolan Hoppets klimatpåverkan 70 procent lägre. Slutnotan blev 90 kilo koldioxidekvivalenter per kvadratmeter.

Berätta om gestaltningen!

– Den ledande principen i gestaltningen var att hålla materialet så synligt och naturligt som möjligt. Jag tycker själv att det blir finare med synliga material, och billigare både kostnads- och klimatmässigt. Fasaden är gran från Norrland, som inte är impregnerad eller målad. Beroende på väderstreck kommer den att gråna lite olika. Det underlättar att inte ha en slät fasad, då syns inte det fläckiga i patinan lika tydligt, utan ger en mer tredimensionell effekt. Huset får ett intressant ansikte utåt även med de stora fönsterboxarna som öppnar upp mot omgivningen. Jag tycker att resultatet

40 Boverket. (1 oktober 2021). *Klimatdeklarationer av byggnader*. Boverket.se.

skapar en välkomnande effekt, och bidrar till en viktig koppling mellan ute och inne med sina fönsternischer där barnen kan sitta och leka.

LINK arkitektur har även gjort interiören. De använde korkmatta på golvet och kubbgolv i de delar av byggnaden som behövde slitstarka ytor, som trappor och kapprum. Möblerna kommer från Göteborgs stads eget stora återbrukslager. Även några komplementbyggnader fanns med i uppdraget och fick bli testbäddar för ny byggt teknik.

– Vi använde bland annat stampad lera och hampakalk. På en av byggnaderna använde vi återbrukat tegel från ett annat projekt i Göteborgs stad, och gjorde en fasad där teglet blandades med glasstenar och lösvirke. I strategin ingick att använda lokala material nära byggsplatsen. Det innebar mycket växtbaserade och förnyelsebara material.

Vad lärde du dig under arbetet med förskolan Hoppet?

– Det viktigaste är att ha ett robust koncept att jobba utifrån, och att konsulter, entreprenör och beställare drar åt samma håll. Då blir det enklare att få fram nya idéer. Avvägningar som behöver göras tenderar annars att landa

i de konventionella byggmetoderna. Byggbranschen är en seg industri, som återvänder till det som testats och är beprövat. Det finns samtidigt bra anledningar till det, ett hus ska stå i minst 100 år. Jag önskar dock att det fanns ett större intresse för innovativa lösningar, som utmanar de konventionella byggsätten. Med projekt som förskolan Hoppet kan vi visa att det går att minska koldioxidutsläppen från våra byggnader till betydligt lägre nivåer än vi trodde var möjligt.

– När gestaltning och innovation hänger ihop blir det som bäst. Det betyder bland annat att jobba med material och utformning tillsammans så mycket som möjligt. Fönsterboxarna har, som tidigare nämnts, flera funktioner. Man kan sitta både på utsidan och insidan, de skärmar av för bländande solljus och man kan täcka dem helt och hållet om det behövs. Det är en ljusmässig utmaning att ha stora öppningar och fönster i byggnader, då man vill ha in lagom mycket ljus för att skapa goda ljusförhållanden. Den typen av detaljer är viktiga för att skapa en bra inomhusmiljö. Vi ville inte bara genomföra ett bra forskningsprojekt, utan skapa en riktigt bra förskola.

Förskolan Hoppet i Göteborg.
Foto: Felix Gerlach

“Det var modigt att inte arbeta med ett definierat ramverk, utan i stället öppna för innovation och nya idéer.”

Cecilia Gärde,
Mareld landskapsarkitekter.

Illustration:
Mareld landskapsarkitekter.

Lärande exempel:
Förskolan Hoppet i Göteborg

Minimera för att bevara

Även utemiljön på förskolan Hoppet hade beslutade mål avseende klimatavtryck. Ledorden för Mareld landskapsarkitekter var att minimera ingrepp, återbruka, använda biobaserade material och att hitta material lokalt. För att kunna behålla befintliga stora träd i den blandskog som fastigheten ligger i och för att undvika att spränga, placerades huset med omsorg i terrängen.

ATT HITTA SIFFROR för att följa upp utemiljöns klimatpåverkan var en utmaning 2019–2020 när arbetet med förskolan Hoppet pågick. Det har hänt mycket de senaste åren, menar Cecilia Gärde som arbetar som landskapsarkitekt på Mareld i Göteborg.

Hur jobbar ni med klimatpåverkan vid utformningen av utemiljön?

– Vi som arbetar med landskapsfrågor har inte samma krav på oss att redovisa projektets klimatpåverkan, som man gör inom husbyggnadsprojekt. Men grundkännedom om material har vi. Betong och metaller är det som ökar klimatutsläppen mest. Vi behöver också minimera användningen av konstgräs och gummiastfalt. Vi som landskapsarkitekter arbetar vanligtvis inte med något klimatberäkningsverktyg ännu, men arbetet med förskolan Hoppet gav oss en stor kunskapsskjuts inom klimatområdet och nu tar vi frågorna på större allvar. Vi tog bland annat fram en egen metodik.

Framför allt tycker Cecilia att arbetet med förskolan Hoppet gav Mareld incitament att sätta ord på vad och hur deras projekt påverkar klimatet, och de kan därmed lättare sälja in kompetensen till beställare. Landskapsarkitekterna arbetade med ett antal checkboxar som

skulle uppfyllas. Dessa var att minimera påverkan på platsen, att använda enbart biobaserade material, att jobba med återbruk och att minska energiförbrukningen.

Vilka var framgångsfaktorerna i projektet som du ser det?

– Det bästa med projektet var att vi hade så bra samverkan. Alla ville verkligen flytta berg. Husets placering var viktig, både för att man skulle undvika att spränga och för att kunna behålla den befintliga naturen. Det var en väldigt fin tomt med höga biologiska värden och lekvärden, säger Cecilia.

Även om det var mest naturmark, skulle utemiljön kännas genomtänkt och gestaltad. Mareld ritade platspecifika lekstrukturer i svenskt trä då det var viktigt att personal och föräldrar upplevde att de fick något med tydligt lekvärde utöver det naturen kan erbjuda. Pedagogerna ville även ha lite hårdgjord yta runt själva byggnaden.

– Vi tog även tag i naturmarken genom vår gestaltning, för att på så sätt leda ut barn och pedagoger. Det vi tillförde var biobaserade material, stenar som grävdes fram och material från träd som behövde tas ner. Utemöblerna hämtades från Göteborgs stads

Att minimera är alltid vårt första val, att undersöka vad som ger minsta möjliga påverkan och vilka värden vi kan bevara. Som landskapsarkitekt vill man alltid arbeta så, men det var fantastiskt att det också var efterfrågat i beställningen, säger Cecilia Gärde på Mareld landskapsarkitekter.
Foto: Isak Bodin

återbrukslager. Entreprenören löste även mycket med sina egna lager och kontakter. Till exempel fick vi en jättefin granittrappa, som vi kanske inte hade kostat på projektet annars. Alla hjälpte till att arbeta lösningsinriktat och det ledde till en hög kvalitet på projektet.

Det är viktigt att få med materialet tidigt i processen när man arbetar med återbruk, vilket var en värdefull lärdom för Mareld. Till exempel användes nerklassade markplattor som skulle ha krossats. Det gjorde att entreprenören fick dra igång en ny process kring hur de skulle arbeta med återbrukat marksten. Alla beslut gav ringar på vattnet. Att använda lokalproducerat material var en annan lösning som Mareld arbetade strukturerat med.

– När vi behövde stenmjöl drog vi en ring runt Göteborg för att se vilka företag inom en viss radie som sålde den nyans vi ville köpa. Sedan gjorde vi likadant med växterna. Vi gick till botten och gjorde noggrann efterforskning inom varje delmoment.

Blev det stor skillnad på gestaltning jämfört med ett projekt utan tydlig klimatprofil?

– Den stora skillnaden, tycker jag, är att vi jobbade i nära samarbete med utförarna. Det blev en enklare gestaltungsprocess på ett sätt, men med högre detalj-

eringsnivå. Till exempel är det svårt att bygga nära träd, då det påverkar deras rötter negativt. Alternativet kanske är att helt ta bort träden. I dag jobbar man mycket antingen eller. Detta projekt blev mer platsanpassat, och byggde på ett nära samarbete med entreprenören.

– Det behöver inte vara så komplicerat att bygga hållbart. Man måste välja en tomt som har en del värden från början. Man får heller inte ge upp vid första lilla hinder. Det känns upplyftande att samtliga i kedjan ville göra sin del. Alla vill ju jobba hållbart, om det finns en beställare som är beredd att driva frågorna.

Har ert arbetssätt förändrats efter det här projektet?

– Ja, väldigt mycket. Vi har börjat arbeta med återbruk på ett mer kvantitativt sätt och har till och med tagit fram en återbruksbok. När vi jobbar med återbruk nu, försöker vi få med det i offerterna från början. Hittar man material tidigt i projektet, så kan det utgöra en utgångspunkt för hela designen. Men ibland är det svårt att få återbrukade produkter och biobaserade material godkända enligt säkerhets- eller kemikalielagstiftning. Även befintliga regelverk, som har ett bra syfte, kan bli lite stolpiga när man ska hitta nya sätt att jobba.

Lärande exempel:
Konstprojekt i Norrbottens byar

Birgitta Linhart,
konstnär och stensulptör.

Gestaltning som gemenskap

Under många år har konstnären och stensulptören Birgitta Linhart tillsammans med byar runt om i Norrbotten skapat konst som berättar om platserna och människorna som lever där. Det senaste projektet gjordes i Bredåker, där minnet av en gammal kvarn fick nytt liv.

EN ÖPPEN MEDSKAPANDE process med invånarna som både utförare och mottagare, är grunden i Birgitta Linharts *land art*-projekt i Norrbottens byar, som finansieras av Region Norrbotten och Bodens kommun. Här berättar hon om sin metod, och hur rollen som konstnärlig ledare kan resultera i konstverk med starka rötter som lever länge på platsen.

Berätta om din arbetsmetod!

– Det brukar börja med att jag träffar någon person i byn som är väldigt engagerad. Då berättar jag ganska länge om projektet, så att den personen kan bli mitt språkrör i byn. På första mötet med byborna visar jag bilder av projekt som jag gjort, så att alla kan se vilka möjligheter som finns utan att bli alltför styrda. Sedan börjar en process, där jag försöker lyfta fram vad som är speciellt i deras by och vad de vill berätta om. Ofta är det en plats som kanske har blivit förfulad, eller lämnad åt sitt öde. Ibland handlar det om den historiska anknytningen, en händelse som har varit, eller ett arbete som gjorts på platsen.

– När vi vet vilken historia de vill berätta, går vi till platsen och kollar vad det finns för material. Då brukar det födas många olika idéer. Det hjälper mycket att komma ut till en plats. Det är även viktigt att utgå från vad man har för kompetenser i byn, om det finns någon som kan köra en traktor eller om vi ska hyra in det. Om det är ett gäng äldre damer som är med i gruppen kan vi inte göra ett verk där vi behöver ligga på knä och jobba, det brukar komma ganska naturligt.

Vilken roll har du som konstnär i processen?

– Jag betraktar mig som konstnärlig ledare, men jag har inte den slutgiltiga rösten. Jag driver vidare och tar nästa steg, och kanske kommenterar om jag tycker att något i formen inte känns bra. Ställer man rätt frågor så kan byborna också svara, det finns i dem att se att formen inte funkar. Jag vill ge en känsla av att jag bara lyfter

fram deras kunskande. Men ibland står man och stampar och kommer inte vidare. Då är det viktigt att inte gå in och försöka fixa, utan kampen kan vara plågsam och lustfylld och oerhört kreativ samtidigt. Så kan det även vara när man jobbar med egna verk som konstnär. Att jag kommer tillbaka många gånger gör att vi får en speciell relation. Som workshopledare vill jag låta det ta tid, det ger så mycket mer tillbaka. Jag vill att de bybor som jag arbetar med ska känna att det är deras verk, med starka rötter i byn och som berättar något om dem.

Varifrån kommer inspirationen till ditt arbetssätt?

– Jag hade stött på *land art* genom mindre kurser, och ordnade en kurs med finske konstprofessorn Timo Jokela, där jag fick en mängd verktyg och ingångar att använda.

Hur många från en by brukar vara med?

– Det kan vara allt från fem till trettio personer. Även om det bara är fem personer i en by som deltar så kan det ha betydelse. Alla kan uppskatta att de har ett konstverk som byn har gjort, och kan känna sig stolta även om de inte har deltagit.

– Ibland är det småföretagare i byn som tänker på turister som ska hitta dit, men jag menar att det vi gör är för bybornas skull, det är för att de själva ska få en konstupplevelse. Om någon annan kan ta del av konstverket så är det bara ett plus. Det är ju ett volontärt arbete och deltagarna riskerar att tappa energi om de känner att det är en beställning.

– I flera av byarna tar byaföreningen hand om platsen och verket. De kanske klipper gräs eller sätter dit en bänk eller bord och grillplats. Det känns som att kyrkan tappat sin roll som samlande punkt, och det finns inte samma naturliga mötesplatser, men det finns ofta byaföreningar som samlar människor och även konstverket kan bli deras mötesplats.

”Det gäller för mig att inte klampa på, utan låta processen ha sin gång.”

Berätta om hur ni jobbade i Bredåker!

– Byborna visste från början inte vad de ville berätta, men kom fram till att vi kunde använda stenar från den gamla kvarnen som låg vid deras bygdegård. Det blev naturligt att bygga konstverket utanför bygdegården, där marken tillhör kommunen. Bredåker är egentligen flera byar – norra, södra, nedre och övre Bredåker. Vi utgick från en stor sten och hade dialog om hur vi skulle placera kvarnstenarna runtomkring. Sedan gjordes allt underarbete med att ta bort gräsmatta och lägga markduk och grus.

– Under lång tid diskuterade vi fram och tillbaka och gjorde lite tester hur stenarna skulle balanseras. Byborna ville även göra en skulptur av kornet som använts i kvarnen. Jag kan erkänna att jag inte kände att någon av planerna skulle funka, varken vad gäller material eller vem som skulle göra skulpturen. Men då gäller det att inte klampa på, utan låta processen ha sin gång. Jag vet inte heller exakt hur vi ska göra och det blir så negativt att säga att det inte går.

– Men jag tog mina stenverktyg och vi pratade ihop oss om formen. Vi använde markkritor och hällde vatten på stenen. Alla tog sin stund vid kritan och tittade på hur formen kunde bli. När jag föreslog att vi skulle karva in kornet i stenen var alla med på tåget. Många testade att karva i stenen tillsammans med mig. Jag beställde även bladguld att lägga i. Jag åkte dit kvällen före och la limmet. På morgonen samlades vi och fäste bladguldet, vilket blev en fin avslutning. Vi högg även in en text på bondska med lufthammare: ”När västanvinden blåser så torkar kornet.” Att skriva på bondska har jag stött på i flera liknande sammanhang, och det känns viktigt då bondskan håller på att försvinna.

Vad händer när verket är färdigt?

– Jag är alltid noga med att vi ska ha en invigning. Byborna får välja vem som ska vara med, det kan vara kommunalrådet eller en kulturchef. Det hålls tal och verket presenteras och vi fikar tillsammans. I Bredåker träffades vi första gången i maj, lade bladguldet i september, men bestämde att vänta med invigningen till Bredåkersveckan som hålls i juli.

Konstprojekt i Södra Bredåker i Norrbotten.
Foto: Birgitta Linhart

Del 3

Medskick —
vägen framåt

Medskick – vägen framåt

ArkDes medskick och förslag på åtgärder

ArkDes medskick och förslag på åtgärder

ArkDes har i uppgift att följa upp det nationella målet för arkitektur, form och design, och vid behov föreslå åtgärder som kan stärka politikens måluppfyllelse. I den här rapporten lyfter ArkDes fram områden där ny kunskap, initiativ och insatser behövs. Nedan presenteras några av dessa i form av medskick till regeringen med förslag på åtgärder, med syfte att stärka det framtida arbetet inom politikområdet.

Samordning och stärkt ansvarstagande inom staten

I propositionen⁴¹ lyfts statens roll och vikten av statens agerande som en förebild för andra. Vikten av samverkan mellan myndigheter, möjligheter till erfarenhetsutbyte mellan statliga aktörer samt gemensamt kunskapsbyggande i syfte att nå politikens mål lyfts särskilt.

Politikområdet Gestaltad livsmiljö berör stora delar av samhället och spänner därmed över flera departement och nationella myndigheters ansvarsområden. De ministrar som i februari 2018 presenterade propositionen *Politik för gestaltad livsmiljö* var dåvarande kulturministern, miljöministern och bostadsministern. I dag berörs Kulturdepartementet och Landsbygds- och infrastrukturdepartementet direkt, men även exempelvis Klimat- och näringslivsdepartementet, Socialdepartementet och Finansdepartementet.

Det är också många statliga myndigheter, under olika departement, som arbetar med politikrådets frågor. Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd är några, men också exempelvis Statens fastighetsverk, Svenska kraftnät, Trafikverket samt länsstyrelserna.

För att staten, både på departementsnivå och myndighetsnivå, ska kunna agera förebildligt behöver fler berörda departement engageras i bevakning och finansiering av genomförandet av politiken. Ansvarsfördelning och uppföljning av frågor behöver tydliggöras för att politikområdet ska få genomslag i samhället.

Ökade incitament för investeringar i kvalitativ gestaltning

Den övergripande målsättningen för politiken för gestaltad livsmiljö är att stärka politikrådets inflytande i berörda samhällsbyggnadsprocesser och därmed bidra till formandet av en långsiktigt hållbar och väl gestaltad livsmiljö. I propositionen lyfts att investeringar i god kvalitet lönar sig då de dels bidrar till bättre miljöer för individer och samhälle och därmed till högre livskvalitet, dels till lägre förvaltningskostnader för den byggda miljön.

I propositionen beskrivs också att en god hushållning med resurser bland annat kan vara att bevara och utveckla befintlig bebyggelse. Detta då man både återanvänder materiella resurser och tar tillvara på det arbete som tidigare investerats vid produktionen. Rivningar och ombyggnader kan innebära att sådana resurser går förlorade. Likaså kan oförsiktiga renoveringar av befintligt byggnadsbestånd leda till kulturhistoriska värden och kvaliteter ersätts med kortsiktiga lösningar i mindre kvalitativa och icke hållbara material. I propositionen konstateras att hantverksmässig kunskap inom förvaltning och byggande samt kunskap om kulturhistoriska värden och sammanhang är viktiga förutsättningar för att undvika förvanskning och resursslöseri.

Samtidigt befinner sig samhället i en lågkonjunktur. Incitamenten att uppnå de delar i det nationella målet som rör hållbarhet och kvalitet, och att ta tillvara och utveckla estetiska, konstnärliga och kulturhistoriska värden, är i dagsläget låga. Här har den offentliga sektorn ett ansvar att verka förebildligt – även under lågkonjunktur. Det kan ske till exempel genom att statliga myndigheter och bolag, som i sin verksamhet är byggherrar och fastighetsförvaltare, har som krav att avsätta medel för att säkra hållbar och kvalitetsdriven gestaltning vid ny-, om- och tillbyggnad, med hänsyn tagen till befintliga värden på platsen. Likaså att de i sin roll som beställare uppmannas att vid upphandlingar ställa ”skall-krav” kring

Naturmolnet, Malmö.
Landskapsarkitekt: Växtvärket
Foto: Växtvärket

hållbarhet och kvalitet i gestaltningen samt att kommuner och regioner uppmuntras att göra detsamma genom att främja arkitektur och livsmiljöer med hög hållbarhet och kvalitet.

Ökad värdering av kvalitet och hållbarhet

Det räcker dock inte med ökade incitament. För att göra ett skifte till en grön omställning med goda gestaltade livsmiljöer behöver stads- och samhällsplanering utvärderas och mätas på fler grunder än kortsiktiga ekonomiska mätetal. I den pågående samhällsomvandlingen behöver de redan byggda miljöernas värden säkras och ses som en resurs. Parallellt behöver nya processer, kombinationer och användningsformer för hållbara material tas fram genom nyskapande och innovativ arkitektur, form och design.

Modeller för långsiktigt arbete med hållbarhetsfrågor och ekonomiska beräkningsmodeller som inkluderar långsiktiga perspektiv vad gäller samhällsnytta behöver utvecklas. Likaså hur kortsiktiga respektive långsiktiga materiella och immateriella värden och vinster ska kunna värderas. Byggbranschens aktörer behöver sedan stärkas i att se de värden som skrivs fram i politikområdet samt att översätta dessa värden till mått som går att jämföra med ekonomiska värden. En ökad värdering av frågor kring kvalitet och hållbarhet har stor påverkan på utvecklingen.

Kunskap och forskning inom gestaltad livsmiljö

I propositionen trycks det särskilt på att den statliga politiken för arkitektur, form, design, konst och kulturmiljö aktivt ska främja en bred och tvärssektoriell kunskapsutveckling inom forskning samt genom utbildning riktad till branschens aktörer. Då praktisk kunskap, erfarenhet och omdöme är centrala förmågor för politikens genomförande, behöver dessa aspekter också bättre tas tillvara och utvecklas.

Ny kunskap om gestaltad livsmiljö behöver tas fram, såväl genom praktiska forskning som genom grund- och tvärvetenskaplig forskning. Kunskapen behöver också samlas, tillgängliggöras och spridas till berörda aktörgrupper. ArkDes har ett särskilt uppdrag att agera mötesplats inom arkitektur, form och design. Därmed har ArkDes redan i dag ett ansvar för regional och lokal samverkan. För att få ökad spridning, regional förankring och brett genomslag för arkitektur-, form- och designpolitiken för hållbara gestaltade livsmiljöer kan ArkDes som förstärkt center för praktiska forskning och innovation utveckla sitt samarbete med befintliga institutioner och stödja utvecklingen av andra regionala och lokala mötesplatser inom arkitektur, form och design. Det skulle leda till en ökad kunskap och en ökad kunskapspridning, en förutsättning för att politikområdet gestaltad livsmiljö ska få ett än bredare genomslag.

41 Prop. 2017/18:110 Politik för gestaltad livsmiljö.

Tidigare års medskick och förslag på åtgärder

Nedan presenteras en sammanställning över medskicken och förslag på åtgärder i åiterrapporteringarna till regeringen 2020, 2021 och 2022.

År 2020 och förslagens nummer:

Medskick och åtgärdsförslag

2020

2020:1 EN BRED POLITIK MEN SMALA UPPDRAG

Bakgrund och medskick: Medskicket poängterar vikten av att inte närma sig Politik för gestaltad livsmiljö utifrån stuprören arkitektur, kulturvärden och konst utan att fokusera mer på frågor som ligger på tvärs som påverkansmöjligheter, trygghet, hälsa, klimat, energi, segregation m.m.

Förslag 1: Att det poängteras i respektive myndighetsuppdrag (för samverkansmyndigheterna Boverket, RAÄ, ArkDes och Statens konstråd) att hela gestaltad livsmiljö-begreppets innebörd och bredd ska beaktas i arbetet.

Förslag 2: Att de formella verktygen – som lagar och ekonomiskt stöd – kompletteras med informella styrmedel som nätverk, kunskapshöjande och främjande insatser.

2020:2 ÖKAD KUNSKAP GER DELAKTIGHET

Bakgrund och medskick: Politik för gestaltad livsmiljö trycker på att metoder som byggs upp kring gestaltningsprocesser kan bidra till ökad inkludering och ökat demokratiskt deltagande i stads- och samhällsutvecklingen. För att möjliggöra detta behöver dock de yrkesverksamma inom området (arkitekter, designer, konstnärer, antikvarier, byggherrar m.fl.) få ökad kunskap om hur allmänheten kan involveras på bästa sätt. Likaså behöver kunskapen om Politik för gestaltad livsmiljö hos allmänheten öka.

Förslag 1: Att ta fram fler goda exempel på hur ett ökat medborgardeltagande kan åstadkommas. SKR anges ha en central roll.

2020:3 DÅLIG GESTALTNING KOSTAR

Bakgrund och medskick: Att prioritera kvalitet och hållbarhet framför kortsiktiga ekonomiska överväganden utgör en av det nationella målets delpreciseringar. Det saknas dock en samstämmighet i de modeller som används för att arbeta med hållbarhetsfrågor, likaså saknas ekonomiska beräkningsmodeller som bland annat inkluderar ett långsiktigt perspektiv vad gäller samhällsnytta. Pågående projekt som BRP+ och SIGURD nämns.

Förslag 1: Att följa frågan de kommande åren.

Förslag 2: Att samverkansmyndigheterna genom Rådet för hållbara städer gemensamt bidrar till nya metoder och sprider kunskap om dessa.

2020:4 HÅLLBARHET I UPPHANDLING

Bakgrund och medskick: I Politik för gestaltad livsmiljö lyfts att ett medvetet upphandlingsförfarande i offentlig sektor är grundläggande för att säkra kvalitet och hållbarhet i samhällsbyggandet.

Förslag 1: Att ta fram kunskapsunderlag kring kvalitativa boendemiljöer och offentliga miljöer ur ett bredare perspektiv och hur dessa kan upphandlas. Medskicket/förslaget rör även cirkulärt tänkande och upphandling av processtöd för delaktighet.

2020:5 FÖREBILDIGHET GER STOLTHET

Bakgrund och medskick: Att det offentliga ska agera förebildligt lyfts särskilt i Politik för gestaltad livsmiljö. Kunskapen bland statliga fastighetsägare och förvaltare bedöms dock fortfarande vara låg.

Förslag 1: Att lyfta fram goda exempel och att kommunicera kring gestaltningens nyttor. Samverkansmyndigheterna anges ha en central roll.

Förslag 2: Att lyfta politiken Gestaltad livsmiljö i de uppdrag som ges genom ägardirektiv och instruktioner (och regleringsbrev) till statliga myndigheter, detta för att ytterligare stärka politiken och förmedla en vidd av målsättningar och koppla ihop flera frågor.

2020:6 FLEXIBILITET OCH ÅTERBRUK

Bakgrund och medskick: Centrala framtidsfrågor inom politikområdet är flexibla byggnader och planer, samt att återbruka byggnader och byggmaterial. En annan central fråga är behovet av att stärka förutsättningarna för en god och långsiktigt hållbar förvaltning av arkitektoniska, kulturhistoriska och konstnärliga värden vid förvaltning och underhåll av samhällets gemensamma miljöer och byggnader.

Förslag 1: Att verka för bättre incitament för återbruk och fler/flexibla funktioner i byggnader och planer.

Förslag 2: Att verka för att kommunerna i planprocesserna aktivt ser till det långsiktiga perspektivet för de byggnader som planeras och senare ska förvaltas.

2020:7 GEMENSAMMA RUM

Bakgrund och medskick: Stadens gemensamma rum som gator, parker och torg är en central fråga inom Gestaltad livsmiljö-politiken. Hur nya stadsdelar kan utformas för att möta dagens behov av rekreationsytor är en stor utmaning, särskilt för de större städerna. Likaså hur biltrafik och befintliga trafikytor kan omvärderas för att möta nya behov och transportsätt.

Förslag 1: Att lyfta gaturummens utformning i relation till mobilitet.

Förslag 2: Att lyfta betydelsen av säkra friytor för fler.

2020:8 VÄGEN FRAMÅT

Bakgrund och medskick: För att komma framåt och för att uppnå politikens ambitiösa mål krävs omfattande insatser inom flera samhällssektorer. Politiken är bred och tvärspektoriell och utgör en bra start för samverkan, samarbete och synergieffekter.

Förslag 1: Att verka för att de yrkesverksamma, det vill säga de som arbetar med byggande och gestaltning i sin vardag, ser möjligheten med politiken och både tar ordet/diskussionen och mer plats.

Förslag 2: Att verka för att allmänheten/brukarna bjuds in i processen kring utformningen av framtidens livsmiljöer.

År 2021 och
förslagets nummer:

Medskick och åtgärdsförslag

2021:1 ANSVAR OCH VISIONER FÖR BOSTADSBYGGANDET

Bakgrund och medskick: Att bostadsbyggandet genomsyras av långsiktiga tids- och kvalitetsperspektiv är grundläggande för omställningen till ett hållbart samhälle. Dock hämmas en god utveckling i dag av kortsiktiga ekonomiska överväganden och av att marknadskrafter tillåts sätta agendan, vilket bland annat visar sig i kvaliteten på det byggda.

Förslag 1: Att nybyggnation bör hanteras som en möjlighet att bygga med hållbarhet och kvalitet och att staten tar ett ökat ansvar för bostadsutvecklingen ur detta perspektiv och formulerar tydliga visioner inom detta område.

Förslag 2: Att stärka allmännyttans roll att ligga i framkant gällande hållbarhet och god gestaltning i hela landet, detta kan exempelvis ske genom att lagen (2010:879) om allmännyttiga kommunala bostadsaktiebolag kompletteras med en fjärde punkt i första paragrafen (portalparagrafen) om att bolaget i allmännyttigt syfte "främjar arkitektur och livsmiljöer med hög hållbarhet och kvalitet".

Förslag 3: Att kommunerna uppmanas att använda samtliga verktyg de har för att uppnå hållbarhet och kvalitet i de byggda miljöerna, exempelvis markanvisningar, riktlinjer för bostadsförsörjningen, den fysiska planeringen och allmännyttan. Likaså att dialogen kring dessa frågor stimuleras, mellan kommunerna och lokala aktörer, regionen med flera.

2021:2 UNISONT AGERANDE FÖR HÅLLBARHET OCH KVALITET

Bakgrund och medskick: Staten behöver agera unisont för att stärka gestaltningens roll i samhällsutvecklingen. Likaså behöver staten hänga med i utvecklingen – bland annat kring återbruksfrågor – både vad gäller nya initiativ och kunskapsbyggande.

Förslag 1: Att kvalitet, hållbarhet och skönhetsvärden genomsyrar alla de utredningsdirektiv, utlysningar och regleringsbrev som på något sätt berör fysisk gestaltning och bebyggelse. Signalerna från politiken behöver vara mycket tydliga med att detta är en prioriterad fråga.

Förslag 2: Att statens planerade åtgärder gällande införandet av klimatdeklarationer (där hållbarhet och kvalitet berörs) bör ske snabbare. Likaså att statliga aktörer tar täten kring dessa frågor.

2021:3 ÖKADE INCITAMENT FÖR ATT ARBETA MED GOD GESTALTNING

Bakgrund och medskick: Kommuner och regioner (och andra berörda aktörer) behöver bli bättre på att arbeta aktivt med gestaltungsfrågor, bland annat genom att vara medvetna beställare. Samverkansmyndigheterna har ett stort ansvar att sprida verktyg, metoder och kunskap samt stötta berörda aktörers arbete kring Politik för gestaltad livsmiljö.

Förslag 1: Att regionala forum för erfarenhetsutbyte stärks ytterligare. Likaså att stödpengar öronmärks för regionala strategiska gestaltningskompetenser och antikvariska kompetenser, som stöd till framför allt de små kommunernas arbete med gestaltad livsmiljö.

Förslag 2: Att ett utbildningspaket kring arkitektur, design och stadsutveckling (konst och kulturmiljö) tas fram för lokalpolitiker i likhet med det danska utbildningspaketet som DAC (Dansk Arkitektur Center) tagit fram.

2021

2021:4 ÖKAT FOKUS PÅ SOCIAL HÅLLBARHET – I HELA LANDET

Bakgrund och medskick: Enligt det nationella målet ska gestaltningen bidra till jämlika och mindre segregerade samhällen. Kunskapen kring hur detta arbete ska göras i praktiken och hur sociala värden kan integreras i både gestaltning och förvaltning rent praktiskt är fortfarande låg.

Förslag 1: Att ett konkret kunskapsunderlag om hur gestaltning kan vara ett verktyg för exempelvis inkludering, förbättrad folkhälsa och jämlikhet tas fram. Ett kunskapsunderlag som omfattar olika typer av geografier och överbryggar glappet mellan teori och praktik.

Förslag 2: Att ta fram finansiella stöd utan krav på samfinansiering för att (framför allt till små kommuner) för att kunna genomföra tillfälliga experiment eller tester i mindre skala.

2021:5 HÅLLBAR UTVECKLING EFTER COVID-19-PANDEMIN

Bakgrund och medskick: Covid-19-pandemin ledde till både kriser och snabba samhällsförändringar, vilka bland annat mynnade ut i förändrade sätt att använda våra livsmiljöer. Hur kan denna typ av utveckling (i kölvattnet av en kris) hanteras på ett sätt som skapar livskraft, hållbarhet och ökad jämlikhet i linje med politiken?

Förslag 1: Att forum för erfarenhetsutbyte skapas och kunskap delas om hur pandemiers konsekvenser kan hanteras på bästa sätt.

Förslag 2: Att staten och berörda myndigheter tillhandahåller stöd, vägledning och kunskap inom området.

År 2022 och
förslagens nummer:

Medskick och åtgärdsförslag

Inom fyra teman, ett övergripande och tre som täcker hållbarhetens tre dimensioner, presenterades medskick med förslag på åtgärder för att stärka det framtida arbetet inom politikområdet:

- 1. Gestaltad livsmiljö som redskap för ett samhälle i transformation**
– ArkDes som förstärkt center för praktiska forskning
- 2. Gestaltad livsmiljö som grund för ett samhälle som håller ihop**
– Jämlik och segregationsförebyggande gestaltning för stärkt social hållbarhet
- 3. Gestaltad livsmiljö som nyckel i miljö- och klimatarbetet**
– Varsam utveckling och bevarande av befintliga bebyggelsemiljöer för stärkt miljömässig hållbarhet
- 4. Gestaltad livsmiljö som hävstång för ekonomin**
– Kvalitet i byggande och förvaltning som motor för ekonomisk hållbarhet i gestaltning av livsmiljöer

2022:1

DET KUNSKAPSMÄSSIGA STÖDET ÖKAS

(Samla, samordna, stärka, fördjupa och sprida kunskapen om Politik för gestaltad livsmiljö)

Förslag 1: Att ta fram en samlad bild av politiken och ett kunskapspaket som täcker hela politikens bredd (enkelt och målgruppsanpassat), samt presentera materialet på en gemensam webbplats (exempelvis Hållbarstad.se) för att samla, samordna och sprida kunskap och goda exempel till berörda aktörer.

Förslag 2: Att kunskapen sprids och kompetensen stärks på regional och kommunal nivå, bland annat genom stöd från regionala nätverksnoder (nu är samtliga 21 regioner med i nätverket) och genom skapandet av en handfull regionala kunskapscenter i Sverige (exempel i syd: Form/Design Center).

Förslag 3: Den praktiska forskningen förstärks (bland annat genom ArkDes som förstärkt centrum för praktiska forskning) och testbäddar initieras.

Förslag 4: Förvaltningens roll prioriteras, tillsynen stärks och hantverkskunnandet ökas och certifieras.

2022

2022:2

DET FINANSIELLA STÖDET ÖKAS

Förslag 1: Statliga medel öronmärks för gestaltad livsmiljö-insatser och riktas till berörda aktörer som kommuner, regioner, byggbransch, akademi, länsstyrelser samt statliga myndigheter och bolag.

2022:3

DE STATLIGA MYNDIGHETERNA OCH BOLAGEN VERKAR FÖREBILDIGT

Förslag 1: Fler riktade uppgifter och uppdrag ges till statliga myndigheter och bolag via instruktioner och regleringsbrev för att öka möjligheten och incitamentet att agera förebildligt.

2022:4

ÖKAD SAMVERKAN

Förslag 1: I rapportens medskick poängteras vikten av samverkan och ges exempel på nationella myndigheter som berörs och som skulle kunna samverka kring Gestaltad livsmiljö för att öka politikens genomslag.

Bilagor

Fyra samverkansmyndigheter

– sex års arbete

Denna bilaga presenterar centrala delar av det arbete som de fyra samverkansmyndigheterna, Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd, har gjort inom politikområdet de senaste fem åren. Nedan återfinns såväl rapporter och vägledningar som genomförda utlysningar, konferenser, seminarier, utmärkelser, utbildningar och projekt samt olika former av nätverk och samarbets-forum.

Rapporter

Rapport:
Arkitektur och gestaltad livsmiljö – sammanfattning av Boverkets arbete 2018 – 2020 (Boverket 2020)
Rapporten utgör en sammanfattning av Boverkets arbete med arkitektur och gestaltad livsmiljö under perioden 2018 till 2020.

Rapport:
Byggnadsanknuten offentlig konst. Kunskapsöjande insatser för förvaltning av den offentliga konsten som del av kulturmiljön (Statens konstråd och Riksantikvarieämbetet 2019)
Utredningen behandlar förutsättningar för tillsyn och förvaltning av byggnadsanknuten offentlig konst. I rapporten klargörs frågor kring ansvar, roller, juridiska och ekonomiska styrmedel samt gör utblickar mot hur byggnadsanknuten offentlig konst förvaltas internationellt.

Rapport:
Byggnadsanknuten offentlig konst. Metod för värdering utifrån kulturhistoriska och estetiska aspekter (Riksantikvarieämbetet och Statens konstråd 2022)
Metoden är ett kunskapsunderlag som tydliggör vilka kriterier en värdering av byggnadsanknuten offentlig konst bör följa och bygger på Riksantikvarieämbetets plattform för kulturhistorisk värdering och urval.

Rapport – Handledning:
Fria eller fälla (Riksantikvarieämbetet 2023)
Fria eller fälla – handledning som syftar till att öka kunskapen och förståelsen om trädens olika värden och stärka samarbetet över olika sektorsgränser i hanteringen av träd i offentliga miljöer.

Rapport:
Hur bild- eller formkonstnärlig gestaltning kan integreras när staten bygger (Statens konstråd 2021)
Rapporten utgör slutredovisningen av det regeringsuppdrag Statens konstråd fick 2018 för att ta fram ett metodstöd till de statliga myndigheterna om hur de i byggprojekt kan avsätta upp till en procent av budgeten till bild- eller formkonstnärlig gestaltning.

Rapport:
Koordinering av New European Bauhaus (Boverket 2023)
Boverkets rapportering av regeringsuppdraget att, i syfte att stärka Sveriges bidrag, koordinera det svenska deltagandet i Europeiska kommissionens initiativ om ett nytt europeiskt Bauhaus (NEB).

Rapporter

Rapport:
Koordinering av New European Bauhaus (Boverket 2022)
Boverkets rapportering av regeringsuppdraget att, i syfte att stärka Sveriges bidrag, koordinera det svenska deltagandet i Europeiska kommissionens initiativ om ett nytt europeiskt Bauhaus (NEB).

Rapport:
Kunskapsnav offentlig konst (Statens konstråd 2020)
Statens konstråd har 2018–2020 haft i uppdrag att verka för stärkt kunskapsutveckling inom området offentlig konst och gestaltning av gemensamma miljöer. De har arbetat med tre utlysningar, forskning, samverkan och nätverk samt kunskapsutveckling.

Rapport:
Regionernas roll i gestaltad livsmiljö (Boverket 2020)
Förstudien fokuserar på regionernas roll inom gestaltad livsmiljö kopplat till ansvaret för regional utveckling och kulturfrågor.

Rapport:
Staten som förebild i arbetet med hållbara gestaltade livsmiljöer (Boverket 2021)
I rapporten redogörs för sex nationella myndigheters arbete med att bidra till hållbara gestaltade livs-miljöer, att verka förebildigt samt att bidra till att det nationella målet för arkitektur-, form- och designpolitiken uppnås.

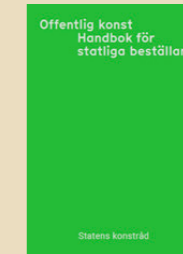
Rapport:
Utänför de institutionella väggarna (Statens konstråd 2020)
Om konstaktörers arbete med offentlig konst och gestaltning av gemensamma miljöer i Sverige. Rapporten pekar på konstinstitutionernas roll som plattformar för samtal om gestaltad livsmiljö i praktiken, och möjliggörare av lokal förankring. Rapporten togs fram i samarbete med nätverket KLISTER.

Rapport:
Återrapportering till Kulturdepartementet "Livskvalitet i tid och rum" (ArkDes 2021)
Rapporten utgör en uppföljning av utfallet av Politik för gestaltad livsmiljö 2021 samt innehåller medskick inför det framtida arbetet inom politikområdet.

Rapport:
Kulturhistoriska värden i plan- och byggprocessen (Riksantikvarieämbetet 2020)
Rapporten utgör en slutredovisning av det regeringsuppdrag Riksantikvarieämbetet fick 2018 för att visa hur kulturhistoriska värden kan integreras och tas tillvara i plan- och byggprocesser.

Rapport – Handbok/metodstöd:
Offentlig konst – handbok för statliga beställare (Statens konstråd 2021)
Handboken har ett integrerat gestaltad livsmiljö-perspektiv och vänder sig i första hand till statliga beställare av offentlig konst. Boken är ett resultat av Statens konstråds regeringsuppdrag Hur bild eller formkonstnärlig gestaltning kan integreras när staten bygger (2018–2021).

Rapport: Räkna med kulturarvet (Riksantikvarieämbetet 2023)
Rapporten lyfter kulturarvets betydelse för att stärka människors delaktighet och engagemang, öka livskvalitet och stimulera lusten att lära. Syftet är att visa på vikten av att ha ett brett perspektiv och bedriva arbetet där många olika yrkeskategorier är representerade. I rapporten finns aktuella exempel och siffror som presenteras på ett lättillgängligt sätt. Om Räkna med kulturarvet | Riksantikvarieämbetet (raa.se)
Räkna med kulturarvet – hållbarhet och klimat (diva-portal.org)

Rapport:
Street Moves 2 (ArkDes 2023)
I rapporten sammanställs resultat och lärdomar från de sex deltagande kommunerna i innovationsprojektet Street Moves 2: Göteborgs Stad, Helsingborgs stad, Umeå kommun, Härnösands kommun, Hultsfreds kommun och Södertälje kommun.

Rapport:
Återrapportering till Kulturdepartementet "Ett samhälle som håller ihop" (ArkDes 2022)
Rapporten utgör en uppföljning av utfallet av Politik för gestaltad livsmiljö 2022 samt presenterar medskick inför det framtida arbetet inom politikområdet.

Rapport:
Återrapportering till Kulturdepartementet "Med människan i fokus" (ArkDes 2020)
Rapporten utgör en uppföljning av utfallet av Politik för gestaltad livsmiljö 2020 samt presenterar medskick inför det framtida arbetet inom politikområdet.

Digitala vägledningar och processtöd

**Handbok:
Förvaltning av kulturmiljöer**
(Riksantikvarieämbetet 2023)
En digital handbok som beskriver en modell för förvaltningsplanering med utgångspunkt i bevarande av kulturvärden.

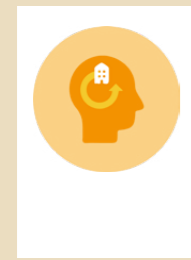
**Vägledning:
Gestaltning i detaljplanering**
(Boverket 2022)
Vägledningen belyser hur kommunerna kan gestalta livsmiljön genom detaljplanering.

**Vägledning:
Hänsyn och god helhetsverkan**
(Boverket 2021)
I vägledningen presenteras hur kommunerna ska agera (exempelvis vid planering och prövning av bygglov och förhandsbesked) vid utformning och placering av bebyggelse och byggnadsverk, samt hur hänsyn kan tas till omgivningen för att uppnå en god helhetsverkan.

**Guide:
Jämlikhet och mänskliga rättigheter**
(Boverket 2023)
En digital guide för arbetet med jämlikhet och mänskliga rättigheter i gestaltad livsmiljö.

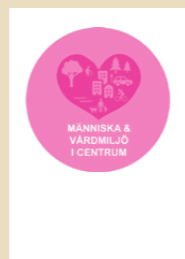
**Processtöd:
Offentlig upphandling som verktyg för att nå kvalitet i gestaltad livsmiljö**
(Boverket och Upphandlingsmyndigheten 2021)
Processtödet fokuserar på hur offentliga beställare i sin upphandling kan främja tillblivelsen av gestaltade livsmiljöer med hög kvalitet. Stödet kan användas såväl i nybyggnadsprojekt som i befintlig gestaltad livsmiljö.

**Vägledning:
Utformningskravet god form-, färg- och materialverkan**
(Boverket 2021)
Vägledningen visar hur berörda aktörer kan främja en god form-, färg- och materialverkan i enlighet med kravet i PBL vid utformningen av en byggnad. Kopplingar görs även till kravet på anpassning till omgivningen.

**Vägledning:
Utveckla förskolors och skolors fysiska miljö**
(Boverket 2022)
I vägledningen ges förslag på hur kommunerna kan skapa hållbara och tillgängliga skol- och förskolemiljöer av hög kvalitet, som främjar utveckling, lärande och välbefinnande.

**Vägledning:
Utveckla världens byggda miljöer**
(Boverket 2022)
Vägledningen om världens byggda miljöer ger kunskap om gestaltningens och den fysiska miljös betydelse för en god och effektiv hälso- och sjukvård. Här presenteras även ett metodstöd och lärande exempel.

**Vägledning:
Vägledning om arkitekturstrategier**
(Boverket 2020)
Vägledningen syftar till att stötta kommuner som vill ta fram en arkitekturstrategi och använda den i kommunen. En samlad lista över alla kommuner i Sverige som tagit fram arkitekturstrategier redovisas. Här finns även en filmad föreläsningsserie i fyra delar som bygger på vägledningen.

**Vägledning:
Vägledning om kommunernas strategiska arbete med arkitektur**
(Boverket 2020)
Vägledningen syftar till att stärka kommuners strategiska arbete med arkitektur och gestaltad livsmiljö.

**Illustrationer:
Angelica Åkerman och Jenny Lilja, Boverket**

Utlysningar

**Call for fellows:
ArkDes Fellowship 2018 – "Projecting the future"**
(ArkDes 2018)

**Call for fellows:
ArkDes Fellowship 2020 – "Vår gemensamma livsmiljö"**
(ArkDes 2020)

**Utlysning:
För allmänt bruk**
(ArkDes 2023)

**Utlysning:
Open Call "Gemensamma rum och mellanrum"**
(ArkDes 2021)

**Utlysning:
"Gestaltad livsmiljö – arkitektur, form, design, konst och kulturarv i offentlig miljö"**
(Formas 2020)

I en gemensam satsning mellan Boverket, ArkDes, Formas, Riksantikvarieämbetet och Statens konstråd utlyste Formas medel till fyraåriga forskningsprojekt om totalt 4 miljoner kronor per projekt. Forskningen skulle belysa de konstnärliga perspektiven och den offentliga konstens roll i utformningen av hållbara gestaltade livsmiljöer.

**Utlysning:
Open Call "Gestaltad livsmiljö"**
(ArkDes 2019)

Utlysning: Power of Places
(ArkDes 2023)

**Utlysning:
Open Call "Power of Places – allt som redan finns"**
(ArkDes 2022)

**Utlysning:
"Street Moves öppen utlysning: Designers"**
(ArkDes 2022)

**Utlysning:
"Visioner i norr"**
(Rådet för hållbara städer, Boverket, ArkDes, Energimyndigheten, Formas, Vinnova m.fl. 2021)

Konferenser, seminarier och utmärkelser

**Konferens:
Accelerating 3D in the common European data space for cultural heritage: Why 3D matters**
(Riksantikvarieämbetet 2023)
Europeana och Riksantikvarieämbetet arrangerade tillsammans en hybridkonferens den 18 april 2023 i Stockholm i samband med det svenska EU-ordförandeskapet. Konferensens tema var kulturarv och 3D och att utforska olika aspekter och möjligheter med 3D.

**Konferens:
Creating Green Cities**
(Regeringen, Boverket, SLU Movium, Rådet för hållbara städer, RAÄ, ArkDes, Statens konstråd m.fl. 2023)
Europeisk konferens om vackra, hållbara och inkluderande städer. Konferensen genomfördes som ett regeringsuppdrag inom Sveriges EU-ordförandeskap.

**Konferens:
Får barnen plats i framtidens städer?**
(ArkDes, Arwidssonstiftelsen, Boverket, Folkhälsomyndigheten, Tankesmedjan Movium, Nätverket BUMS, Tillväxt- och regionplaneförvaltningen (Stockholms läns landsting 2019)

**Konferens:
Färgforum 2023**
(Riksantikvarieämbetet 2023)
Årets tema för konferensen, som vänder sig brett till yrkesgrupper som arbetar med färg, framför allt arkitekter, antikvarier, hantverkare, byggnadsvårdare och designer, var "Så mycket mer än bara en kulör – tekniska egenskaper och miljöbelastning". Färgforum 2023 arrangeras av Riksantikvarieämbetet i samarbete med Kalmar läns museum, Göteborgs universitet Statens fastighetsverk och Svenska byggnadsvårdsföreningen.

**Konferens:
Låt staden grönska**
(ArkDes, Boverket, Naturvårdsverket, Naturskyddsföreningen, C/O City, Movium (SLU) och Akademien för landskapsarkitektur 2020)

Konferens: Samtidskonstdagarna 2020 – Konsten och konstaktörernas framtid är inom politikområdet Gestaltad livsmiljö
(Statens konstråd 2020)
Samtidskonstdagarna 2020 vände sig till personer och verksamheter som intresserar sig för eller är engagerade i konstens framtid inom politikområdet Gestaltad livsmiljö.

Utbildningar

**Utbildning:
Byggnadsanknuten offentlig konst – Länsstyrelserna (Riksantikvarieämbetet)**
RAÄ har gett utbildning till länsstyrelserna om byggnadsanknuten offentlig konst. Metod för värdering utifrån kulturhistoriska och estetiska aspekter.

**Utbildning:
Byggnadsanknuten offentlig konst – Kungliga konsthögskolan**
(Riksantikvarieämbetet och Statens konstråd)
RAÄ och Konstrådet har föreläst på Kungliga Konsthögskolan om rapporten Byggnadsanknuten offentlig konst. Kunskaphöjande insatser för förvaltning av den offentliga konsten som del av kulturmiljön.

**Utbildning:
Gestaltade livsmiljöer**
(Statens konstråd, Södertörns högskola 2022)
Det av Statens konstråd helfinansierade samarbetet med Södertörns högskola kring en treårig uppdragsforskning, som avslutades 2021, ledde under 2022 bland annat till en grundkurs på distans: Gestaltade livsmiljöer.

**Utbildning:
Gestaltad livsmiljö**
(Boverket och Riksantikvarieämbetet)
RAÄ och Boverket har gett utbildning om gestaltad livsmiljö och vissa vägledningar/rapporter på Kungl. Konsthögskolans kurser i restaureringskonst.

**Konferens:
Statens stoltheter**
(ArkDes och Samverkansforum 2019)

**Konferens:
Tryggare kan ingen vara**
(ArkDes, Boverket, Brå och Försvarshögskolan 2019)

**Seminarium:
Samtidskonstdagarna 2022:
Dialogträff kring konst i gestaltad livsmiljö**
(Statens konstråd 2022)

**Seminarium:
Samverkan inom Gestaltad livsmiljö – ny forskning om konstnärliga och kulturhistoriska perspektiv i hållbart samhällsbyggande (Mål 11-veckan 2022)**
(Statens konstråd, Formas 2022)
Om utlysningen Gestaltad livsmiljö – arkitektur, form, design, konst och kulturarv i offentlig miljö (2020–2024). Statens konstråd och Formas samarrangerade seminariet på den digitala konferensen Mål 11-veckan, som direkt relaterar till Mål 11 i Agenda 2030.

**Seminarium:
Covid-19 och rörelse i staden.**
(ArkDes och projektet Gångbart 2020)

**Seminarium:
Gestaltad livsmiljö som möjliggörare**
(Arkitekturakademien/SLU Landskap och Tankesmedjan Movium vid SLU 2020)

**Seminarium:
Hur gör barn?
Metoder för att förstå barns skolväg**
(ArkDes och projektet Gångbart 2021)

**Seminarium:
Hur skapas meningsfulla deltagandeprocesser?**
(ArkDes och Arkitekter utan gränser 2019)

**Seminarium:
Stadsutveckling & design för motstridiga önskemål.**
(ArkDes, Decode, KTH, Vinnova, Arhus och Tyréns 2019)

**Seminarium:
Tillgänglighet + design = sant**
(ArkDes och GIL 2020)

**Seminarie:serie:
Universell utformning**
(Boverket 2022–2023)

**Seminarie:serie:
Universell utformning**
(Boverkets seminarier i fyra delar 2022)
Seminarie serien belyser vad principen om universell utformning egentligen innebär och visar hur man kan utforma samhällets rum och byggnader med hänsyn till alla grupperns behov. Tanken med seminarierna är att försöka förändra synen på tillgänglighet till något som bidrar med estetiska och sinnliga värden i gestaltningen.

**Seminarium:
Vem ska göra jobbet?
Två undersökningar om arkitektens roll och inverkan.**
(ArkDes 2019)

**Workshop:
Inför Samtidskonstdagarna 2020 – Konsten och konstaktörernas framtid inom politikområdet Gestaltad livsmiljö**
(Statens konstråd 2020)

Årskonferens 2020 – "Gestaltad livsmiljö"
(Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd 2020)
<https://vimeo.com/894903621>

Årskonferens 2021 – "Gestaltad livsmiljö och demokrati" + lansering av "Årets strålkastare"
(Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd 2021)

Årskonferens 2022 – "Gestaltad livsmiljö – när allt ställs på sin spets" + "Årets strålkastare"
(Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd 2022)

Årskonferens 2023 – "Gestaltad livsmiljö – kreativitet, kunskap och kompetens" + "Årets strålkastare"
(Boverket, Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Statens konstråd)

**Utbildning:
Stads- och landsbygdsutveckling genom konstnärliga processer**
(Blekinge Tekniska högskola (BTH), Region Blekinge, Konst i Blekinge och Statens konstråd 2022)
Fortbildningskurs vid BTH riktad till aktörer verksamma inom stads- och landsbygdsutveckling såsom konstnärer, arkitekter, landskapsarkitekter, tjänstepersoner inom konst och kultur, samt planerare. Inom ramen för kursen undersöktes hur det är möjligt att öka kunskapen om och utveckla nya metoder för att skapa hållbara gestaltade livsmiljöer för både stad och landsbygd. I samband med kursen arrangerades också flera publika program med lokal förankring under 2022.

**Webbutbildning:
PBL för privatpraktiserande arkitekter**
(Boverket)

**Webbutbildning:
PBL och kulturvården**
(Boverket)

**Webbutbildning:
PBL för landskapsarkitekter**
(Boverket 2023)

ArkDes 2024

Hållbarhet, kvalitet och ekonomi
— en uppföljning av
Politik för gestaltad livsmiljö 2023
och medskick inför framtida arbete

ISBN: 978-91-988363-1-8

Ansvarig utgivare
Karin Nilsson, tf. överintendent ArkDes

Redaktion
Jessica Segerlund, chef ArkDes Think Tank
Stina Westlin
Kris Johnson-Jones
Viola Mellquist

Extern referensgrupp och skribenter
Helena Bjarnegård, Boverket
Suzanne Pluntke, Boverket
Ulrika Åkerman, Boverket
Marja-Leena Pilvesmaa, Riksantikvarieämbetet
Hanna Gelotte Fernandez, Riksantikvarieämbetet
Lotta Mossum, Statens konstråd
Eva Malm Ohrström, Statens konstråd
Liza Jernberg, Statens konstråd

Grafisk design
Magdalena Czamecki

Typsnitt
Brezel grotesk
Times ten

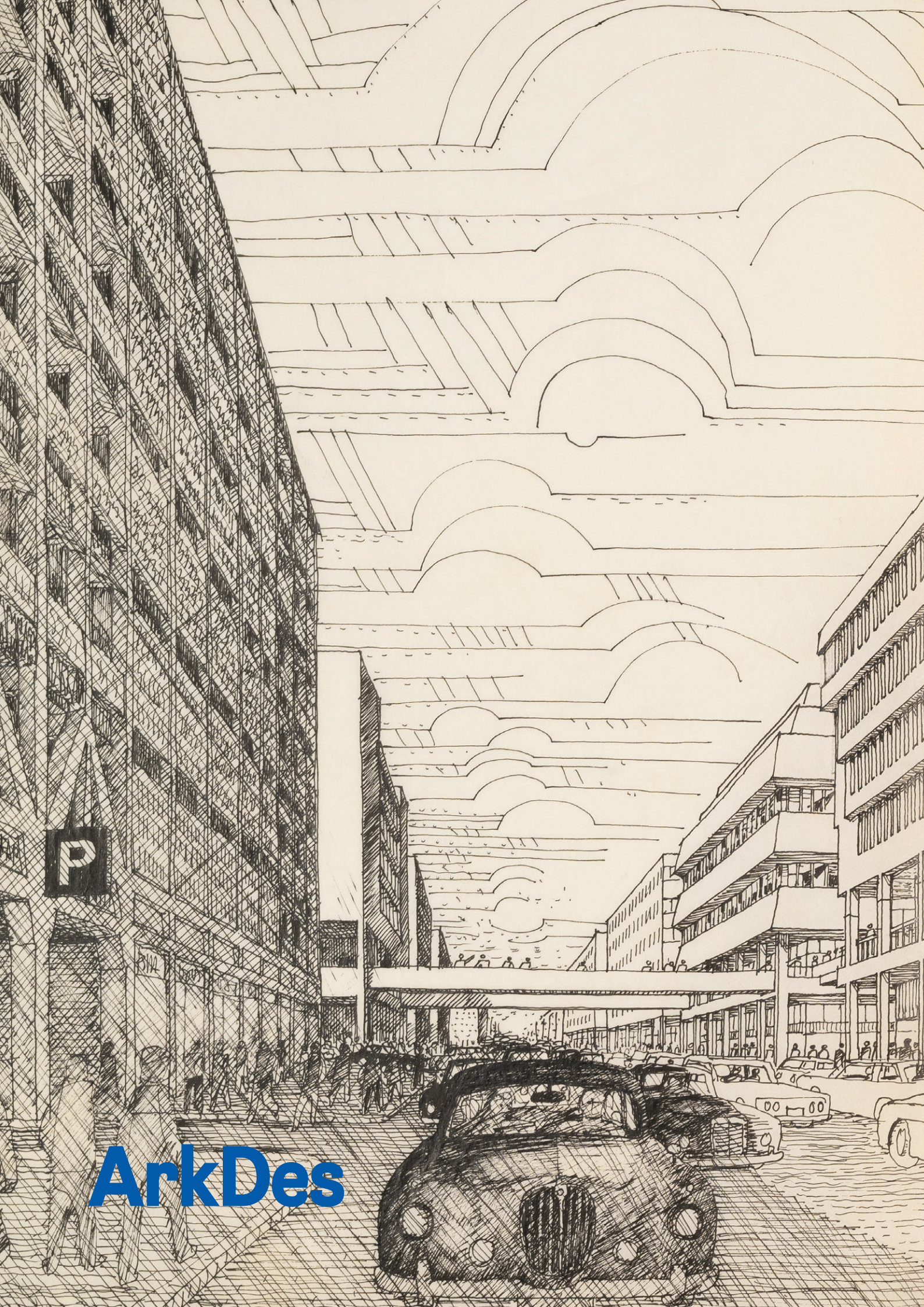
Tryck
Taberg Media Group

Papper
Omslag:
300 g MultiDesign Original white, FSC
Inlaga:
100 g MultiDesign Original white, FSC

Omslagsbild
Passagenhuset, Kv. Hästen (fd. Kv. Torsken).
Bengt Lindroos. 1969. ArkDes samling.

© ArkDes 2024

ArkDes